

การสร้างทุนทางสังคมเพื่ออนุรักษ์พื้นที่ป่าสาгу

: ศึกษากรณีขบวนการเคลื่อนไหวของเครือข่ายอนุรักษ์ป่าสาгу อ.นาโยง จ.ตรัง*

(The Construction of Social Capital to Conserve Sagu – Palm Forest Area : A Case Study of Pa Sagu Conservation Networks in Na Young District ,Trang Province)

นางสาวสาริณีย์ จันทรศมิ

ทุนทางสังคมคือรูปแบบหนึ่งของเครือข่ายทางสังคม (Social Network) ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ในสังคม (Social Relations) ที่คนในระดับชุมชน หรือระดับที่กว้างขวางกว่าชุมชน สามารถผลิต/ ผลิตซ้ำความเป็นกลุ่มขึ้นมาในแบบใหม่ เพื่อระดมทุน ทรัพยากร ความรู้ หรือศักยภาพในการพัฒนา ตลอดจนความสามารถในการปรับตัวเพื่อแก้ปัญหาของชุมชน บนพื้นฐานของการอาศัยความร่วมมือ การรู้จัก ความไว้วางใจและพันธะผูกพันระหว่างกัน ดังนั้นทุนทางสังคมจึงเป็นสายสัมพันธ์ที่รวมเอาคนที่มีความรู้พื้นฐานและภูมิหลังทางเศรษฐกิจและสังคมในระดับเดียวกัน หรือในระดับที่มีความแตกต่างเหลื่อมล้ำกัน เข้ามาอยู่ในเครือข่ายก็ได้ และสามารถจะสร้างความสัมพันธ์กันแบบเหนียวแน่น มีกิจกรรมร่วมและมีระบบคุณค่าที่ยึดถือร่วมกันอย่างเข้มข้น หรือเป็นการรวมกลุ่มกันแบบหลวมๆ เพื่อทำกิจกรรมร่วมเป็นครั้งคราว โดยมีระบบคุณค่าที่ยึดถือร่วมกันบางอย่างก็ได้ ซึ่งคุณลักษณะที่แตกต่างกันของคนในเครือข่ายและลักษณะความร่วมมือระหว่างสมาชิก จะเป็นตัวแปรที่บ่งชี้ถึงศักยภาพ ตลอดจนเป้าหมายของทุนทางสังคมแบบต่างๆ ตลอดจนเป็นสิ่งที่ยังชี้ถึงข้อจำกัดที่ทำให้เครือข่ายบางประเภทเป็นทุนทางสังคมที่สามารถจัดการกับปัญหาบางอย่างได้ดี/ด้อยกว่าเครือข่ายบางประเภท

*ที่มา : วิทยานิพนธ์ หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สำนักวิชาศิลปศาสตร์ สาขาวัฒนธรรมศึกษา มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์ ปี2550

ข้อมูลพื้นฐานและพัฒนาการของชุมชน

1. ประวัติความเป็นมาของชุมชนที่ศึกษา

สภาพทั่วไปของตำบลโคกสะอาด ชื่อโคกสะอาดมีที่มาผู้คนในท้องถิ่นภาคใต้จะเรียก ลักษณะเนินดังกล่าวนี้ว่า “โคก” ส่วนที่มาของคำว่า “สะอาด” นั้นก็เพราะว่า ในพื้นที่นี้มี เถาวัลย์ชนิดหนึ่งที่ชื่อว่า “เถาวัลย์สะอาด” มีพื้นที่ทั้งหมด 10,625 ไร่ ส่วนใหญ่จะมีพื้นที่เป็น พื้นที่ราบลุ่มและที่พรุ โดยจะลาดเอียงไปทางฝั่งทิศตะวันตก มีแหล่งน้ำธรรมชาติที่สำคัญหลาย สายที่ไหลผ่าน และมีป่าสาครขึ้นตามแนวลำคลองต่างๆ ทั้ง 4 สาย มีจำนวนครัวเรือน 1,186 ครัวเรือน ประชากรทั้งสิ้น 6,247 คน ขนาดสมาชิกเฉลี่ย 6 คน/ครัวเรือน สภาพสังคม มีการนับถือกันในระบบเครือญาติ มีการดำรงชีวิตอย่างเรียบง่ายตามแบบสังคมพื้นบ้าน ยึดถือประเพณี ไทยตามหลักศาสนา เป็นแหล่งรวมของศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านมากที่สุดในอำเภอนาโยง เช่น หนังตะลุง มโนราห์ และการผลิตด้านหัตถกรรม การจักสาน ด้วยใบจากสาคร ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพการเกษตร ได้แก่ทำสวนยาง ทำนา ไม้ผล และเลี้ยงสัตว์ โดยประชากร ประกอบอาชีพรับจ้าง 4685 คนหรือร้อยละ 75 รองลงมาคือรับจ้าง 625 คน หรือร้อยละ 10 นอกจากนั้น 937 คน หรือร้อยละ 15 ประกอบอาชีพ รับราชการ ค้าขายและอื่นๆ

สภาพทั่วไปของตำบลนาข้าวเสีย คำว่า “นาข้าวเสีย” เป็นคำที่มีที่มาจากหลายเหตุผล บ้างก็ว่า การเรียกชื่อ ตำบลนาข้าวเสียนั้นก็เพราะว่ามีสาเหตุมาจากบริเวณพื้นที่ดังกล่าวนี้จะมี ลักษณะเป็นทุ่งนาเล็กๆ มีแหล่งน้ำและพื้นดินที่มีความอุดมสมบูรณ์มาก ทำให้ต้นข้าวเจริญงอกงามจนเกินไปและไม่สามารถที่จะออกรวงได้ ชาวบ้านจึงเรียกว่าพื้นที่ดังกล่าวนี้ว่า “ตำบลนาข้าวเสีย” และบ้างก็ว่า พื้นที่นี้มีมีความอุดมสมบูรณ์มาก สามารถปลูกข้าวได้ผลผลิตที่ดี สมัยก่อนจึงมีการส่งข้าวที่ทำนาได้ให้เป็นส่วนช่วยเหลือทางราชการแทน มีเนื้อที่ 12,500 ไร่ มีหลายลักษณะทั้งที่ราบและที่ลุ่ม จำนวนประชากร 2,191 ครอบครัว 8,819 คน สภาพสังคม มีการดำรงชีวิตอย่างเรียบง่ายตามแบบสังคมพื้นบ้านเช่นเดียวกับตำบลโคกสะอาด ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ได้แก่ การทำสวนยางพารา ทำนา ปลูกผลไม้ เลี้ยงสัตว์และปลูกผัก ค้าขาย รับจ้าง และรับราชการ

2. ประวัติการตั้งถิ่นฐาน

การตั้งถิ่นฐานของชุมชนเริ่มมาประมาณ 200 ปี ซึ่งส่วนใหญ่แล้วเกิดขึ้นจากการอพยพเข้ามาของผู้คนจากหมู่บ้านอื่นๆที่อยู่ใกล้เคียงกันเพื่อเข้ามาจับจองพื้นที่ทำมาหากิน เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่อยู่ห่างไกลและเป็นป่าที่หนาทึบ การอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานของผู้คนนั้นมาจากหมู่บ้านต่าง ๆ ที่อยู่ใกล้เคียง โดยเลือกพื้นที่ที่มีความเหมาะสมในการตั้งถิ่นฐานเพื่อความสะดวกเหมาะสมต่อการดำรงชีวิตและการประกอบอาชีพ

นายเม่า ชุ่มเชื้อ อายุ 84 ปี โดยเป็นคนรุ่นแรกๆ ที่เข้ามาบุกเบิกพื้นที่ที่อยู่อาศัยและทำกินในชุมชนแห่งนี้ เล่าว่า เมื่อก่อนนั้นตนได้เข้ามาอยู่ในพื้นที่หนองพาน้ำ (ตำบลโคกสะบ้าในปัจจุบัน) จะมีเพียงครอบครัวของตนเอง และกลุ่มญาติพี่น้อง รวม 3 หลังคาเรือนเท่านั้นที่เข้ามาจับที่ดิน (เข้ามาจับจองที่ดิน) ช่วงระยะเวลาหลังจากนั้นไม่นานนัก ก็มีผู้คนเริ่มอพยพเข้ามาบุกเบิกที่ทำกินกันเรื่อยมา ในสมัยก่อนพื้นที่บริเวณดังกล่าวนี้เป็นป่าหนาทึบ มีสัตว์ป่าที่ดุร้ายจำนวนมากอาศัยอยู่ เช่น เสือ งูต่างๆ โดยเฉพาะงูจงอางที่มีความดุร้ายมาก บางคนพบงูจงอางเข้าก็ถูกไล่วิ่งหนีจนเกือบเอาชีวิตไม่รอดก็มี ตนเองนั้นได้เข้ามาถางป่าและจับจองพื้นที่ โดยการปลูกข้าว และพืชผักผลไม้ต่างๆ โดยผู้คนในชุมชนจะเป็นที่รับรู้กันว่าบริเวณพื้นที่ดังกล่าวที่มีการถางป่าไว้ ปลูกข้าวหรือพืชผักผลไม้แสดงว่ามีเจ้าของแล้วและเป็นที่ดินบริเวณดังกล่าวก็ตกเป็นของผู้นั้น

ตาม่าบอกว่าตอนนั้นใครมีกำลังความสามารถถางป่าได้มาก ก็จะจับจองพื้นที่ได้มาก เพราะสมัยนั้นมีคนอาศัยอยู่น้อย มีพื้นที่ว่างเปล่าสำหรับที่จะจับจองทำกินอย่างเหลือเฟือ ทุกครอบครัวอยู่กันอย่างพึ่งพาอาศัยกันทำมาหากินอย่างไม่เดือดร้อน มีน้ำท่าข้าวปลาอาหารที่อุดมสมบูรณ์มาก และไม่มีการแข่งขันที่ดินทำกินกันอย่างเช่นปัจจุบัน ตาม่าบอกว่าสมัยก่อนนั้นสาकुเป็นสิ่งจำเป็นอย่างมากเพราะจะต้องใช้ประโยชน์จากต้นสาकुเกือบทุกส่วน ไม่ว่าจะป็นใบสาकुในการทำจากเพื่อมุงหลังคาบ้าน และเป็นเครื่องใช้สอยต่างๆ รวมถึงเป็นแหล่งอาหารในชีวิตประจำวันอีกด้วย ตาม่าได้บุกเบิกถางพื้นที่ป่าริมคลองเป็นพื้นที่นา ตาม่าบอกว่าตนเองทำนาเพียงคนเดียวโดยใช้ควาย 4 ตัว ทั้งไถนาและนวดข้าว โดยการอาศัยน้ำจากระบบนิเวศป่าสาकुในการทำนา

ป้าเมียด อายุ 51 ปี ป้าเมียดนับได้ว่าเป็นคนรุ่นที่สองที่เข้ามาอยู่ในชุมชน ได้เล่าเรื่องราวในชุมชนว่า พ่อแม่ของป้าได้เข้ามาจับจองพื้นที่แห่งนี้ทำกิน ซึ่งเห็นว่าเป็นพื้นที่ที่มีความเหมาะสมสำหรับการทำงาน เพราะเป็นพื้นที่ราบ ใกล้กับแหล่งน้ำและป่าสาकुที่มีความอุดมสมบูรณ์ สามารถที่จะใช้น้ำสำหรับการบริโภคและการทำงาน รวมถึงเป็นแหล่งอาหารที่สามารถเลี้ยงตนเองและครอบครัวได้อย่างไม่ขาดแคลน ป้าเมียดเล่าว่า “ป่าเกิดมาก็พบว่ามีป่าสาकुขึ้นอยู่แล้ว ช่วงเวลานั้นป่าสาकुมีความอุดมสมบูรณ์มาก ครอบครัวของป้า ทำนากัน โดยอาศัยน้ำจาก

ในลำคลอง ในอดีตป่าสาकुอุดมสมบูรณ์ทำให้ในลำคลองหนองบึง มีความอุดมสมบูรณ์อย่างมาก น้ำกินน้ำใช้ไม่เคยขาดแคลนเลย”

การตั้งบ้านเรือนในตำบลนาข้าวเสียและตำบลโคกสะบ้าส่วนใหญ่จะเลือกตั้งบ้านเรือนเป็นกลุ่มๆ ตามแนวแม่น้ำลำคลอง เพื่ออาศัยในการอุปโภคบริโภคและทำการเกษตร การสร้างบ้านเรือนนั้นในสมัยก่อนอาศัยส่วนต่างๆ ของต้นสาकुในการสร้างบ้านเรือน โดยใช้ไม้จากต้นสาकुเป็นเสาเรือนและฝาบ้าน ส่วนหลังคานั้นใช้ใบสาकुซึ่งนำไปแช่น้ำและมาเย็บเป็นตับจากใช้มุงหลังคา และทางเดินเท้าก็ใช้เปลือกนอกต้นสาकुปูพื้นใช้ทำทางเดิน ซึ่งในปัจจุบันนั้นได้มีการปรับเปลี่ยนเป็นการสร้างบ้านเรือนแบบสมัยใหม่ ผู้ที่มีฐานะร่ำรวยก็หันไปนิยมใช้วัสดุสมัยใหม่ที่มีความสวยงามและคงทนกว่า คือ อิฐและปูน แทนต้นสาकु ส่วนหลังคาก็มีการหันไปนิยมใช้กระเบื้องแทน ส่วนผู้ที่มีฐานะปานกลางก็สร้างบ้านเรือนด้วยไม้ ส่วนหลังคาก็จะใช้สังกะสีแทนเพราะมีราคาถูกกว่ากระเบื้อง ส่วนผู้ที่มีฐานะยากจนก็ยังคงสร้างบ้านเรือนจากไม้สาकुและใบจากสาकु โดยให้เหตุผลว่าสร้างบ้านจากต้นสาकुและใบจากนั้น เป็นธรรมชาติ อากาศถ่ายเทสะดวกและเย็นสบายกว่า

3. ทรัพยากร และพัฒนาการด้านการจัดการ

ทรัพยากรที่ดินของชุมชน

ในอดีตการเข้ามาตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนของผู้คนนั้น จะมีการแผ้วถางป่าเพื่อจับจองพื้นที่สำหรับสร้างบ้านเรือนที่อยู่อาศัยและพื้นที่สำหรับทำการเกษตร โดยส่วนใหญ่จะเลือกทำเลที่ตั้งที่มีฐานทรัพยากรที่มีความอุดมสมบูรณ์ เช่น บริเวณใกล้กับแหล่งน้ำลำคลอง บริเวณพื้นที่ราบลุ่มมีความอุดมสมบูรณ์ ในการเข้ามาตั้งถิ่นฐานและจับจองที่ดินนั้น ชาวบ้านเล่าว่า จะต้องมีการจับจองไว้ก่อนจะถางโดยการทำ ปักกำ¹ แสดงไว้หรือการถางซุยไว้เมื่อคนอื่นเห็นก็จะไม่มาถางพื้นที่นั้น สำหรับผู้ใดที่สามารถถางป่าโล่งเตียนได้พื้นที่สำหรับทำการเกษตรมากเพียงใด ก็จะจับจองและเป็นเจ้าของพื้นที่ดังกล่าวได้เท่านั้น โดยจะเป็นที่รับรู้และยอมรับกันของผู้คนในชุมชน และในสมัยก่อนนั้นมีที่ดินอย่างเหลือเฟือประกอบกับมีผู้คนเข้ามาอาศัยอยู่ในพื้นที่ยังมีจำนวนน้อย ทำให้ไม่มีการแย่งชิงที่ดินทำกินกัน ชาวบ้านในชุมชนได้ใช้พื้นที่ดังกล่าวสำหรับทำการเกษตร ได้แก่ การทำนา การทำสวน การปลูกผลไม้หรือสวนสมรม และการเลี้ยงสัตว์ อาทิเช่น วัว ควาย เป็ด ไก่ และสุกร เป็นต้น

ที่ดินในชุมชนส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ราบลุ่มเหมาะสำหรับการทำนา นอกจากนี้พื้นที่นี้ยังมีความอุดมสมบูรณ์ทั้งในเรื่อง ดิน น้ำ ภูมิอากาศ ทำให้ชุมชนแห่งนี้มีชื่อเสียงในเรื่อง

¹ ปักกำ คือ การแสดงเครื่องหมายไว้เพื่อให้รู้ว่ามีการจับจอง หรือ มีเจ้าของแล้ว โดยใช้กิ่งไม้ปักเป็นสัญลักษณ์ไว้

ของการทำนาเพราะที่ได้ผลผลิตดีมากจนในสมัยก่อนชาวนาจะส่งข้าวเป็นส่วยแก่ทางราชการ ความเป็นอยู่ในสมัยนั้นมีความเรียบง่าย ไม่ต้องซื้อหาสิ่งของที่เกินความจำเป็น อาหารจำพวกข้าวก็ได้จากการทำนา ปลาที่หาได้จากแม่น้ำลำคลอง พวกพืชผักก็หาได้จากป่าสาธู การทำนาส่วนใหญ่แล้วชาวบ้านในชุมชนนิยมที่จะปลูกข้าวเก็บไว้สำหรับเลี้ยงครอบครัวของตนเอง และจะแบ่งไว้สำหรับส่วนที่เหลือเพื่อนำไปแลกเปลี่ยนกับสิ่งของต่างๆ ที่หาไม่ได้ในชุมชน หรือแลกเปลี่ยนกับสิ่งของต่างๆ จากผู้คนในชุมชนอื่นๆ ทั้งที่อยู่ใกล้เคียงและชุมชนที่อยู่ไกลออกไป สิ่งของที่ชาวนานำข้าวไปแลกเปลี่ยน อาทิ เช่น เสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่มต่างๆ อาหารหรือปลาที่ได้จากทะเล กะปิ เกลือ น้ำตาล น้ำมันก๊าด เป็นต้น

คนเฒ่าคนแก่ในหมู่บ้านเล่าให้ฟังว่า “แรก ๆ ที่มาตอนนั้นจับดิน ไม่ยังใครที่แถวปะนี้ป็นป่าทั้งเพ ไม่พักใครชิงดินกัน เรื่องน้ำทานก็เหลือเพื่อ ดินก็สวยปลูกไทรก็งามทั้งเพ”² ทั้งนี้เพราะพื้นดินซึ่งเป็นพื้นที่ที่ว่างเปล่าเหมาะสำหรับทำการเกษตรและดำรงชีวิตอย่างเหลือเฟือ มีผู้คนเข้ามาอาศัยจับจองพื้นที่น้อย และเป็นพื้นที่ที่อยู่ห่างไกลจากในเมือง ซึ่งแสดงให้เห็นถึงในสมัยนั้น พื้นที่ดังกล่าวนี้เป็นพื้นที่ป่าทึบที่มีต้นไม้ สัตว์ป่าและพื้นดินที่อุดมสมบูรณ์มาก และมีผู้คนเข้ามาบุกเบิกที่ดินทำกินในจำนวนน้อย เพราะเป็นพื้นที่ที่อยู่ห่างไกลมาก

การถือครองที่ดินในชุมชนโดยเฉลี่ยแล้วมีที่ดินครัวเรือนละ 10 – 15 ไร่ เป็นที่ดินใช้สำหรับเป็นที่อยู่อาศัย ทำนา ทำสวนยางพารา ปลูกพืชผักผลไม้และเลี้ยงสัตว์ ที่ดินส่วนใหญ่ที่ชาวบ้านถือครองนั้นจะเป็นลักษณะของ ส.ค.1, น.ส.3, ส.ป.ก.4-01, และที่ดินเขตป่าสงวน ส่วนเอกสารสิทธิ์ประเภทโฉนดที่ดินนั้นมีอยู่เพียงไม่กี่ราย ซึ่งปัจจุบันชาวบ้าน ผู้นำชุมชนได้รวมตัวกันเพื่อดำเนินการขอโฉนดที่ดิน นอกจากนี้ยังพบว่าส่วนใหญ่แล้วชาวบ้านในชุมชนจะมีการแจ้งจำนวนเนื้อที่นั้นน้อยกว่าที่ถือครองตามความเป็นจริง เนื่องจากสาเหตุต่างๆ คือ ในสมัยก่อนชาวบ้านไม่กล้าที่จะแจ้งจำนวนพื้นที่ที่ถือครองจริงเพราะต้องการหลีกเลี่ยงการเสียภาษี และไม่ต้องการที่จะจ่ายค่ารังวัดที่ดิน และคนในสมัยนั้นไม่สนใจขาดความเข้าใจและไม่เคยคาดคิดว่าจะมาเป็นปัญหาได้ในอนาคต

ด้วยระบบความสัมพันธ์และวัฒนธรรมของชุมชนในอดีตถึงแม้ว่าที่ดินในชุมชนนั้นจะไม่มีเอกสารรับรองกรรมสิทธิ์ แต่ชาวบ้านในหมู่บ้านก็สามารถที่จะทำกินเพื่อเลี้ยงชีพและครอบครัวได้ และยังพบอีกว่าในชุมชนยังมีการซื้อขายที่ดินกันได้โดยใช้วิธีการตกลงกันเอง ไม่มีข้อกฎหมายใช้วิธีพูดตกลงกันด้วยปากเปล่า ซึ่งชาวบ้านเรียกว่า “ซื้อกับปาก” เป็นซื้อขายกันโดยอาศัยทุนทางสังคมที่มีในชุมชนนั้นคือความซื่อสัตย์ ความไว้เนื้อ

² นายเฒ่า ชุ่มเชื้อ. (สัมภาษณ์), 13 มีนาคม 2548.

เชื่อใจกันเท่านั้น จะซื้อขายกันเฉพาะเครือญาติและผู้คนที่อยู่ในชุมชนด้วยกันที่มีความสนิทสนมกันเพราะว่าที่ดินนั้นไม่สามารถโอนเป็นกรรมสิทธิ์หรือทำสัญญาการซื้อขายเป็นลายลักษณ์อักษรได้

การแบ่งที่ดินให้แก่ลูกหลานนั้น ชาวบ้านในชุมชนเมื่อลูกได้มีการออกเรือนหรือแต่งงานกันแล้ว พ่อแม่ก็จะแบ่งทรัพย์สินให้โดยส่วนใหญ่แล้วจะเป็นที่ดินที่พ่อแม่ได้จับจองตั้งแต่ตั้งรกราก ตามธรรมเนียมที่ยึดถือปฏิบัติกันมาของชุมชนนั้น พบว่าพ่อแม่แบ่งที่ดินให้แก่ลูกๆ คือ ลูกทุกคนจะได้ที่ดินเท่ากันทุกคน แต่ยกเว้นลูกคนสุดท้ายหรือลูกที่ยังไม่ได้ออกเรือนเพราะต้องรับหน้าที่เป็นผู้ที่อยู่เลี้ยงดูพ่อแม่ก็จะได้รับส่วนแบ่งมากกว่าคนอื่น ซึ่งในปัจจุบันก็ยังพบว่ามีการยึดถือขนบธรรมเนียมนี้อยู่ เมื่อพ่อแม่จะแบ่งที่ดินให้แก่ลูกๆ เพื่อทำมาหากินเมื่อออกเรือนไปแล้วลูกๆ ก็จะปลูกบ้านเรือนใกล้ๆ กับบ้านเดิมของพ่อแม่ การขยายครัวเรือนหรือการตั้งบ้านเรือนใหม่ในปัจจุบันก็ยังพบว่า การขยายครัวเรือนตั้งบ้านเรือนก่อนข้างกระจุกตัวอยู่บริเวณใกล้กับบ้านเดิมของพ่อแม่เป็นส่วนใหญ่ดังเช่นในอดีต มีส่วนน้อยที่จะไปตั้งรกรากยังชุมชนอื่นหรือการบุกเบิกที่ทำกินใหม่

เมื่อประมาณ 60 ปีที่ผ่านมาพื้นที่บางส่วนของเขตอำเภอนาโยง จังหวัดตรัง ได้ถูกประกาศเป็นพื้นที่

ป่าสงวน ซึ่งมีพื้นที่ครอบคลุม หมู่บ้านต่างๆ เช่น ในตำบลโคกสะบ้า ได้แก่ หมู่ที่ 1 บ้านเกาะหิ หมู่ที่ 3 บ้านไร่หลวง หมู่ที่ 7 บ้านทุ่งแกเจ็ย หมู่ที่ 8 บ้านบนควน หมู่ที่ 10 บ้านหนองพายน้ำ ทำให้เกิดปัญหาความขัดแย้งในเรื่องที่ดินทำกินขึ้นมา ชาวบ้านตกเป็นผู้ถูกรุกพื้นที่ป่า ซึ่งแต่เดิมนั้นชาวบ้านได้เข้ามาตั้งรกรากถิ่นฐานก่อนการประกาศเป็นเขตป่าสงวน ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นทำให้เกิดการรวมตัวขึ้นมาของชาวบ้านในหมู่บ้าน และยื่นหนังสือต่ออธิบดีกรมที่ดินในปีพ.ศ. 2498 และได้เกิดหน่วยงานรัฐ คือ “คณะกรรมการการบุกรุกที่ดินอันเป็นพื้นที่สาธารณะ (กบส.) เพื่อเข้ามาแก้ไขปัญหาดังกล่าวนี้ และมีการใช้มาตรการการออกเอกสาร สค.1 ให้สิทธิชาวบ้านทำกินแต่ไม่สามารถครอบครองที่ดินหรือซื้อขายได้ และเงื่อนไขที่สำคัญคือ ชาวบ้านที่ได้สิทธินั้นจะต้องเป็นผู้เข้ามาตั้งถิ่นฐานก่อนปีที่ประกาศกฎหมายฉบับดังกล่าว

ทรัพยากรป่าไม้และสัตว์ป่า

ในอดีตนอกจากการทำกรานแล้ว ชาวบ้านในชุมชนจะใช้เวลาว่างหลังจากการทำนาเดินทางขึ้นไปบนเขาเพื่อเก็บของป่าลงมากับไว้เป็นอาหารบ้างนำมาแลกเปลี่ยนกันให้กับคนในชุมชนและนอกชุมชน ในการเดินทางขึ้นไปเก็บของป่าบนเขานั้นชาวบ้านจะมีการรวมตัวกันขึ้นไปบนเขาหลาย ๆ คน เพราะสมัยก่อนบนเขา

เป็นป่าหนาทึบแสงแดดที่ส่องลงมายังพื้นดินแทบไม่ถึง การเดินทางขึ้นไปบนเขาต้องอาศัยการเดินเท้า ซึ่งมีความยากลำบากมากและมีอันตรายมากมายจากสัตว์ป่า ทำให้ชาวบ้านไม่มีใครกล้าขึ้นไปบนเขาเพียงลำพังคนเดียว สิ่งที่ชาวบ้านหาลงมาได้ อาทิ เช่น สัตว์ป่าต่าง ๆ ได้แก่ นกเขา ชะมด อีเห็น บ่าง หมูป่า กระงะง ตะกวด ต่อ ผึ้ง พังพอน กระรอก ฯลฯ นอกจากนี้ยังมีน้ำผึ้งที่หาได้จากรังผึ้งและจากรังต่อ มีพืชผักผลไม้ ได้แก่ สะตอ ลูกเหริยง ลูกประ ลูกขี้ผึ้ง ทองบึ้ง มะปริง สละ ไฟกา หวาย หลุมพี ระกำ มังคุด ทูเรียน เงาะ เห็ดต่างๆ หน่อไม้ ไบกล้วยเถื่อน (กล้วยป่า) เป็นต้น นอกจากนี้ก็มี พืชสมุนไพรต่างๆ ได้แก่ ต้นส้มป่อย ต้นย่านาง ฟ้าทะลายโจน สาบเสือ เถาคัน ชะมวง เป็นต้น เมื่อหาของป่าลงมาได้ชาวบ้านก็จะแบ่งของที่ได้ออกมาตามสัดส่วนที่ได้ตกลงกันกับผู้ร่วมเดินทางไป ชาวบ้านบางรายก็นำมาประกอบเป็นอาหารหรือนำมาแลกเปลี่ยนกับสินค้าอย่างอื่นซึ่งในหมู่บ้านไม่มี บางรายก็นำไปขายยังหมู่บ้านอื่น ๆ การแลกเปลี่ยนกับสินค้าอย่างอื่นนั้นมีการแบ่งโดย ชาวบ้านนำไปแลกกับกะปิ น้ำปลาเกลือ สัตว์น้ำต่าง ๆ ซึ่งจะเป็นสัตว์น้ำเค็ม เช่น ปลา ปู กุ้ง หอย การเก็บของป่าบนเขาชาวบ้านยึดถือเป็นอาชีพด้วยโดยใช้เวลาวางจากการทำนาเสร็จแล้ว เพราะในอดีตนั้นบนเขามีป่าไม้ที่อุดมสมบูรณ์ มีทรัพยากรของชุมชนที่สมบูรณ์อย่างมาก ไม่ว่าจะเป็นพืชผัก ผลไม้จากในป่า สัตว์ป่าต่าง ๆ นานาชนิด ซึ่งชาวบ้านเล่าให้ฟังว่า “ในสมัยก่อนเมื่อขึ้นไปบนเขาไปกลับลงมาก็มีของดีไม่คิดมีมาทุกครั้ง” แต่ในปัจจุบันนั้นสภาพพื้นที่ป่าบนเขาได้ถูกบุกรุกทำลายมีการตัดไม้拿去ขาย และพื้นที่บนเขาถูกแผ้วถางป่าเปลี่ยนสภาพเป็นสวนยางพาราและสวนปาล์มน้ำมัน ทำให้ความอุดมสมบูรณ์ของป่าลดลงอย่างมากส่งผลกระทบต่อทรัพยากรของชุมชนอย่างอื่นลดปริมาณลงด้วย อาทิเช่น สัตว์ป่า พืชผักผลไม้ต่าง ๆ ก็ลดน้อยลงไปด้วยทำให้ชาวบ้านต้องหาของป่ายากลำบากขึ้น บางครั้งขึ้นไปก็แทบจะไม่ได้อะไรลงมาเลย

ทรัพยากรป่าสาธุ

นับได้ว่าสาธุเป็นทรัพยากรที่สำคัญของชุมชนอีกอย่างหนึ่ง สาธุเป็นพืชตระกูลปาล์มที่ขึ้นอยู่บริเวณพื้นที่ชุ่มน้ำ ในชุมชนจะขึ้นบริเวณริมน้ำลำคลองต่าง ๆ โดยจะมีคลองหลักคือ คลองลำชาน และคลองสาขาต่าง ๆ ของชุมชน ผู้คนในชุมชนได้พึ่งพาอาศัยและจะใช้ประโยชน์โดยตรงจากทุกส่วนของต้นสาธุแล้ว ระบบนิเวศของป่าสาธุยังก่อให้เกิดทรัพยากรที่สำคัญของชุมชน ไม่ว่าจะเป็นเรื่องแหล่งน้ำอุปโภคบริโภค ในแม่น้ำลำคลองที่มีป่าสาธุขึ้นอยู่ชาวบ้านก็ยังได้อาศัยจับสัตว์น้ำต่าง ๆ อาทิ เช่น กุ้ง หอย ปู ปลา เพื่อไปเป็นอาหารเลี้ยงชีพ หรือนำไปขายเป็นรายได้แก่ครอบครัว

ทำให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างไม่เดือดร้อนขาดสน และพืชผักสมุนไพรต่าง ๆ ที่ขึ้นในป่าสาकुชาวบ้านก็เก็บมาไว้ทำอาหารหรือเป็นยารักษาโรคได้

การถือกรรมสิทธิ์ป่าสาकु แต่เดิมมาแล้วนั้นต้นสาकुและป่าสาकुจะมีเจ้าของ ไม่ใช่ทรัพยากรส่วนรวม โดยผู้ที่ปลูกคือเจ้าของ แม้ว่าจะมีต้นสาकुขึ้นอยู่ตามธรรมชาติอยู่บ้างแล้วก็ตาม แต่เมื่อใครจับจองที่ดินไหนเป็นของตนและปลูกสาकुเพิ่มขึ้นใหม่ป่าสาकुทั้งหมดก็เป็นของเจ้าของที่ดินนั้น หรือกล่าวง่าย ๆ ว่าป่าสาकुเป็นสมบัติของเจ้าของที่ดิน ความหมายของเจ้าของที่ดินดังกล่าวหมายถึงที่ดินที่ชุมชนยอมรับว่าเป็นของใคร แม้จะในระยะหลังจะไม่มีการหมายรองรับก็ตาม เช่น ที่ดินบริเวณชายฝั่งซึ่งถือว่าเป็นที่สาธารณะตามกฎหมาย แต่ชาวบ้านก็จะยอมรับว่ามีผู้เป็นเจ้าของ ซึ่งได้แก่ผู้จับจองที่บริเวณที่ติดต่อกันนั้นปลูกบ้านหรือทำนา มาแต่เดิม ดังนั้นหากสาकुขึ้นอยู่ในที่ดินของใคร หรือสาकुอยู่บนานาใครก็เป็นของผู้นั้น เจ้าของก็มีสิทธิโดยสมบูรณ์ที่จะนำสาकुไปทำอะไรก็ได้หรือจะทำอะไรกับป่าสาकुก็ได้ แต่สิทธิดังกล่าวก็ไม่ก่อให้เกิดสิทธิในการกีดกันผู้อื่นโดยสมบูรณ์ หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า เป็นเจ้าของแบบหลวมๆ เพราะปรากฏว่าเพื่อนบ้านสามารถเข้าไปใช้ประโยชน์จากป่าสาकुได้ โดยถ้าหากเก็บพืชผัก สมุนไพร ที่ขึ้นในป่าสาकु หรือจับสัตว์ต่างๆ ที่มีอยู่ในป่าสาकु ก็สามารถทำได้เลยโดยไม่ต้องบอกให้เจ้าของทราบ แต่ถ้าหากต้องการใช้ประโยชน์จากส่วนใดส่วนหนึ่งของต้นสาकुจะต้องขออนุญาตเจ้าของก่อน หากนำไปใช้โดยไม่ขออนุญาตก็จะถือว่าเป็นการขโมย แต่ในกรณีถ้าหากเป็นญาติพี่น้องกันการใช้ประโยชน์จากป่าสาकुจะทำได้มากขึ้นคือสามารถใช้ประโยชน์ได้ทั้งจากสิ่งที่มีอยู่โดยธรรมชาติในป่าสาकुและต้นสาकुโดยไม่ต้องบอกเจ้าของ บางส่วนที่ใกล้ชิดกันมากก็สามารถนำส่วนของต้นสาकुไปขายหรือสร้างผลผลิตเพื่อขายได้ด้วย ลักษณะเช่นนี้ใกล้เคียงกับระบบการถือครองทรัพย์สินโดยครัวเรือนแต่ว่าวงศ์ตระกูลคือผู้ถือสิทธิ์ร่วมในการเก็บเกี่ยว

การเช่าป่าสาकु นอกจากนี้ยังมีระบบการใช้ประโยชน์จากต้นสาकुที่ซับซ้อนขึ้นอีก คือระบบที่เกิดจากการเช่า ซึ่งมี 2 ลักษณะ ลักษณะแรกชาวบ้านเรียกว่า “การผูก” คือการเช่าป่าสาकुทั้งป่าในช่วงระยะเวลาใดเวลาหนึ่งซึ่งตามปกติจะอยู่ในช่วง 1-2 ปี โดยเมื่อเจ้าของให้เช่าแล้วก็จะหมดสิทธิในการใช้ประโยชน์จากต้นสาकु และญาติพี่น้องก็จะหมดสิทธิที่เคยมีด้วย แต่ถ้าหากเป็นพืชหรือสัตว์ที่มีอยู่ตามธรรมชาติในป่าสาकुชาวบ้านก็ยังสามารถเข้าไปเก็บหรือจับได้ตามปกติ กล่าวง่าย ๆ ก็คือผู้เช่าจะมีสิทธิโดยสมบูรณ์ที่จะกีดกันผู้อื่นก็เฉพาะต้นสาकुเท่านั้น ผู้ที่มาเช่าป่าสาकुแบบผูกนี้ส่วนใหญ่จะเป็นคนมาจากข้างนอก โดยนำสาकुไปสร้างผลผลิตต่าง ๆ เพื่อการค้าขาย เช่น นำใบไปทำดับจากมุงหลังคา เอาทางสาकुไปทำเครื่องจักสาน กระทั่งนำแป้งจากต้นสาकुไปขาย เป็นต้น การเช่าแบบนี้จะจ่ายกันเป็นเงินสด จะจ่ายกันตอนไหนก็ขึ้นอยู่กับตกลงกันระหว่างผู้เช่ากับเจ้าของสวน กล่าวได้ว่าในช่วงที่ดับจากยังเป็นเครื่องมุงหลังคาที่สำคัญ ดับจากที่ทำจากใบสาकुจะได้รับความนิยมมากเพราะมีความคงทนกว่าใบจากมาก ใบสาकुที่นำไปแช่น้ำก่อนเย็บดับจากจะมีอายุการใช้งานได้ถึง 10 ปี ดับจากใบสาकुจึงขายได้ดี จึงมีคนภายนอกเข้ามาขอเช่าพื้นที่ป่าสาकुในเขต 2 ตำบลนี้มาก เนื่องจากเป็นเขตที่มีป่าสาकुอุดม

สมบูรณ์มาก และชาวบ้านในส่วนใหญ่ที่ไม่มีความสันทัดในการสร้างผลิตภัณฑ์จากต้นสาकुก็ยินดีให้เช่า ส่วนการเช่าอีกประเภทหนึ่งเป็นลักษณะการเช่าเฉพาะครั้ง หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า “การหว่า”³ คือการขุดตัดใบสาकुไปทำดับจากมุงหลังคา เมื่อตัดเฉพาะครั้งนั้นแล้วก็ถือว่าหมดสัญญาเช่า การเช่าลักษณะนี้จะจ่ายค่าเช่าเป็นดับจากที่ผลิตได้ คือผู้ที่มาขอเช่าตัดใบสาकुนั้นเมื่อนำใบสาकुที่ตัดได้ไปผลิตเป็นดับจากได้เท่าไรก็จะนำดับจากมาแบ่งให้เจ้าของป่าสาकुในสัดส่วนตามแต่จะตกลงกัน ส่วนใหญ่จะเป็น 6: 4 คือเจ้าของป่าสาकुได้ 6 ส่วน ผู้ที่มาขอเช่าได้ 4 ส่วน

ป่าสาकुในอดีตนั้นผู้อาวุโสเล่าว่าจะมีระบบการจัดการไปพร้อม ๆ กับการใช้ประโยชน์จากป่าสาकुของผู้คน คือ เริ่มตั้งแต่การเลือกใช้ประโยชน์จากต้นสาकुว่าจะนำมาทำอะไร เลือกตามความเหมาะสม เช่น ถ้าหากต้องการแปรงจากต้นสาकुก็ต้องเลือกต้นสาकुที่แตกเขากวาง ซึ่งมีอายุประมาณ 9 – 10 ปี หากเลือกใช้ใบเพื่อทำใบจากก็เลือกใบที่มีขนาดความแก่พอสมควร ผู้ที่เข้าไปตัดต้นสาकुหรือใช้ส่วนใดส่วนหนึ่งนั้น ก็จะถางก้านใบสาकुที่รกรางออกเพื่อให้สาकुแตกหน่อและเพื่อไม่ให้กีดขวางทางน้ำ ก็จะมีการแต่งสากลงและต้นสาकुไปพร้อม ๆ กันด้วย

ทรัพยากรน้ำ

ในชุมชนได้พึ่งพาอาศัยน้ำสำหรับการดำรงชีวิตและการทำการเกษตร โดยมีต้นกำเนิดมาจากยอดเขาในเขตเทือกเขาบรรทัดที่ถือได้ว่าเป็นต้นกำเนิดต้นน้ำที่สำคัญ สำหรับผู้คนในแถบพื้นที่จังหวัดตรัง จังหวัดพัทลุง และนครศรีธรรมราช ผู้คนในแถบจังหวัดพัทลุงและตรังเรียกเทือกเขาบรรทัดว่า “เทือกเขาพับผ้า” เนื่องจากเทือกเขามีลักษณะเหมือนผ้าที่พับไว้ น้ำที่ไหลจากเทือกเขาบรรทัดจะไหลผ่านเทือกเขาลงมาบรรจบเป็นสายน้ำต่างๆ ได้แก่ แม่น้ำประเหลียน แม่น้ำตรัง เกิดเป็นลำคลองต่าง ๆ เช่น คลองลำชานที่ถือเป็นคลองหลัก และคลองสาขา คือ คลองห้วยนุ้ย คลองลำลุง คลองลำพิกุล คลองปด เป็นต้น ผู้คนในเขตพื้นที่การทำนาในชุมชนอำเภอนาโยงได้พึ่งพาอาศัยน้ำจากลำคลองต่างๆ เหล่านี้เพื่อใช้สำหรับในการทำนาและการอุปโภคบริโภคมาตั้งแต่ในอดีตจนถึงในปัจจุบันนี้ และการที่ทรัพยากรน้ำได้มีความอุดมสมบูรณ์หล่อเลี้ยงชีวิตผู้คนในแถบลุ่มน้ำปะเหลียนนั้นก็ด้วยการที่ยังคงมีป่าสาकुที่ช่วยปกป้องดูดซับน้ำไว้นั่นเอง

ปัจจุบันแหล่งน้ำลำคลองในพื้นที่ตำบลโคกสะบ้าและนาข้าวเสียว มีทั้งหมด 10 แหล่งน้ำ ในจำนวน 3 ใน 10 แหล่งน้ำยังเป็นแหล่งน้ำธรรมชาติที่ราชการยังไม่เข้าไปทำการก่อสร้างเหมืองฝาย คือคลอง หนองชุมแสงหนองตาพล และหนองวังหยี พื้นที่

³ การหว่า เป็นภาษาถิ่นของทางภาคใต้ หมายถึง การแบ่งปันส่วนกัน ซึ่งจะมีสำเนียงที่แตกต่างกันในแต่ละพื้นที่ เช่น การหว่า การหว่า การหว่า เป็นต้น

แหล่งน้ำทั้งหมด 10 แหล่งน้ำมีความยาวประมาณ 14.5 กิโลเมตร มีความลึกตั้งแต่ 1.5-3.6 เมตร โดยคลองที่ลึก 3 เมตร ขึ้นไป จะเป็นคลองธรรมชาติ รวมปริมาตรน้ำกักเก็บ 314,807 ลูกบาศก์เมตร ใช้ปลูกข้าวในฤดูฝนได้ 23,700 ไร่ ปลูกผักฤดูฝนได้ 80 ไร่ ผักฤดูแล้ง 65 ไร่ ไม่สามารถใช้ทำนาฤดูแล้งได้ มีครัวเรือนใช้ประโยชน์ 565 ครัวเรือน

4. พัฒนาการด้านการประกอบอาชีพ

วิถีการเกษตรแบบดั้งเดิม

ตั้งแต่ดั้งเดิมมาแล้วสังคมไทยมีรากฐานของการทำสวนทำไร่และการทำนา มาแต่สมัยโบราณ จะเห็นได้ว่าแต่ละภาคของประเทศไทยซึ่งส่วนใหญ่แล้วจะประกอบอาชีพ การทำสวนทำไร่และทำนา ชุมชนต่างๆ ในเขตพื้นที่อำเภอนาโยง จังหวัดตรัง ก็เช่นเดียวกันชาวบ้านประกอบอาชีพทำนาจนชุมชนแห่งนี้มีชื่อเสียงในเรื่องการผลิตข้าวที่สำคัญแห่งหนึ่งของภาคใต้ ดังจะเห็นได้จากการที่มีค่าน้ำชื่อหมู่บ้าน ด้วย “นา” และตามแบบแผนโดยทั่วไปของชุมชนที่ประกอบอาชีพการทำนามักจะเลือกตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ราบลุ่มติดกับแม่น้ำลำคลอง เพื่อความสะดวกในการทำนาและการดำรงชีวิต ชุมชนต่าง ๆ เหล่านี้ที่ได้เลือกพื้นที่การทำนาในเขตรอบลุ่มแม่น้ำลำคลอง ลุ่มน้ำดังกล่าวนี้เรียกว่า “ลุ่มน้ำปะเหลียน” โดยจะมีแม่น้ำปะเหลียนซึ่งถือเป็นแม่น้ำสายสำคัญที่ได้หล่อเลี้ยงชีวิตผู้คนในแถบจังหวัดตรังมาแต่อดีตจนปัจจุบัน แม่น้ำปะเหลียนเป็นแม่น้ำที่ไหลทอดตัวลงมาจากเทือกเขาบรรทัดถือเป็นป่าต้นน้ำที่สำคัญที่ก่อให้เกิดแม่น้ำลำคลองหลายสาย อาทิเช่น แม่น้ำปะเหลียน แม่น้ำตรัง ซึ่งเป็นแม่น้ำที่สำคัญของจังหวัดตรัง ไหลผ่านหุบเขาลงมา ทำให้เกิดพื้นที่ชุ่มน้ำจืด หนองบึง พรุ ลำคลอง สายห้วยมากมาย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง คลองลำชาน และคลองสาขาต่าง ๆ เช่น คลองลำพิกุล คลองลำลุง คลองห้วยนุ้ย เนื่องจากชาวบ้านในชุมชนแห่งนี้ได้พึ่งพาอาศัยน้ำในการทำนา โดยมีต้นสาकुที่ขึ้นอยู่ตลอดตามแนวริมคลองลำชานและคลองสาขาต่างๆ คอยจับคูคซึมน้ำไว้ทำให้ชาวนามีน้ำใช้อย่างไม่ขาดแคลน วิถีชีวิตของชาวชุมชนแห่งนี้จึงมีความผูกพันกับป่าสาकुอย่างมาก เพราะต้องพึ่งพิงอาศัยประโยชน์จากต้นสาकुโดยตรงและระบบนิเวศจากป่าสาकु ทำให้ในสมัยก่อนนั้นชาวบ้านเห็นความสำคัญของป่าสาकुอย่างยิ่ง

การประกอบอาชีพของชาวบ้านในตำบลโคกสะบ้าและตำบลนาข้าวเสียมีลักษณะที่ใกล้เคียงกัน คือ อาชีพเกษตรกรรม ได้แก่ การทำนาข้าว สวนยางพารา ปลูกผลไม้ ปลูกผัก การเลี้ยงสัตว์ โดยประเภทการเกษตรจะสัมพันธ์กับลักษณะพื้นที่ คือที่

คอนหรือที่ราบใกล้เชิงเขาใช้สำหรับการทำสวนยางพารา ซึ่งในอดีตการทำสวนยางของชาวบ้านจะปลูกยางพาราพันธุ์พื้นเมือง และนิยมปลูกพืชผัก ไม้ผล ในพื้นที่สวนยาง หรือเป็นการทำสวนผสม⁴ พืชที่ปลูกได้แก่ สะตอ เหยียง ลองกอง เงาะ เนียง มะปราง มะปริง เป็นต้น แต่ในปัจจุบันเมื่อมีการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจมุ่งเน้นการปลูกพืชเศรษฐกิจเชิงเดี่ยว ทำให้ชาวบ้านเริ่มปรับเปลี่ยนไปปลูกยางพาราพันธุ์ที่ทางรัฐบาลส่งเสริม มีการปรับเปลี่ยนพื้นที่ไปปลูกปาล์มน้ำมัน ผลจากการส่งเสริมพืชเชิงเดี่ยวเพิ่มมากขึ้นทำให้มีความต้องการขยายพื้นที่สำหรับการเพาะปลูก ส่งผลให้เกิดการบุกรุกพื้นที่ป่าบนเขามากขึ้น

นอกจากปลูกพืชแล้วชาวบ้านจะมีการเลี้ยงสัตว์เป็นอาชีพรองลง สัตว์ที่ชาวบ้านเลี้ยงได้แก่ วัว ควาย ไก่ เป็ด หมู โดยชาวบ้านเลี้ยงไว้เพื่อใช้แรงงานจากสัตว์ และสำหรับไว้เป็นอาหารในครัวเรือน ในสมัยก่อนชาวบ้านนิยมตัดต้นสาเกฮามาผ่ากลางลำต้นออกเพื่อใช้เนื้อแบ่งจากต้นสาเกไว้เป็นอาหารสำหรับเลี้ยงสัตว์ ซึ่งชาวบ้านบอกว่า การเลี้ยงสัตว์จากต้นสาเกนั้นทำให้สัตว์มีความสมบูรณ์และเมื่อนำมาประกอบอาหารจะไม่มีกลิ่นสาปและเนื้อสัตว์มีรสชาติอร่อยกว่าการเลี้ยงสัตว์ด้วยอาหารประเภทอื่นๆ

นอกจากอาชีพเกษตรแล้วประชากรบางส่วนที่มีอาชีพรับจ้าง และรับราชการ อย่งไรก็ตามอาชีพที่ถือเป็นอาชีพหลักและเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของประชากรในชุมชน คือ การทำนา

วัฒนธรรมการปลูกข้าว

ชาวบ้านในชุมชนแห่งนี้จะเริ่มทำกันในช่วงตั้งแต่เดือนมิถุนายน(เดือน 6) เป็นต้นไป การทำนาซึ่งถือเป็นวิถีชีวิตของคนในกลุ่มน้ำแแถบนี้ ดังจะเห็นได้ว่าชุมชนต่างๆ นี้มีชื่อเสียงและขึ้นชื่อในเรื่องการทำนาข้าวตั้งแต่ในสมัยอดีต การทำนาที่ได้ผลผลิตที่ดีมากทำให้ชุมชนได้ทำการส่งข้าวเป็นส่วยให้แก่ทางราชการแทนสิ่งของอย่างอื่น สมัยก่อนนั้นครัวเรือนในชุมชนต่าง ๆ นี้จะมีการทำนากันปีละครั้ง ครัวเรือนหนึ่งๆ อาจมีพื้นที่การทำนามากถึง 30-40 ไร่

วิวัฒนาการวิถีการทำนา

⁴ สวนผสม เป็นภาษาถิ่นของทางภาคใต้ ที่หมายถึงการปลูกพืชผักผลไม้หลายๆ ประเภทรวมในพื้นที่เดียวกัน ซึ่งในชุมชนนั้นชาวบ้านจะปลูกพืชผสมในพื้นที่ที่ปลูกยางของชาวบ้าน

1) การทำนาหยอด เป็นการทำนาแบบแรกที่เกษตรกรเข้าไปบุกเบิกพื้นที่ เนื่องจากพื้นที่ยังไม่เรียบ จึงไม่สามารถใช้วัวควายไถนาได้ การทำนาแบบนี้เกษตรกรจะใช้ไม้ทิ่มดินให้เป็นรูแล้วหยอดเมล็ดตรงลงดิน มีการเช่นไหว้เจ้าที่เพื่อขออนุญาตใช้พื้นที่และขอให้คุ้มครองดูแลพืชที่จะปลูกให้ออกดอกออกผลดีวิธีการปลูกข้าวอาศัยหลักตามความเชื่อและการเคารพธรรมชาติ การเลี้ยงดูข้าวจะมีพิธีแสดงออกถึงการเคารพแม่โพสพ ซึ่งถือว่าเป็นแม่ของข้าว

2) การทำนาหว่าน เมื่อมีการบุกเบิกพื้นที่มากขึ้นและปรับพื้นที่ให้เรียบได้แล้ว จะมีการทำคันนาให้เป็นช่องๆ ใช้สัตว์ในการไถดิน และนวดข้าว การปรับตัวของสังคมต่างต้องการพึ่งพาอาศัยแรงงานในการทำกิจกรรมการปลูกข้าว มีการบอกช่วยแรงงานพร้อมกับการจัดกิจกรรมสังสรรค์เลี้ยงฉลอง หลังการเก็บเกี่ยวข้าว ระบบสังคมยังยึดถือวิถีของความเชื่อ พิธีกรรม ยุคนี้เริ่มมีผู้มีอำนาจ อิทธิพล และการครอบครองกรรมสิทธิ์ที่ดิน

3) การทำนาดำ นาดำเกิดในช่วงของความต้องการเพิ่มผลผลิต มีการใช้พันธุ์ข้าวใหม่ ใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่มากขึ้น พร้อมๆกับการเติบโตของสังคม ได้มีการพัฒนาสาธารณูปโภคและการค้าขาย ผู้คนต่างมุ่งไปทำมาหากินของตัวเอง ครอบครัวใหญ่มีการแยกตัว คนต่างแสวงหาโอกาสที่จะได้รับความสุขจากความเจริญของบ้านเมือง แรงงานออกไปรับจ้าง

เทคนิคการทำนาของชาวบ้านพื้นที่ตำบลนาข้าวเสียและตำบลโคกสะอาด

ขั้นตอนการทำนา เริ่มจากการเตรียมดิน ซึ่งทำกัน 2 วิธี คือ การใช้วัวควายเหยียบย่ำที่นา โดยมากจะใช้ในพื้นที่นาในที่ลุ่ม มีน้ำขัง ส่วนนาที่ดอนจะใช้การไถ ในขั้นตอนการนำวัวควายมาเหยียบย่ำที่นา หากครวเรือนหนึ่งๆทำกันเพียงลำพังสองคนก็จะล่าช้า จึงต้องอาศัยการขอแรงเพื่อนบ้านมาช่วยบ้าง หรือยืมวัวควายจากเพื่อนบ้านด้วยบ้าง เพราะกว่าจะได้สัก 1 ไร่ ต้องใช้วัวหลายสิบตัวเหยียบย่ำ โดยใช้เวลาในช่วงเช้าประมาณ 4-5 วัน หากไม่มีการขอแรงหรือแลกเปลี่ยนแรงงานกันระหว่างเพื่อนบ้านก็จะทำให้เกิดความล่าช้ามากและเหน็ดเหนื่อยมาก ส่วนอีกวิธีหนึ่งที่ชาวบ้านนิยมทำคือการไถ โดยใช้แรงงานวัว ควาย ซึ่งมีวิธีการใช้วัวและควาย ดังนี้คือ หากเป็นวัวจะใช้วัวจำนวนสองตัวเพื่อเทียมคันไถ และชาวบ้านในชุมชนนิยมที่จะใช้วัวตัวเมียทั้งสองตัวหรือวัวตัวเมียบอกกับตัวผู้ในการเทียมคันไถ เนื่องจากวัวตัวเมียนิสัยเชื่องกว่าวัวตัวผู้ และไม่เกิดปัญหาวิวาทกัน ในขั้นตอนการปลูกข้าวนิยมใช้วิธีปลูกแบบปักดำ โดยทำการเพาะกล้าด้วยวิธีเอาข้าวเปลือกที่เก็บไว้จากปีก่อนมานวดทำความสะอาด และนำมาคลุกกับปุ๋ยคอกที่ผสมน้ำพอแฉะๆ เพื่อให้ปุ๋ยติดเมล็ดข้าว และนำไปบ่มไว้ในภาชนะที่มีความชื้น เช่นกระสอบป่าน ซึ่งจะช่วยให้ได้ต้นกล้าที่งอกออกมามีความสมบูรณ์แข็งแรง หลังจากนั้นจึงนำเมล็ดข้าวที่แตกหน่อไปหว่านในแปลงนาที่เตรียมไว้ เมื่ออายุได้ประมาณ 1 เดือน จึงถอนกล้ามาปักดำ แต่ถ้าปี

ไหนดที่การเตรียมแปลงปักดำข้าวเนื่องจากสภาพฝนไม่เอื้ออำนวยจะทำให้กล้ามีอายุมากขึ้น ชาวบ้านจะแก้ไขโดยใช้วิธีการตัดใบต้นข้าวให้สั้นก่อนนำไปปักดำ การปักดำนอกจากใช้สมาชิกในครัวเรือนแล้วจะนิยมการออกปากญาติพี่น้องหรือเพื่อนบ้านมาช่วยเหลือกัน

การใช้พันธุ์ข้าว

ในสมัยนั้นจะเป็นพันธุ์พื้นเมือง พันธุ์ที่นิยมได้แก่ ข้าวไร่ดอกพะยอม ข้าวเบาหิน ข้าวเบาขี้ควาย ข้าวสังข์หยด และข้าวนางหงส์ ซึ่งในปัจจุบันข้าวพันธุ์เหล่านี้บางพันธุ์ได้กลายพันธุ์หรือสูญหายไปจากชุมชนแล้ว ชาวบ้านให้เหตุผลว่าการเปลี่ยนไปปลูกข้าวตามที่รัฐแนะนำข้าวที่นิยมกันในท้องตลาด ทำให้ข้าวพันธุ์ต่างๆ หลายชนิดได้สูญหายไปจากชุมชน พันธุ์ข้าวที่นิยมปลูกมักเป็นพันธุ์ข้าวหนัก สาเหตุที่เรียกว่าข้าวหนักเพราะเป็นพันธุ์ข้าวที่ออกรวงช้ากว่าข้าวชนิดอื่นๆ แต่จะให้ผลผลิตที่ดีเมล็ดข้าวเต็มรวงไม่ลีบแบน นอกจากนี้แล้วยังมีความทนทานต่อสภาพดินฟ้าอากาศ และศัตรูพืช เช่น เพลี้ย หนอน แมลงต่างๆ

พันธุ์ข้าวในสมัยก่อนตามตำราพิธีการผูกข้าวของผู้คนในอำเภอนาโยง ได้แก่ ข้าวนางแก้ว, ข้าวนางกอง, ข้าวทองพูน, ข้าวพวงหวาย, ข้าวนางขาว, ข้าวนางป้อม, ข้าวดอกกระดอม, ข้าวทุมพร, ข้าวยายยอ, ข้าวช่อปริง, ข้าวช่อพร้าว, ข้าวนางอุหลัน, ข้าวขาวช่อกระดุมพี, ข้าวทิศเจียว, ข้าวทองร่อง, ข้าวทองรี, ข้าวจุกเทียม, ข้าวหยี, ข้าวร่าน, ข้าวช่อปริงดำ, ข้าวคำหอม, ข้าวกระแจะ, ข้าวช่อไม้ไผ่, ข้าวไข่มด, ข้าวดาวเรือง, ข้าวนางหงส์, ข้าวเหลืองแดง, ข้าวย่านไทร, ข้าวปากนก, ข้าวรวงทอง, ข้าวช่อไข่มด, ข้าวกายเหรียญ, ข้าวภูเขาทอง, ข้าวไข่มงดา, ข้าวทรายแดง, ข้าวกายพุกฤษ, ข้าวนางป้อม, ข้าวเล็บนก, ข้าวช่อออก, ข้าวนางงาม, ข้าวมะลิซ้อน

การเลือกใช้พันธุ์ข้าว ชาวบ้านแต่ละรายจะปลูกข้าวหลายพันธุ์ เหตุผลคือใช้พันธุ์ข้าวให้เหมาะสมกับสภาพพื้นที่ กล่าวคือหากเป็นพื้นที่ลุ่มมีระดับน้ำท่วมขังสูงและเป็นระยะเวลาสั้นกว่าน้ำในนาจะแห้งคือช่วงเดือนธันวาคมถึงมกราคม ซึ่งตรงกับระยะเวลาเก็บเกี่ยวในเดือนกุมภาพันธ์ถึงมีนาคมชาวบ้านจะนิยมใช้พันธุ์ข้าวหนัก อาทิเช่น ข้าวเล็บนก ข้าวนางกอง ข้าวแดง ข้าวขาว เป็นต้น ข้าวพันธุ์เหล่านี้เจริญเติบโตได้ดีในนาที่มีน้ำขังอยู่ในพื้นที่ช่วงประมาณ 3 – 4 เดือนทีเดียว สำหรับพื้นที่นาในที่ดอนนั้นชาวบ้านก็จะเลือกใช้พันธุ์ข้าวอายุเบาหรือข้าวอายุปานกลาง ได้แก่ ข้าวเบาหิน ข้าวเบาขี้ควาย ข้าวเบากลางสาต ข้าวเบาแดง เป็นต้น เพราะข้าวเบาจะเก็บเกี่ยวได้เร็วประมาณเดือนธันวาคม เหมาะกับพื้นที่นาที่น้ำขังอยู่เพียงระยะเวลาสั้น นอกจากนั้นชาวบ้านก็จะเลือกใช้พันธุ์ข้าวตามความเหมาะสมของอายุการเก็บเกี่ยวข้าว เพราะว่าในช่วงระยะเวลาการเก็บเกี่ยวหากเป็นข้าวชนิดเดียวกันและสุกพร้อมกันจะเก็บเกี่ยวไม่ทันรวงข้าวที่สุกก็จะยับ เมล็ดข้าวจะหลุดร่วงออกจากรวงได้ง่าย อีกทั้งลำต้นของข้าวก็จะแห้งไม่สะดวกต่อการเก็บเกี่ยว ด้วยเหตุนี้ชาวนาในสมัยก่อนจึงนิยมที่จะปลูกข้าวหลายชนิด ซึ่งถือเป็นภูมิปัญญาของบรรพบุรุษที่สืบทอดต่อกันมาของชาวนาในชุมชนอำเภอนาโยง

การดูแลรักษาต้นข้าว

เนื่องจากสมัยก่อนพื้นที่ดินยังมีความอุดมสมบูรณ์ตามธรรมชาติ มีแมลงศัตรู น้อยเนื่องจากในธรรมชาติจะมีแมลงหรือสัตว์ที่ควบคุมศัตรูพืชด้วยตัวเอง เช่นงูหรื นกช่วยกินหนู นกหรือปลาช่วยกินแมลง ชาวบ้านจึงไม่ต้องใช้สารเคมีในการกำจัดเช่น ปัจจุบัน การดูแลรักษาจึงมีเพียงการใช้ปุ๋ยคอกจากมูลวัวมูลควาย หรือปุ๋ยจี้ค่างาวที่ เอมมาจากถ้ำในภูเขาตามที่สามารถเสาะหามาได้

การเก็บเกี่ยว

จะอาศัยแรงงานภายในครัวเรือนและเพื่อนบ้านซึ่งมีการพึ่งพาอาศัยแรงงาน งานกัน ชาวบ้านเรียกว่า การขอแรง หรือการออกปากกินวาน การเก็บเกี่ยวข้าวชาวนา ในพื้นที่แถบลุ่มแม่น้ำประเหลียนจะมีการเก็บเกี่ยวข้าวโดยใช้ แกระ แทนเคียวเกี่ยว ข้าว ซึ่งเป็นลักษณะวัฒนธรรมประเพณีและความเชื่อของการเก็บเกี่ยวข้าวของทาง ภาคใต้ ชาวบ้านมีความเชื่อว่าการที่เลือกใช้แกระในการเก็บเกี่ยวข้าวนั้นเป็นการแสดง ความเคารพต่อพระแม่โพสพ ก่อนเก็บจะมีการบริกรรมคาถาเพื่อบูชาแม่โพสพและ อัญเชิญข้าวจากนาสู่ขังฉาง รวงข้าวที่ตัดที่ด้วยแกระให้คอรวงยาวประมาณ 1 ฝ่ามือเมื่อ เก็บได้ประมาณ 1 กำมือ แล้ว ก็จะมัดรวมกันเป็น “เลียง” ซึ่งเลียงหนึ่งนั้นก็ประมาณ 1-2 กิโลกรัม และก็จะช่วยกันหาบเรียงข้าวไปเก็บไว้ยังขังฉางหรือเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า ลอมข้าว โดยข้าวส่วนที่เก็บขึ้นมาครั้งแรกจะเก็บลอมแยกไว้ต่างหากอย่างสวยงามและ จะมีการสวดบริกรรมเพื่อบูชาแม่โพสพ ข้าวส่วนนี้ชาวบ้านจะเก็บไว้ไม่เอาไปใช้ทั้งนี้ เพื่อความเป็นสิริมงคลและเป็นเครื่องหมายบ่งบอกว่าจะมีข้าวอยู่บนลอมหรือบนขัง ฉางข้าวตลอดไม่มีคอดอยาก

วัตถุประสงค์การทำนาส่วนใหญ่ทำเพื่อไว้เพื่อบริโภคโดยในอดีตจะพบเห็นการเก็บรักษาข้าวไว้ในขัง ฉาง และจะนำข้าวมาทยอยสีข้าวเท่าที่จำเป็นต่อการบริโภคแต่ละครั้ง ข้าวส่วนที่เหลือจากการเก็บไว้บริโภคเอง ในครัวเรือนต่อไป ส่วนหนึ่งเก็บไว้ทำพันธุ์ และส่วนหนึ่งนำแลกเปลี่ยนกับสิ่งของอื่นๆ แต่ต่อมาระยะหลังๆเมื่อ มีการทำนามากขึ้น ชาวนาจะปลูกข้าวไว้ขายเพื่อเป็นรายได้เลี้ยงครอบครัว

หลังจากที่ชาวนาได้เก็บเกี่ยวข้าวเสร็จสิ้นแล้ว ชาวบ้านทุกครัวเรือนก็ได้้นำเอาข้าวที่เก็บเกี่ยวได้หรือที่ ชาวบ้านเรียกว่า “ข้าวใหม่” จะนำวัดคนละ ประมาณ 3-5 เลียง เพื่อรวมกันทำพิธี เรียกว่า “ประเพณีการทำบุญ ข้าวใหม่” ซึ่งเป็นประเพณีที่สืบทอดกันมาแต่สมัยโบราณ เป็นพิธีกรรมที่ชาวบ้าน ได้แสดงออกถึงความกตัญญู ต่อแม่โพสพ เพราะตามความเชื่อของผู้คนที่ทำนาเชื่อว่า ข้าวทุกเมล็ดจะมีพระแม่โพสพสิงสถิตอยู่ และเป็นการ ฉลองข้าวที่ได้จากการทำนา โดยพิธีกรรมการทำบุญข้าวใหม่นี้จะทำกันในวันดับ คือ วันแรม 15 ค่ำ มีการสวด ตามพิธีทางสงฆ์ และทำพิธีกรรมโดยผู้อาวุโส หลังจากนั้นจะนำเลียงข้าวที่ผ่านพิธีกรรมส่วนหนึ่งไว้ที่ฉางรวม หมู่บ้าน ส่วนหนึ่งนำมาไว้ที่ฉางของตนเอง

พัฒนาการและการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตการทำอาชีพเกษตร

การทำเกษตรของชาวบ้านค่อยๆมีการเปลี่ยนแปลงจากเกษตรแบบดั้งเดิมไปเป็นเกษตรสมัยใหม่แบบปัจจุบัน ตามความเปลี่ยนแปลงของปัจจัยต่างๆที่เข้ามากระทบต่อชุมชน ดังนี้

การล่มสลายของเกษตรดั้งเดิมและการขยายตัวของเกษตรเชิงพาณิชย์

สังคมไทยได้มีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วมากในช่วงสี่ทศวรรษที่ผ่านมา การพัฒนากระแสหลักที่เน้นพัฒนาเศรษฐกิจและความทันสมัยก็ค่อยๆ เคลื่อนเข้ามาสู่ชุมชนอำเภอ นาโยง ดังเช่นเดียวกับชุมชนอื่นในประเทศไทยในการขยายการพัฒนาในสังคมชนบทมากขึ้น ตามนโยบายของรัฐบาล โดยมุ่งเน้นถึงความเจริญทางเศรษฐกิจ การสร้างความเป็นรัฐชาติ และการสร้างความทันสมัย โดยผ่านการสร้างโครงสร้างพื้นฐาน อาทิเช่น ถนน ไฟฟ้า ระบบชลประทาน ประปา การโหมกระหน่ำข่าวสารของสื่อสารมวลชน เช่น โทรทัศน์ วิทยุ ผลพวงที่เกิดขึ้นจากการพัฒนาตามกระแสหลักดังกล่าวนี้ก็ได้ส่งผลกระทบต่อสังคมก่อให้เกิดปัญหาของสังคมที่ตามมาในหลายๆ ด้าน เช่น ปัญหาความเหลื่อมล้ำไม่เท่าเทียมกันในทางด้านสังคมและด้านเศรษฐกิจ ในเมืองและในชนบท ปัญหาหนี้สิน ปัญหาการเอารัดเอาเปรียบทางด้านแรงงาน ปัญหาการแย่งชิงพื้นที่ทำกินและการแย่งชิงทรัพยากรธรรมชาติ เป็นต้น ในชุมชนท้องถิ่นดังกล่าวนี้ก็เช่นกัน ได้รับผลกระทบก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นภายในชุมชนในด้านสังคม วัฒนธรรมและการประกอบอาชีพ ซึ่งสังคมชุมชนท้องถิ่นตั้งแต่ดั้งเดิมมาแล้ว มีการทำนาผลิตข้าวสำหรับไว้เพื่อการบริโภคภายในครัวเรือนเท่านั้น ไม่ได้ทำนาเพื่อผลิตข้าวสำหรับเอาไปขาย ผู้คนในสมัยก่อนสังคมมีความเป็นอยู่อย่างเรียบง่าย มีการอาศัยพึ่งพากันภายในญาติมิตรสหายและในชุมชน ภายในหมู่บ้านจะไม่มีการซื้อขายกัน แต่จะเป็นในลักษณะแลกเปลี่ยนสินค้าและแลกเปลี่ยนแรงงานกัน เมื่อความเจริญทางด้านเทคโนโลยีได้เข้ามา การสร้างถนนหนทางขึ้นมาทำให้มีการคมนาคมที่สะดวกสบายขึ้น อิทธิพลของวัฒนธรรมต่าง ๆ ที่เข้ามา ส่งผลทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านการทำเกษตร จากสังคมเกษตรแบบดั้งเดิมที่มีดังนี้คือ

ประการแรก การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมการทำนา

ชาวนาในเขตอำเภอนาโยงถูกกระตุ้นให้ทำนาแบบเข้มข้นเพื่อเพิ่มผลผลิตข้าวให้มากขึ้นให้เพียงพอตอบสนองความต้องการของตลาด การปฏิบัติที่เปลี่ยนไปมีหลายอย่างเช่น พันธุ์ข้าว ชาวนาเริ่มปรับเปลี่ยนพันธุ์ข้าวจากพันธุ์ดั้งเดิม ไปใช้พันธุ์ กข ตามที่ตลาดต้องการและ

ทางราชการเข้ามาส่งเสริม ปรากฏการณ์การสูญหายของข้าวพันธุ์พื้นเมืองจึงค่อยๆทวีความรุนแรงขึ้น ข้าวพันธุ์ใหม่ที่ถูกรู้จักเรียกว่าพันธุ์ส่งเสริม ซึ่งให้ผลผลิตสูงกว่าพันธุ์พื้นเมืองชัดเจน มีการขยายพื้นที่ปลูกอย่างรวดเร็ว ประกอบกับองค์ประกอบอื่นๆเช่น รัฐจัดหาแหล่งพันธุ์ดีให้ ทำให้ได้เปรียบพันธุ์พื้นเมืองที่เป็นสมบัติเฉพาะของแต่ละครัวเรือนที่ต้องเก็บรักษาเอง การแพร่กระจายของข้าวพันธุ์ใหม่ที่สำคัญตามโครงการแลกเปลี่ยนพันธุ์ข้าวของรัฐเมื่อปี พ.ศ. 2524 เป้าหมายทดแทนพันธุ์พื้นเมืองที่มีอยู่ขณะนั้นประมาณ ร้อยละ 45 ของข้าวทั้งหมด เป็นต้น การเปลี่ยนแปลงเพิ่มขึ้นของศัตรูข้าว ในระบบนิเวศน์นาข้าวประกอบด้วยความหลากหลายของสิ่งมีชีวิตเช่น ข้าว แหนสาหร่าย ตะไคร่น้ำ ปลา หอย กุ้ง ปู กบ หนู งู แมลง นก สัตว์อื่นๆ หลังจากที่มีการใช้สารเคมี สิ่งที่มาคือทำให้สมดุลการควบคุมตามธรรมชาติหายไป เกิดการระบาดของสัตว์บางชนิดเช่น หนู หอยเชอรี่ และแมลง การเปลี่ยนแปลงด้านความอุดมสมบูรณ์ของดิน การนำปุ๋ยเคมีมาใช้แทนปุ๋ยคอกทำให้ดินเพิ่มความเป็นกรดได้เดือนไม่สามารถมีชีวิตอยู่ได้ การใช้รถแทรกเตอร์ไถนาแทนวัวควมทำให้ดินแน่น ไม่ร่วนซุย สุดท้ายชาวนาผลิตข้าวไม่คุ้มทุน ข้าต้องทำงานหนักขึ้นกว่าเดิมที่ต้องตามแก้ปัญหาต่างๆที่เกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงวิธีการผลิตแบบเดิมสู่การผลิตแบบสมัยใหม่ ภาพปรากฏ อาทิเช่น การขยายตัวของพืชเชิงเดี่ยวเช่น ยางพารา ปาล์มน้ำมัน ในขณะที่ผลผลิตข้าวเริ่มลดลง

ประการที่สองการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิต

การขับเคลื่อนของสังคมและวัฒนธรรมการพัฒนาแบบสังคมเมือง เช่นการกระจายความเจริญทางด้านวัตถุ ถนนหนทาง เครื่องมือเครื่องใช้ สิ่งอำนวยความสะดวก เครื่องมือสื่อสาร การแต่งกาย และความคิดแบบตะวันตกที่แผ่ขยายจากเมืองใหญ่สู่ชนบททำให้สังคมชนบทถูกรุกราน ค่านิยมชาวชนบทเปลี่ยนไปจากค่านิยมที่ยึดถือความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่พึ่งพาอาศัยกันเป็นค่านิยมแบบตัวใครตัวมันมากขึ้น ในระดับครอบครัวมีการแยกจากครอบครัวใหญ่เป็นแบบครอบครัวเล็ก เครื่องมือ เครื่องใช้ การเกษตรและความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีทำให้คนไม่สนใจภูมิปัญญาท้องถิ่น จากวัฒนธรรมการพึ่งพาการช่วยแรงงานเป็นจ้างแรงงาน เกิดการแย่งกรรมสิทธิ์ ใช้ระบบซื้อขายแทนการแลกเปลี่ยน ปลูกพืชเพื่อการมุ่งหารายได้ ทำให้ต้องมีอาชีพหลายอย่างขึ้น เพราะคนต้องดิ้นรนเพื่อให้ได้มาซึ่งเงินตรา และมีเวลาว่างน้อยลง มีการลงทุนในการทำเกษตรสูงขึ้นส่งผลให้ขาดทุนและเป็นหนี้สิน มีการอพยพแรงงานออกนอกภาคเกษตร แรงงานหนุ่มสาวภายในครัวเรือนและในชุมชนก็ขาดแคลนเพราะว่าแรงงานเหล่านี้นิยมออกไปทำงานในเมืองมากกว่า โดยการรับเอาวัฒนธรรมใหม่ๆ ของระบบทุนนิยมเข้ามา และมองว่าการทำสวนไร่นาเป็นงานที่หนักไม่มีเกียรติ และที่สำคัญคือผลกระทบต่อความเป็นอยู่ของชุมชน ที่ต่างคนต่างดิ้นรนแข่งขันเพื่อความอยู่รอด เป็นผลให้ชาวบ้านมีการ

ปฏิสัมพันธ์กันลดลง และทวีความไม่เข้าใจระหว่างกันมากขึ้น จนเป็นเหตุให้เกิดความแตกแยก และชุมชนอ่อนแอ ซึ่งจะกล่าวรายละเอียดในบทต่อไป

การเปลี่ยนวิถีการใช้น้ำสู่การจัดการระบบชลประทานแบบใหม่

วิถีชีวิตชาวชุมชนดั้งเดิมที่เกิดและอาศัยความอุดมสมบูรณ์ของสายน้ำในป่าสาकुตามธรรมชาติ เป็นแหล่งปัจจัยสี่ โดยชาวบ้านรุ่นก่อนๆซึ่งเข้าใจเรื่องการพึ่งพาอาศัยระหว่างธรรมชาติกับมนุษย์ รู้จักใช้และ รู้จักรักษา ให้คงอยู่อย่างยั่งยืน ได้ค่อยๆลดทอนความอุดมสมบูรณ์ลงโดยการกระทำของชนรุ่นหลังพร้อมๆกับการแพร่กระจายความเจริญสมัยใหม่เข้ามานั่นเอง

การเปลี่ยนแปลงด้านการใช้ประโยชน์แหล่งน้ำจากป่าสาकु ในพื้นที่อำเภอนาโยง จังหวัดตรัง เริ่มจากอาศัยภูมิปัญญาของคนในชุมชนที่มีมาตั้งแต่ในอดีต ซึ่งเป็นวิธีการจัดการ และบริหารการใช้น้ำทรัพยากรน้ำร่วมกันของผู้คนในชุมชนที่ใช้น้ำในการอุปโภคบริโภค โดยชาวบ้านในแถบลุ่มแม่น้ำประเหลียนจะพึ่งพาอาศัยน้ำจากลำคลองต่างๆ ซึ่งเป็นลำคลองสาขา ย่อยๆ จากคลองหลักคือ คลองลำหานที่ไหลมาจากป่าต้นน้ำโดยมีต้นสาकुที่ขึ้นอยู่ตามแนวลำ คลองซึ่งมีความสำคัญในการทำน้ำที่ซับน้ำและเก็บรักษาน้ำไว้ ทั้งน้ำในระดับผิวดินและเก็บ กักรักษาน้ำไว้ใต้ดิน เนื่องมาจากต้นสาकुจะมีลักษณะของรากที่สามารถเก็บน้ำไว้ได้ และ ลักษณะรากของต้นสาकुที่มีรากขนาดใหญ่ มีจำนวนมากยังปกคลุมพื้นที่ไม่ให้น้ำระเหยไปได้ อย่างรวดเร็ว และรวมถึงใบของสาकुที่มีใบปกคลุมมากจนทำให้บริเวณพื้นที่ดังกล่าวนั้นเกิดร่มเงาที่มีการปกคลุมของใบสาकु และแสงแดดไม่สามารถส่องลงไปถึงพื้นที่บริเวณคลองได้ทำให้ บริเวณคลองที่มีต้นสาकुขึ้นอยู่นั้นมีความชุ่มชื้นร่มเย็นอยู่ตลอดเวลา ทำให้ตลอดทั้งปีมีน้ำไม่ขาด ในการทำนานั้นชาวบ้านได้มีการสร้างระบบรับน้ำและส่งน้ำเข้าสู่พื้นที่นา โดยการอาศัย หลักวิธีทางธรรมชาติคือ หลักการไหลของน้ำจากที่สูงลงสู่ที่ต่ำ นั่นเอง

พัฒนาการของการจัดระบบการส่งน้ำจากลำคลองสู่พื้นที่นา เริ่มจากการทำ “เหมืองดิน” โดยชาวบ้านจะทำการสำรวจลำคลองและเลือกตำแหน่งสำหรับสร้าง ทำนบ ในลำคลอง คือเลือกพื้นที่บริเวณที่เป็นจุดที่แคบที่สุดของลำคลองเพื่อที่จะไม่ต้องใช้เวลาในการสร้างทำนบ และถมดินเป็นจำนวนมาก ตาพร้อม มีสิน อายุ 81 ปี ซึ่งเป็นผู้ที่เคยอยู่ในช่วงเวลาที่มีการขุดเหมืองดินในสมัยก่อนเล่าให้ฟังว่า “เมื่อตอนที่ตาอายุประมาณ 9 ปี พ่อของตาและชาวบ้านใน หมู่บ้านประมาณ 30 คนได้ รวมตัวกันจะขุดเหมืองเพื่อนำน้ำเข้ามาใช้ในการทำนา เพราะคอยอาศัยแต่น้ำฝนนั้นไม่แน่นอนและนาบางบึง(แปลง)ก็อยู่ไกลจากลำคลองมาก ชาวบ้านได้ปรึกษากันและคิดจะทำนบขุดเหมือง โดยขั้นตอนแรกเมื่อได้พื้นที่บริเวณที่จะสร้าง ทำนบแล้ว ชาวบ้านก็จะขุดคลองเล็กๆ ไว้อีกด้านหนึ่งของบริเวณที่จะสร้างทำนบเพื่อใช้สำหรับถ่ายน้ำที่ไหลจากลำคลองลงมายังคลองที่ขุดขึ้นมาใหม่หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า”เหมืองถ่าย” เพื่อสะดวกในการสร้างทำนบ วิธีการสร้างทำนบชาวบ้านจะช่วยกันขุดดินถมบริเวณ

ดังกล่าวให้เป็นเนินสูงชันโดยใช้ไม้ไผ่หรือกิ่งไม้อื่นๆวางเรียงซ้อนและถมด้วยดินเป็นชั้นๆ เพื่อให้บริเวณทำนบสูงขึ้นและปิดกั้นไม่ให้น้ำไหลผ่าน ด้วยระดับน้ำที่ถูกปิดกั้นจนสูง แรงดันของน้ำจะทำให้น้ำไหลไปยังที่ที่ต้องการ ซึ่งชาวบ้านจะขุดคลองส่งน้ำเล็กๆที่เรียกว่า **เหมืองไส้ไก่** หรือ **เหมืองดิน** เพื่อส่งน้ำจากคลองสายหลักเข้าสู่พื้นที่นา

การสร้างทำนบ การขุดเหมืองดินหรือเหมืองไส้ไก่ ถือเป็นวัฒนธรรมการร่วมแรงร่วมใจของคนในชุมชนเพราะเมื่อก่อนไม่มีเครื่องจักร การทำงานจึงต้องอาศัยแรงงานคนจำนวนมากช่วยกันทำงาน โดยแรงงานขุดจะเป็นหน้าที่ของผู้ชายส่วนผู้หญิงก็จะมีหน้าที่ในการทำอาหารเลี้ยงผู้ที่มาทำการขุดเหมือง การขุดเหมืองดินหรือเหมืองไส้ไก่เพื่อลำเลียงน้ำจากคลองลงสู่แปลงนาชาวบ้านทั้งหมู่บ้านมาร่วมแรงกัน หากคลองผ่านที่นาของใครคนนั้นก็จะมีหน้าที่ทำอาหารเลี้ยงคนที่มาช่วยกันขุด

ผู้อาวุโสกล่าวว่า “สมัยนี้มันเปลี่ยนไปคนเริ่มเห็นแก่ตัว เกียจคร้าน รักความสบายมากขึ้น การที่จะต้องไปขุดลอกหรือตกแต่งเหมืองดินนั้นจะต้องทำบ่อยครั้งคนจึงมีความรู้สึกว่ลำบากยากเข็ญ และยุ่งยาก เมื่อนโยบายการขุดลอก และการทำเหมืองคอนกรีตถาวร ชาวบ้านบางส่วนคิดว่าคงจะช่วยลดภาระในการขุดลอกหรือตกแต่งเหมืองดิน ทำให้มีความสะดวกสบายเพิ่มมากขึ้นจึงยอมรับและคาดหวังผลจากประสิทธิภาพของเหมืองเป็นอย่างมาก “

เมื่อการก่อสร้างเหมืองชลประทานแบบคอนกรีตได้ขยายเข้ามาในพื้นที่ ได้ทำให้ป่าสาธุถูกทำลายไปจำนวนมาก ในช่วงแรกเหมืองคอนกรีตสามารถรับน้ำเข้าสู่มาได้แต่เมื่อระยะเวลาผ่านไปลำคลองได้ถูกทับถมและตื้นเขินทำให้ท้องเหมืองคอนกรีตอยู่สูงกว่าแม่น้ำลำคลองน้ำจึงไม่สามารถไหลเข้าสู่แปลงนาได้ สภาพคลองคอนกรีตที่ไม่มีน้ำปรากฏให้เห็นอยู่ทั่วไป ซึ่งต่างจากสมัยก่อนเมื่อใดที่เหมืองดินหรือลำคลองตื้นเขินชาวบ้านก็จะมาทำการตกแต่งเหมืองและขุดลอกโดยต่างคนก็ต่างมาช่วยกัน ซึ่งเปรียบเหมือนเป็นหน้าที่ของแต่ละคนโดยไม่ต้องให้บอกกล่าว สำหรับผู้ที่ไม่มาร่วมแรงในการขุดลอกตกแต่งเหมือง เมื่อชาวบ้านรู้ว่าผู้นั้นเห็นแก่ตัวไม่มาร่วมบ่อยครั้งก็จะถูกคิดเงินนิทา ถูกว่ากล่าวโดยผู้อาวุโสในหมู่บ้าน และไม่กล้าที่จะใช้น้ำจากเหมืองดิน จึงเป็นที่รู้กันทั่วไปในหมู่บ้าน ซึ่งถือว่าการนอกจากจะสร้างความสามัคคีแล้วยังเป็นการควบคุมจัดการโดยชาวบ้านเองกรณีของเหมืองคอนกรีตเมื่อระยะเวลาผ่านไปทำให้ไม่สามารถอาศัยน้ำจากเหมืองคอนกรีตที่ทางกรมชลประทานสร้างให้ได้ และชาวบ้านก็ถือว่าเป็นสมบัติของราชการไม่ใช่สมบัติของชุมชนจึงไม่มีการลงแรงขุดลอกแบบกรณีที่ดินเหมืองที่ก่อสร้างขึ้นมาด้วยตัวเอง ในที่สุดชาวบ้านต้องประสบกับปัญหาการขาดน้ำทำนาและทำการเกษตรอย่างอื่น ประกอบกับป่าสาธุที่ถูกขุดลอกไปหมดทำให้ไม่มีสาธุที่คอยซึมซับน้ำไว้ ฤดูแล้งน้ำมาก จึงเป็นการซ้ำเติมให้เกิดการกัดเซาะชะล้างเอาโคลนตมลงสู่ลำคลองและไหลท่วมที่นาทำให้พืชผลเสียหาย

ความหมายของคำต่างๆ ในระบบชลประทานแบบชาวบ้าน

ทำนบ

หมายถึง การสร้างสิ่งกีดขวางขึ้นมาในบริเวณทางน้ำหรือลำคลอง เพื่อที่จะทำหน้าที่ในการกั้นน้ำให้ไหลเอ่อเข้าสู่พื้นที่น้ำท่วม

เหมืองถ่ายน้ำ

หมายถึง เหมืองที่ขุดไว้สำหรับการถ่ายน้ำเพื่อจะสร้างทำนบ และการถ่ายน้ำกรณีที่มีน้ำมากก็จะถ่ายน้ำลงเหมืองดังกล่าว เป็นการป้องกันไม่ให้น้ำเข้าท่วมที่นา

เหมืองส่งน้ำ

หมายถึง เป็นเหมืองที่ขุดไว้เพื่อรับน้ำที่ไหลเอ่อล้นจากทำนบเพื่อนำน้ำเข้าสู่พื้นที่นา

เหมืองใส่ไถ่หรือเหมืองขอย

หมายถึง เป็นลักษณะคูเล็กๆ ที่มีความลึกประมาณ 1-2 ฟุต ขุดขึ้นเพื่อรับน้ำจากเหมืองส่งน้ำเข้าสู่พื้นที่นาแต่ละบั้ง

ช่องบอก

หมายถึง เป็นการขุดช่องพื้นที่บริเวณคันนาเพื่อถ่ายน้ำหรือส่งน้ำไปยังพื้นที่นาอีกนาหนึ่ง โดยจะมีขนาดประมาณ 1 ฟุต หรือน้อยกว่านั้น ซึ่งไม่ได้กำหนดอย่างตายตัว

ซั้ง

หมายถึง การทำประตูน้ำหรือช่องเปิดปิดน้ำสำหรับการไหลผ่านของน้ำเข้าสู่ที่นา เพื่อบังคับการไหลของน้ำในปริมาณที่ต้องการเข้าสู่พื้นที่นา โดยจะปิดกันระหว่างเหมืองใส่ไถ่หรือเหมืองขอย และบั้งนา

พัฒนาการด้านการติดต่อและแลกเปลี่ยนกับสังคมภายนอก

เนื่องจากชุมชนตั้งอยู่ห่างไกลตัวเมืองและมีลักษณะเป็นป่าทึบทำให้การพัฒนาด้านการคมนาคมเป็นไปค่อนข้างช้า ในสมัยเริ่มแรกชาวบ้านจึงอาศัยการเดินทางด้วยเท้าในการติดต่อระหว่างกันทั้งภายในและนอกเขตชุมชน กิจกรรมที่ก่อให้เกิดการเดินทางไปติดต่อกับชุมชนมีอยู่ด้วยกันสองประการคือการนำของป่าหรือพืชผลไปแลกเปลี่ยนซื้อขาย และการเดินทางเพื่อการสมาคมหรือเยี่ยมเยียนญาติพี่น้อง แต่ในอดีตไม่มีถนนหนทางที่สะดวกสบาย ยังไม่มียานพาหนะ ไม่มีการใช้เกวียน ชาวบ้านต้องอาศัยการเดินทางด้วยการเดินเท้าอย่างเดียวไปตามเส้นทางเดินเป็นระยะทางไกลๆที่มีความยากลำบากมาก หากต้องเดินทางไปแลกเปลี่ยนสินค้าหรือค้าขายสินค้าในเมืองและหมู่บ้านอื่นๆ อาจต้องใช้ระยะเวลาในการเดินทางเป็นวันๆ บางคนก็ต้องอาศัยพึ่งพา

บ้านของญาติมิตรเพื่อพักผ่อนและถือโอกาสเยี่ยมเยียนไปด้วยและเดินทางกลับในวันรุ่งขึ้น สิ่งที่น่าสังเกตคือแม้ชุมชนตั้งอยู่ในทำเลที่ดีแม่น้ำลำคลองแต่ไม่มีการใช้เส้นทางน้ำในการสัญจร ซึ่งจากการศึกษาพบว่าแม่น้ำลำคลองในชุมชนจะมีลักษณะลำคลองที่แคบและตื้น จึงทำให้การเดินทางด้วยเรือไม่สามารถกระทำได้

การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานด้านการติดต่อสื่อสารเริ่มเกิดขึ้นในปี พ.ศ. 2516 มีการตัดถนนเชื่อมต่อระหว่างชุมชนกับภายนอก ปี พ.ศ.2518 เริ่มมีการใช้รถถีบ (รถจักรยาน) แทนการเดินทางด้วยเท้า และปี2532 มีไฟฟ้าเข้ามาในชุมชน ผลของการพัฒนาเส้นทางคมนาคมและสิ่งอำนวยความสะดวก ทำให้เกิดการติดต่อสื่อสารระหว่างชุมชนกับพื้นที่ใกล้เคียงทั้งการเดินทางไปค้าขายแลกเปลี่ยนสินค้า การไปมาหาสู่ระหว่างเครือญาตินอกชุมชน ตลอดจนการได้มีการรับเอาความเจริญก้าวหน้าของชุมชนเมืองเข้ามาสู่หมู่บ้านมากขึ้น

การเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากผลของการพัฒนาการติดต่อสื่อสารและการคมนาคมมีหลายประการเช่น การมีพ่อค้านำสินค้าเข้ามาขายในชุมชน ทำให้เกิดวัฒนธรรมการบริโภคอาหารแห้ง อาหารสำเร็จรูปทดแทนอาหารที่หาได้เอง การเปลี่ยนวัฒนธรรมการแต่งกายจากแบบเดิมที่ใช้ผ้าถุงเป็นเสื้อผ้ากางเกงสำเร็จรูปสมัยใหม่ ลูกหลานที่ไม่ได้เรียนหนังสือเริ่มมีช่องทางการส่งลูกหลานออกไปศึกษาเล่าเรียนในเมืองมากขึ้น หนุ่มสาววัยแรงงานในหมู่บ้านนิยมออกไปทำงานในโรงงานข้าวของเครื่องใช้ที่เดิมชาวบ้านได้อาศัยวัสดุต่าง ๆ ในป่าสาकुนำมาจักสานเป็นเสื่อ ตะกร้าหรือภาชนะใช้สอยต่าง ๆ เมื่อความทันสมัยเริ่มเข้ามาชาวบ้านก็หันไปนิยมข้าวของใช้ต่างๆ ที่ผลิตสำเร็จจากโรงงาน การสร้างบ้านจากเดิมที่มุงหลังคาบ้านด้วยใบจากสาकुก็หันไปใช้กระเบื้องมุงหลังคาแทน และการพัฒนาแบบใหม่ที่มองว่าบ้านซึ่งมุงหลังคาด้วยใบไม้ใบจากนั้นมีความล้าหลังมีความไม่เจริญ เป็นบ้านของผู้คนที่มีความฐานะยากจน ทำให้ชาวบ้านจึงพยายามดิ้นรนเพื่อหาเงินมาใช้สร้างบ้านแบบสมัยใหม่มากขึ้น

ผลกระทบเหล่านี้ส่งผลให้วิถีชีวิตแบบเรียบง่ายกลายเป็นวิถีชีวิตที่ต้องดิ้นรนทำงานเพื่อให้ได้เงินมากมายมาจับจ่ายใช้สอยเพื่อการได้มาซึ่งสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆที่เห็นว่าทำให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีและสะดวกสบายขึ้น หรือการหาเงินเพื่อส่งบุตรหลานเข้าไปเรียนหนังสือในเมือง สิ่งต่างๆเหล่านี้ส่งผลทำให้วิถีชีวิตและวิถีการผลิตที่พึ่งพาธรรมชาติและการเกษตรของชาวบ้านเปลี่ยนแปลงไปอย่างเห็นได้ชัดเจน

ปาล์ม

การใช้ประโยชน์

และการเปลี่ยนแปลงระบบนิเวศน์ชุมชนปาล์ม

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

ปาล์มมีชื่อสามัญว่า Sago palm ชื่อวิทยาศาสตร์ : Metroxylon sagus Rottb. ชื่อวงศ์ : PALMAE เป็นพืชใบเลี้ยงเดี่ยวอยู่ในตระกูลปาล์ม มีถิ่นกำเนิดในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ขึ้นอยู่กระจัด กระจายทั่วไปในอินโดนีเซีย อเมริกาใต้ ปาปัวนิวกินี เกาะ โซโลมอน และในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ชอบขึ้นในที่ชื้นแฉะ หรือหนองน้ำ ในที่ลุ่มน้ำขัง ชื้นและ ริมแหล่งน้ำ พื้นที่ที่มีน้ำจืดขังตลอดปี หรือป่าพรุ เป็นพืชที่ต้องการปริมาณน้ำสูง ปริมาณการตกของฝนสม่ำเสมอหรือค่อนข้างตกชุก ประมาณ 1,000-2,500 มิลลิเมตร สามารถทนต่อสภาพน้ำท่วม หรือน้ำแห้งเป็นระยะค่อนข้างนานได้ดี สำหรับในประเทศไทยขึ้นกระจายอยู่ เฉพาะภาคใต้เท่านั้น คือกระจายอยู่ตั้งแต่ จังหวัดชุมพรลงไป โดยเฉพาะในจังหวัดนครศรีธรรมราช ตรัง พัทลุง และสงขลา

ลำต้น

ลำต้นคล้ายมะพร้าว มีความสูงประมาณ 20 เมตร อัตราการเจริญเติบโตในสภาพปกติปีละ 1.67 เมตร เมื่อโตเต็มที่ลำต้นมีเส้นผ่าศูนย์กลาง 30-60 เซนติเมตร ลำต้นจะมีร่องรอย ของใบเป็นรูปวงแหวน มีเปลือกห่อหุ้ม แต่ไม่มีกิ่งสาขา ปาล์มจะแตกแขนง ออกจากรากเหง้าของต้นเดิม ซึ่งรากเหง้านี้จะค่อย ๆ โต และทอดยาวอยู่เหนือผิวดิน ทางด้านหลังของต้นเดิม แขนงรุ่นหลัง ๆ จึงค่อยอยู่ห่างจากแขนงรุ่นแรก ๆ ในด้านที่อยู่คนละทางกับต้นเดิมทั้ง 3 ด้าน เรียกรากเหง้าที่ค่อย ๆ ลอยตัว และโตขึ้น ตามภาษาถิ่นว่า “หัวหมก”

ใบ

ใบมีรูปร่างคล้ายขนนก มีความยาว 5-7 เมตร มีใบย่อยประมาณ 100 คู่ ใบย่อยมีความยาว 0.5-1.6 เมตร กว้าง 3-6 เซนติเมตร มีหนามเล็กๆ อยู่ตาม บริเวณขอบใบ ก้านทางใบมีลักษณะแข็งใบปาล์มคล้ายใบมะพร้าว แต่จะยาวหนา และแข็งกว่าใบ ใบย่อยมีมาก เรียงชิดกัน เป็นระเบียบ รูปรีเว้าแคบ ปลายเรียวแหลม ขอบมักมีหนามเล็ก

ดอก

เมื่อต้นสาकुแก่เต็มที่จะมีจั่นดอกแตกออกตรงส่วนยอด ชาวบ้านเรียกว่า “แตกเขากวาง” เพราะแต่ละจั่นมีแฉกคล้ายเขากวาง เมื่อมีผลดอกและมีผล ช่อดอกมีสีน้ำตาล ยาวประมาณ 5-7 เมตร แต่ละดอกมีก้านเกสร ตัวเมีย 3 ก้าน เกสรตัวผู้ 3 ก้าน ช่อดอกออกที่ปลายยอด ช่อแผ่กระจายรูปสามเหลี่ยม ออกดอกครั้งเดียวแล้วต้นตาย

ผล

มีผลกลมเป็นขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง 2.5-4.5 เซนติเมตร มีสีน้ำตาลอมเหลือง เปลือกผลเป็นเกล็ดเรียงเกยซ้อนกัน ผลแก่สีน้ำตาลแกมเหลือง รวมกันอยู่เป็นทะลาย ผลของสาकुจะมีรสฝาด ระยะเวลาการเป็นดอก-ผล ออกดอกเมื่อต้นสูงระหว่าง 8-10 เมตร บางต้นอาจมีผลมากถึง 7,500 - 8,000 ผล ผลหนึ่งผลมีน้ำหนักประมาณ 42 กรัม สามารถทยอยเลือกเก็บผลได้ตลอดทั้งปี และในช่วงชีวิตจะออกดอกออกผลเพียงครั้งเดียว เมื่อผลร่วงแล้ว ต้นแม่จะตาย ระยะเวลาตั้งแต่เริ่มออกดอกจนถึงผลสุก ใช้เวลา ประมาณ 4 - 5 ปี

ผลผลิต น้ำหนักแห้ง 110-136 กิโลกรัม/ต้น

การขยายพันธุ์สาकु สามารถขยายพันธุ์ได้ 2 ลักษณะ คือ

1. การแตก / แยกหน่อจากโคนต้นเดิม โดยการใช้เสียมหรือมีดพรว้า ขุด แซะหน่อสาकुออกจากต้นแม่โดยเลือกหน่อ ที่มีขนาดไม่โตมากนักแล้วนำมาแช่น้ำให้ส่วนโคนจมน้ำ ภายใต้อินทรีย์ที่ที่มีความชื้นของแสง ประมาณ 50% ใช้เวลา ประมาณ 2 เดือน รากจะงอกออกมาใหม่แล้วจึงย้ายไปปลูกลงในพื้นที่จริง

2. การเพาะด้วยเมล็ด โดยให้เก็บเมล็ดสาकुที่สุกเต็มที่ และต้องเลือกเอาเฉพาะเมล็ดที่สมบูรณ์ โดยสามารถใช้เข็ม หรือเหล็กแหลมแทงเมล็ดดู หากเมล็ดมีความแข็ง การแทงจะไม่ทะลุ แสดงว่าเมล็ดนั้นมีความสมบูรณ์ จากนั้นให้เอาเปลือกนอก และเชื้อหุ้มเมล็ดออก นำไปเพาะชำในทราย หมั่นรดน้ำเช้าเย็น เมล็ดจะเริ่มทยอยงอก ในช่วงเวลา ประมาณ 20 - 60 วัน หลักการเพาะเมื่อเมล็ดงอกให้ทำการย้ายชำลงถุงดิน ขนาด 5 x 8 หรือ 8 x 10 นิ้ว กกล้าสาकु มีความสูงเฉลี่ย ประมาณ 50 เซนติเมตร แต่ส่วนใหญ่พบว่า การงอกของต้นสาकु มีเปอร์เซ็นต์การงอกต่ำมาก เนื่องจากมีผลที่มีเมล็ดไม่สมบูรณ์สูงกว่าเมล็ดที่สมบูรณ์ การเพาะเมล็ดใช้เวลา 6-12 เดือน

การปลูก ให้ขุดหลุมต้น โดยปลูกให้ส่วนด้านบนของเหง้าอยู่เหนือผิวดิน และผูกเชือกมัดต้นกล้ากับไม้หลักให้แน่น เพื่อป้องกันการพัดพาของน้ำ และแรงลม หมั่นตัดใบที่แห้งทิ้ง และทำการกำจัดวัชพืชอย่างสม่ำเสมอ ต้นกล้าสาเกก็จะสามารถเจริญเติบโตได้ดี

ช่วงการเจริญเติบโต

ช่วงพัฒนาการเจริญเติบโตทางใบ คือระยะช่วงแรกปลูกถึง 45 เดือน จะมีใบประมาณ 90 ใบ
ช่วงพัฒนาการทางลำต้น ประมาณ 54 เดือน ต้นจะมีความสูงสูงสุด ช่วงนี้จะมีใบ 24-54 ใบ มีอัตราการแตกใบเดือนละใบ
ช่วงพัฒนาการสร้างดอก ประมาณ 12 เดือน ช่วงนี้จะมีใบเดือนละ 2 ใบ
ช่วงพัฒนาผล ประมาณ 24 เดือน รวมระยะเวลาทั้งหมดตั้งแต่ตั้งแต่องอกจนถึงออกผลแล้วตายประมาณ 12 ปี

ระบบนิเวศน์ชุมชนป่าสาเก

ระบบนิเวศน์ (Ecosystem) หมายถึงสรรพสิ่งทั้งหลายที่อยู่รวมกันบนโลกนี้ ลักษณะทั่วไปของระบบนิเวศน์ประกอบด้วย ความหลากหลายของชนิดพืช สัตว์ (Diversity of species) ความซับซ้อนของระบบ (Complexity of ecosystem) ความมีปฏิสัมพันธ์ในระบบ(Interaction in ecosystem) และการคัดเลือกธรรมชาติ (Natural selection) (กรมวิชาการเกษตร,2540)

ระบบสังคมมนุษย์ (Human social system) หมายถึง ระบบความสัมพันธ์ที่เกิดจากการกระทำระหว่างกันของคนตั้งแต่สองคนขึ้นไปด้วยจุดมุ่งหมายที่เป็นประโยชน์หรือความสนใจร่วมกันเฉพาะเรื่องใดเรื่องหนึ่งของชีวิตที่ต้องติดต่อกัน(พิทยา สายหู ,2540)

แนวคิดว่าด้วยความสัมพันธ์ระหว่างระบบ 2 ระบบนี้ ที่สำคัญได้แก่แนวความคิดมนุษยนิเวศวิทยา (Human Ecology) ที่อธิบายระบบทั้งสองระบบนี้ว่าเป็นระบบย่อยกึ่งอิสระ (Semi autonomous) ที่มีการกระทำต่อกันขององค์ประกอบต่างๆภายในระบบเอง ในขณะที่เดียวกันระบบทั้งสองนี้จะมีความเกี่ยวข้องและส่งผลกระทบต่อกันเมื่อระบบหนึ่งมีการเปลี่ยนแปลง อีกระบบจะได้รับความกระทบไปด้วย เช่น กิจกรรมของมนุษย์เป็นตัวเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อม และสังคมมนุษย์จะเปลี่ยนไปอันเนื่องมาจากสภาพแวดล้อมถูกเปลี่ยนแปลง ความสัมพันธ์นี้จะมีการปรับเปลี่ยนและวิวัฒนาการไปร่วมกันไม่จบสิ้น(สมยศ พุ่มหว่า,2541)

ส่วนอีกแนวคิดหนึ่งคือระบบนิเวศชุมชน (Community Ecosystem) ที่กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ที่เป็นชุมชนกับทรัพยากร โดยมนุษย์ใช้กระบวนการทางสังคมและวัฒนธรรม สร้างเป็นวิถีชีวิต

และถ่ายทอดออกมาสู่รุ่นหลังต่อไปอย่างเป็นระบบ มนุษย์มีระบบ เช่นเกษตร ในการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมในการผลิต ขณะเดียวกันระบบการผลิตนี้ได้หล่อหลอมเป็นวิถีชีวิตให้แก่ชุมชน ด้วย จนกลายเป็นแบบแผนการปฏิบัติและวัฒนธรรมที่ถ่ายทอดสู่รุ่นหลังต่อไปโดยทางการศึกษาเรียนรู้ (อานันท์ กาญจนพันธ์ ,2543)

สาธูเป็นพืชที่มีความสัมพันธ์อย่างมากกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของผู้คนในแถบพื้นที่ตำบลนาข้าวเสีย และตำบลโคกสะบ้า อำเภอนาโยง จังหวัดตรัง มาตั้งแต่ครั้งบรรพบุรุษ สาธูได้สะท้อนให้เห็นถึงการก่อให้เกิด วัฒนธรรม ภูมิปัญญาของผู้คนในพื้นที่อย่างเด่นชัด ชาวบ้านรู้จักที่จะใช้ประโยชน์จากดินสาธูมาตั้งแต่อดีต ผู้ อาวุโสในชุมชนได้บอกถึงความสำคัญของสาธูที่เป็นเสมือนส่วนหนึ่งในชีวิตที่ขาดไม่ได้

คำบอกเล่าของคนเฒ่าคนแก่ กล่าวว่า “คนสมัยก่อน ไม่ว่าเขาจะย้ายไปตั้งรกรากที่ใดจะนำเอา มะพร้าว หมากรุก ไปปลูกพร้อมๆ กับการสร้างที่อยู่อาศัยใหม่ จะสังเกตได้ง่าย เมื่อเราเดินทางไปยังที่ใดก็ตามเห็นต้น มะพร้าว ต้นหมากรุก ก็จะรู้ว่าที่นั่นต้องมีบ้านคนหรือมีชุมชนอยู่อย่างแน่นอน ก็เปรียบเหมือนสาธูที่ผู้คน ในพื้นที่แถบอำเภอนาโยงมักจะนำติดตัวไปปลูกด้วยเสมอเมื่อมีการย้ายถิ่นตั้งรกรากใหม่”

ความหลากหลายของสิ่งมีชีวิตในป่าสาธู

สัตว์บก ได้แก่ สัตว์จำพวกนก เช่น นกกระยาง นกเขา นกเป็ดน้ำ นกกรงหน้าवल นก พังคะ นกกรงกรีก นกขมิ้น นกหวาด นกกวัก นกเค้าแมว สัตว์เลื้อยคลานและสัตว์เลื้อยลูกคิ้ว นม เช่น ตะกวด เต่า ตะพาบน้ำ กิ้งก่า งู หนู พังพอน กระจอก

สัตว์ครึ่งบกครึ่งน้ำ ได้แก่ กบ เขียด จงโคร่ง อึ่งอ่าง

สัตว์น้ำ ได้แก่ ปลาช่อน ปลาไหล ปลาหมอ ปลาดุก ปลาดูหนานูคา ปลาดูหนานูขาว ปลาดุกลำพัน(ปลามัด) ปลาลูกขาว ปลาหลด ปลาหลด ปลาช่อนไซ ปลากริม ปลาตะเพียน ปลาม่อม ปลาโอน ปลาดุกด้าง ปลาแขยง ปลาชิว ปลากัด ปลาเข็ม ปลากะดี ปลาแป้น ปลา ข้างลาย ปลาจิ้ม ปลาตำป้า ปลาแก้มช้ำ กุ้งนา กุ้งฝอย กุ้งก้ามกาม ปูนา หอยกาบ หอยจ๊อบ หอย ข้าว หอยหวาย หอยโข่ง หอยทา

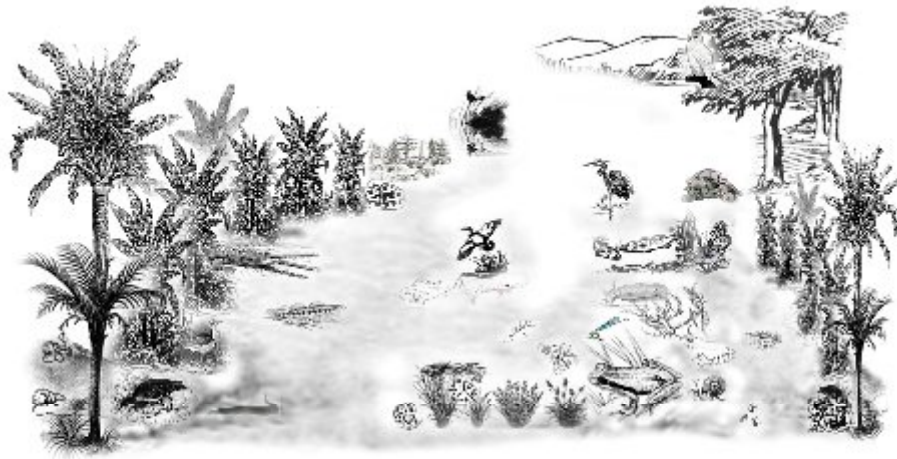
สัตว์จำพวกแมลงต่างๆ ได้แก่ ค้างคาว ตั๊กแตน จิ้งหรีด แมงดา

ผลไม้พื้นบ้าน ได้แก่ ลำซำ ทุเรียน ระกำ หวายลิง หวีเล็ก หวีใหญ่ หลุมพี

พืชผักพื้นบ้าน ได้แก่ ชะพลู ขี้เหล็ก แคนหาง่าง จิก ขี้เหล็ก กระพังโหม กูด กุ่มน้ำ ขริ แชะ ตำลึง ชุมเห็ดใหญ่ ชะมวง เถาคัน ทองหลวง บอนเกียบ บอนท่า บอนเขียว น้ำนอง บอน ส้ม บ้างบาย บัวบก บอนยารัด บุกบ้าน บุกป่า บัวครั้ง ทุเรียน ผักชีล้อม ผักขี้เหล็ก ผักปลั่ง ผักปอ ผักกรีน ผักแว่น ผักเสี้ยนผี ผักหนาม ผักโหม ผักหวานบ้าน ใผ่ป่า แฝบ มะกอกป่า มะเขือพวง มะเดื่อ

มะแว้ง มะหาด มะอึก มันทึง มันธาตุ ขอบ้าน ลำเพ็ง ลำปะสี(ผักกาดนกเขา) ลังไก่อ่ ลิ่นห่าน
เล็บเหยี่ยว ส้มกุ่ม ส้มเคี้ยว ส้มเฒ่า สมเส็จ ผักปล้อง หนามควายทีก บัวหลวง

สัตว์จำพวกผู้ย่อยสลาย ได้แก่ ไส้เดือน และจุลินทรีย์ ต่างๆ

ภาพ แบบจำลองความหลากหลายในพื้นที่ป่าสาकु อำเภอนาโยง จังหวัดตรัง

การใช้ประโยชน์ป่าสาकु

วัฒนธรรมการใช้ประโยชน์ป่าสาकु

การใช้ประโยชน์ป่าสาकु ในสมัยก่อนชาวบ้านมีความเชื่อว่ามีสิ่งศักดิ์สิทธิ์สถิตอยู่ ซึ่งคนแต่ละคนก็จะส่งสอนลูกหลานไม่ให้เข้าไปเล่นบริเวณป่าสาकु มีเรื่องเล่าความเชื่อที่เล่ากันสืบต่อมาว่าบริเวณแหล่งน้ำป่าสาकुนั้นมีทวดอยู่ สิ่งเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่คอยปกป้องรักษาคุ้มครองชาวบ้าน ผู้ใดที่ล่วงละเมิดหรือทำลายลำคลองดังกล่าวก็จะมีอันเป็นไป ชาวบ้านสมัยก่อนจึงการดูแลรักษาและใช้ประโยชน์อย่างรู้คุณค่า

ผู้เฒ่าคนหนึ่งเล่าว่า ลำคลองบริเวณนบซึ่งผู้ใหญ่ห้ามเด็ก ๆ ลงไปเล่นน้ำ ใครลงไปเล่นก็จะถูกผีพายชิงขา ทำให้เด็ก ๆ กลัวไม่กล้าลงไปเล่นน้ำ และบริเวณลำคลองป่าสาकुซึ่งเชื่อกันว่ามีทวดอยู่นั้นพื้นที่ป่าสาकुมีความอุดมสมบูรณ์ไม่ถูกทำลาย ชาวบ้านเล่าว่า “ตอนที่มีการขุดลอกคลองนั้น บริเวณแหล่งน้ำดังกล่าวทางราชการได้เอาจรวดไฟมารุณสาकुซึ่งมีทวดอาศัยอยู่แต่ไม่สามารถกระทำสำเร็จเพราะว่าจะเกิดอันเป็นไปทุกครั้ง อย่างเช่น ผู้ที่ขับรถไฟมีอันเป็นไปเจ็บป่วยไม่สบาย หรือบางรายก็เสียชีวิตไป หรือไม่รอดไฟที่นำมาขุดสาकुนั้นก็เสียโดยไม่ทราบสาเหตุ” ความเชื่อดังกล่าวนี้นอกจากจะทำให้แหล่งน้ำและป่าสาकुไม่ถูกทำลายแล้วยังเป็นการจัดการการใช้ป่าสาकुไปในตัวเพื่อให้สาकुมีการใช้อย่างยั่งยืนอีกด้วย

ป่าสาकुและระบบนิเวศน์ป่าสาकुสามารถให้ประโยชน์ แก่ผู้คนในชุมชนในหลายด้าน ในภาพรวมจังหวัดตรังมีหมู่บ้านที่ใช้ประโยชน์ป่าสาकु 11 หมู่บ้านจากทั้งหมด 699 หมู่บ้าน คิดเป็นร้อยละ 1.57 ซึ่งน้อยมาก ในจำนวนนี้ในพื้นที่อำเภอนาโยงจะมีมากที่สุด คือประมาณ ครึ่งหนึ่งของจำนวนผู้ใช้ประโยชน์พื้นที่ป่าทั้งหมด จากข้อมูลแสดงให้เห็นว่าพื้นที่อำเภอ นาโยงมีระบบการจัดการทรัพยากรได้ค่อนข้างดีจึงสามารถดำรงป่าสาकुไว้ได้จนถึงปัจจุบัน

การใช้ประโยชน์จากต้นสาकु

แป้งสาकु

ต้นสาकुเป็นพืชที่มีเนื้อลำต้นเป็นแป้ง ชาวบ้านจึงนำมาใช้ประโยชน์คือ การนำเนื้อของลำต้น ซึ่งมีลักษณะเป็นแป้งมาใช้ทำอาหารได้ ช่วงอายุที่สามารถนำลำต้นมาทำแป้งสาकुได้คือ อายุ 9 – 10 ปี โดยสังเกตจากการเริ่มออกดอกของต้นสาकु ชาวบ้านจะเรียกว่า “การแตกเขากวาง” เป็นช่วงที่แป้งสาकुมีความสมบูรณ์ แต่หากเลยช่วงดังกล่าวไปจนสาकुออกผลทำให้ปริมาณ แป้งสาकुในลำต้นลดลงไม่สามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้ วิธีการทำแป้งคือชาวบ้านจะโค่นต้นสาकु และตัดลำต้นเป็นท่อน ๆ ลอกเปลือกนอกของลำต้นออก หลังจากนั้นก็จะเอาเนื้อของต้นสาकुมา ชูดหรือนำมาตำแล้วละลายในน้ำ คั้นแยกกากด้วยผ้าขาวบาง นำไปใส่ภาชนะทิ้งไว้ให้ ตกตะกอน เทส่วนที่เป็นน้ำออกจะได้แป้งสาकुและนำไปผึ่งแดดให้แห้งสามารถเก็บไว้ใช้ได้ เป็นปีโดยไม่เสียสามารถจะนำมาประกอบเป็นอาหารได้ทั้งคาวและหวาน อาทิเช่น ก๋วยเตี๋ยว ขนมหจิม พาสต้า ขนมหดอกจอก ลูกกี้ ลอดช่อง ข้าวเกรียบปากหม้อปาก ขนมหปังใส่ต่างๆเป็น ต้น

จากคำบอกเล่าของชาวบ้านว่า ในช่วงสงครามโลกเป็นช่วงเวลาที่ข้าวยากมากแพง ชาวบ้านทุกแห่งหนต้องได้รับความยากลำบาก เรื่องอาหารการกิน แต่ก็ได้อาศัยแป้งสาकुนำมา ประกอบอาหารประทังชีวิตได้ทำให้ไม่อดอยากสามารถมีชีวิตอยู่ต่อได้

เหตุผลสนับสนุนการใช้สาकुเป็นอาหาร จากข้อมูลผลการวิเคราะห์ส่วนประกอบด้าน คุณค่าอาหารสาकुเมื่อเปรียบเทียบกับข้าวจะพบว่าสาकुให้พลังงาน คาร์โบไฮเดรต ไขมัน ใกล้เคียงกับข้าว แต่ให้โปรตีน ฟอสฟอรัส และวิตามินบี1 น้อยกว่า แต่ให้ ธาตุเหล็ก และ แคลเซียม สูงกว่า 2 เท่า

ตาราง ส่วนประกอบทางเคมี ของแป้งสาकुเปรียบเทียบกับข้าวและมันสำปะหลัง (ต่อ 100 กรัม)

ส่วนประกอบ	สาकु	ข้าว
ความชื้น, กรัม	14	12
โปรตีน, กรัม	0.7	7.0
ไขมัน, กรัม	0.2	0.5
คาร์โบไฮเดรต, กรัม	84.7	80
พลังงาน, cal	353	364
วิตามินบี1, มก.	0.01	0.12
แคลเซียม, มก.	11	5
ฟอสฟอรัส, มก.	13	140
เหล็ก, มก.	1.5	0.8

ที่มา : Directorate for Nutrient, Department of Health (1972)

ผลสาकु

ผลสาकुมีลักษณะกลม ด้านบนแบนผิวของผลมีเกล็ดหุ้ม ลักษณะคล้ายผลระกำหรือสละ ผลสาकुมีรสชาติหวานและฝาด สมัยก่อนชาวบ้านรู้จักที่จะทำให้ผลสาकुไม่มีรสฝาด โดยนำไปย่างไฟ หรือว่าฝังไว้ในโคลน เมื่อนำมารับประทานรสฝาดก็จะมี นอกจากนั้นผลสาकुยังนำมาใช้เป็นยาสมุนไพรในการช่วยลดความดันโลหิตสูง และใช้เป็นยาบรรเทาอาการของโรคเบาหวานอีกด้วย

ยอดอ่อนสาकु

สาकुที่มีอายุตั้งแต่ 4 – 5 ปี ชาวบ้านสามารถนำเอายอดอ่อนมาประกอบเป็นอาหารรับประทานได้เช่นเดียวกับยอดมะพร้าว เช่น นำไปแกงส้ม แกงเลียง ผัดรวมกับผักต่างๆ นอกจากนี้ยอดอ่อนสาकुยังเป็นที่นิยมในภาคใต้ เพราะในช่วงงานเทศกาลสำคัญๆ ของมุสลิม เช่น งานแต่งงาน จะนำยอดอ่อนสาकुมาประกอบอาหารเลี้ยงผู้คน ยอดอ่อนสาकुต้นหนึ่งสามารถเลี้ยงคนได้ 200 – 300 คน

ใบสาकु

ใบสาकुมีลักษณะคล้ายกับใบจาก หรือใบมะพร้าว ชาวบ้านนิยมตัดมาสานเป็นวัสดุสำหรับมุงหลังคาบ้าน กั้นฝาบ้าน มุงหลังคาคอกสัตว์ เพราะมีความทนทานมากกว่าการใช้ใบจากชนิดอื่นๆ วิธีการ โดยจะนำใบสาकुแกลบไปแช่น้ำประมาณ 15 วันถึง 1 เดือน แล้วนำมาเย็บเป็นตับจาก การนำใบสาकुไปแช่น้ำเพื่อให้สาकुมีความเหนียว

คงทนต่อมอดแมลงต่างๆ ชาวบ้านบอกว่าหากแช่น้ำก่อนนำไปใช้เย็บเป็นจุกมูม หลังจากจะมีความทนทานอยู่ได้เป็นสิบปีทีเดียว นอกจากนี้ก็มีการนำเอาใบสาकुใบใช้สำหรับห่อขนมพื้นบ้าน คือ “ขนมจาก” ซึ่งบางพื้นที่ใช้ใบมะพร้าว หรือใบจากห่อ แต่ผู้คนในแถบนี้นิยมใช้ใบสาकुห่อขนมมาตั้งแต่สมัยก่อนแล้ว จนถึงปัจจุบันพบว่ายังคงมีชาวบ้านใช้ใบสาकुห่อขนมจากขายอยู่ในหมู่บ้าน

ทางสาकु

ทางสาकुหรือส่วนของก้านใบ ชาวบ้านจะนำทางสาकुมาตากแดดให้แห้งแล้วนำไปใช้แทนไม้อื่นๆ ทำเป็นรั้วสำหรับกั้นคอกสัตว์เช่น คอกเป็ด คอกไก่ หรือนำไปกั้นสวนผัก อายุการใช้งานของทางสาकुอยู่ได้ประมาณ 1 – 2 ปี และมีการนำไปใช้เพื่อตกแต่งเป็นโรงงานในงานพิธีกรรมต่างๆ เช่น งานศพ งานบวช งานแต่งงาน เป็นต้น นอกจากนี้ยังนำเอาใ้ในของทางสาकुมาทำเป็นจุกขวด จุกข้าวหลาม และมีการนำเอาไปประดิษฐ์เป็นเครื่องใช้หรือของเล่นเด็ก เช่น นำเอาไปทำเป็นนกหรือสัตว์อย่างอื่นที่สามารถทำให้เคลื่อนไหวได้ด้วยการใช้เชือกยึดเมื่อโดนลมพัดก็จะทำให้เกิดการเคลื่อนไหว ทำให้เป็นที่ของเล่นชิ้นชอบของเด็กๆ อย่างมาก และเปลือกนอกของทางสาकुที่ชาวบ้านเรียกว่า “หน้าสาकु” นั้นสามารถนำมาทำเป็นอกเพื่อใช้ในการจักสาน เช่น สานเสื่อ สานส้อมสำหรับดักปลา ดักกุ้ง ตามทางน้ำไหล สานทำเป็นแผงสำหรับใช้ตากกุ้ง ปู ปลา หรือผลไม้ต่างๆ ที่จะตากแห้ง เป็นที่นิยมของชาวบ้าน เพราะสามารถนำมาสานได้ง่ายกว่าไม้ไผ่และมีความทนทานพอๆ กับไม้ไผ่ มีการนำมาสานทำเป็นฝาบ้านเพราะมีน้ำหนักเบาและทนทานต่อมอดและแมลงที่จะมากัดกิน

ก้านสาकु

ก้านใบย่อย ชาวบ้านนำเอามาเหลาใบออกให้หมดและใช้สำหรับเป็นไม้ไผ่แมลงต่างๆ และนำมาทำเป็นไม้กวาด และนำมาใช้ในงานจักสานเป็นภาชนะใช้สอยครัวเรือน

น้ำเลี้ยงทางสาकुหรือ ยางสาकु

ชาวบ้านจะตัดทางสาकुสดจากลำต้น แล้วตัดเป็นท่อนๆ มีความยาวประมาณท่อนละ 1 คืบ ทิ้งไว้ประมาณ 20 – 30 นาที ก็จะมีน้ำยางไหลออกมาน้ำยางมีลักษณะเป็นสีน้ำตาลใสอมชมพู จะมีความเหนียวหนืด ชาวบ้านรู้จักที่จะนำยางสาकुมาใช้ทำเป็นกาว และใช้เป็นยาพื้นบ้านเพื่อรักษาโรคเรื้อรัง และการนำยางสาकुมาใช้ทาใบหน้าเพื่อรักษาสิ่ว ฝ้า ของผู้หญิงในสมัยก่อน

ลำต้นสาकुสำหรับเลี้ยงสัตว์

ลำต้นสาकुนอกจากการทำแปรงแล้ว ชาวบ้านนิยมนำไปเป็นอาหารสัตว์ โดยตัดสาकुเป็นท่อนๆ ผ่าซีกวางไว้ให้เป็ด ไก่ จิกกินเอง หรือตากเปลือกออกสับเป็นชิ้นๆ ใช้สำหรับ

เลี้ยงปลา หรืออาจจะนำไปบดหรือโม่ให้ละเอียดเพื่อนำไปผสมกับ รำข้าว หรือผักต่างๆ แล้วนำไปใช้เลี้ยงหมู สัตว์ที่เลี้ยงด้วยแป้งสาकुเมื่อนำมาประกอบอาหารรับประทานจะไม่มีกลิ่นสาบ จึงเป็นที่นิยมของชาวบ้านในชุมชน

ต้นสาकुไปใช้เลี้ยงด้วง

“ด้วงสาकु” เป็นด้วงที่มีโปรตีนสูงมาก ชาวบ้านนำด้วงมาคั่วกับเกลือเพื่อรับประทาน มีรสชาติอร่อย เนื้อนุ่มและมันกว่าด้วงชนิดอื่นๆ การเพาะเลี้ยงด้วงมี 2 วิธี คือ วิธีแรกเป็นการเพาะเลี้ยงตามธรรมชาติ คือ ตัดต้นสาकुทิ้งไว้ในป่าสาकु จะมี “แมลงหวี่” มาเจาะกัดกินเนื้อในลำต้นสาकुและวางไข่ เจริญเติบโตเป็นด้วงสาकु ชาวบ้านก็จะเข้าไปเก็บด้วงสาकुในป่าสาकु ชาวบ้านบอกว่า “ต้องหมั่นไปวังๆ (เผ่า) หรือ ไม่ก็ทำป่าก่าไว้ (ทำเครื่องหมายแสดงความเป็นเจ้าของ) เดียวคนอื่นจะเอาไปก่อนเพราะไม่มีใครเป็นเจ้าของ” วิธีที่สองโดยการตัดลำต้นสาकुเป็นท่อนๆ วางไว้บนที่แห้งรคน้ำให้เปียกชุ่มอยู่เสมอ เพื่อให้แมลงมาวางไข่เร็วขึ้นชาวบ้านจะหยดน้ำปลาเพื่อล่อแมลงให้มาวางไข่ เมื่อผ่านไปประมาณ 1 ถึง 2 เดือน ก็จะมีแมลงปีกแข็งมาวางไข่แล้วเจริญเติบโตเป็นตัวอ่อน เรียกว่า “ด้วงสาकु” แต่ละตัวมีความยาวประมาณ 3 – 4 เซนติเมตร มีขนาดโตเท่าหัวแม่มือ ลักษณะสีน้ำตาลอ่อน สาकुต้นหนึ่งสามารถจะเก็บตัวด้วงได้ประมาณ 3 – 5 กิโลกรัม โดยในปัจจุบันราคาขายกิโลกรัมละ 200 - 300 ชาวบ้านในอำเภอนาโยงจึงเพาะเลี้ยงด้วงเป็นอาชีพเสริมในปัจจุบัน

ลำต้นสาकुใช้ทำปุ๋ย

ชาวบ้านจะเอากากที่เหลือจากการทำแป้ง และส่วนที่ไม่ได้นำไปเลี้ยงสัตว์ นำไปใส่โคนต้นไม้ ผลไม้ที่ปลูกไว้เพื่อเป็นปุ๋ย

รากสาकु

ชาวบ้านในท้องถิ่นภาคใต้ จะนำเอารากแขนง (Secondary root) มาใช้สำหรับเป็นยาสมุนไพรเพื่อรักษาอาการปวดศีรษะ ซึ่งจะนำเอารากแขนงของสาकुมาแช่น้ำทิ้งไว้เมื่อนำไปใช้จะเอาน้ำมารดหรือพรมให้ทั่วศีรษะ และพบว่าในปัจจุบันก็ยังมีการใช้เป็นยาพื้นบ้านอยู่

การใช้ประโยชน์ทางด้านวัฒนธรรมประเพณีของชุมชน

โดยทั่วไปแล้วชาวบ้านในชุมชนท้องถิ่นภาคใต้จะมีวัฒนธรรม อำเภอนาโยง ท่านเจ้าอาวาส ได้เล่าถึงการใช้สาकुในพิธีกรรมของชาวบ้าน โดยเป็นพิธีการรามโนราห์เก็บนการรามโนราห์เก็บนเป็นพิธีกรรมอย่างหนึ่งของประเพณีที่นิยมกันในจังหวัดตรัง ซึ่ง

⁵ ปักก่า เป็นคำภาษาถิ่นของภาคใต้ หมายถึง การแสดงความเป็นเจ้าของ ว่ามีเจ้าของแล้ว โดยจะเป็นที่รู้กันของชาวบ้านในหมู่บ้านจะไม่มีใครไปยุ่งเกี่ยวหรือเอาไป

ในสมัยก่อนนั้นใช้ส่วนต่าง ๆ ของต้นสาकुเป็นส่วนประกอบในพิธีกรรม อาทิเช่น การทำโรงมโนราห์ด้วยส่วนต่าง ๆ ของต้นสาकु เช่น ต้น ทางสาकु ใบจากสาकु แม้ปัจจุบันโรงมโนราห์ได้เปลี่ยนแปลงไปแต่ก็ยังคงถือว่าสาकुเป็นสิ่งที่สำคัญและขาดไม่ได้ ชาวบ้านก็จะนำเอาใบสาकुหรือทางสาकुมาปักไว้ที่โรงมโนราห์ การแก้บนนั้น ชาวบ้านเชื่อกันว่า หากพิธีการแก้บนไม่ขาด (ไม่สำเร็จ) ช่วงแทงเซ้ (การรำแทงจระเซ้) จะใช้ต้นกล้วยทำเป็นรูปจระเซ้ เมื่อเสร็จพิธีจะเอาต้นกล้วยดังกล่าวไปทิ้ง หากว่าต้นกล้วยที่ใช้นั้นงอกใบแสดงว่าไม่ขาด (การแก้บนไม่สำเร็จ) จะต้องกระทำพิธีใหม่ แต่เจ้าอาวาสบอกว่า “มันอยู่ที่จิตสำนึก เกิดนิมิตขึ้นในใจต่างหาก” เป็นความรู้สึกรู้สึกของคน ซึ่งหากไม่กังวลใจอะไรหรือรู้สึกโล่งปลอดโปร่งการแก้บนนั้นก็สำเร็จเสร็จสิ้น แต่หากยังมีความกังวลใจกันอยู่ มีความรู้สึกว่ายังแก้บนไม่สำเร็จ ก็จะมีความไม่สบายกายไม่สบายใจ ทุกข์ร้อนรน ก็จะมีการทำพิธีการรำโรงมโนราห์แก้บนใหม่

พิธีการทำบุญบ้าน หรือชาวบ้านเรียกว่า การทำขวัญบ้าน ซึ่งจะเป็นพิธีกรรมการทำบุญเพื่อปัดเป่าสิ่งชั่วร้ายหรือสิ่งที่ไม่ดี อย่างเช่น ภูติที่มีคนในบ้านเจ็บไข้ได้ป่วย หรือประสบเคราะห์ภัยต่าง ๆ โดยพิธีกรรมดังกล่าวนี้จะใช้ทางสาकु ก้านสาकुในการนำมาทำเป็นรูปโครงสร้างของบ้านและนำใบสาकुมาทำเป็นกระทงสำหรับใส่ข้าวปลาอาหารหรือของสำหรับเส่นไหว้ในพิธีกรรม

การใช้ประโยชน์จากระบบนิเวศน์ป่าสาकु

ระบบนิเวศป่าสาकुได้ให้ความมั่นคงทางด้านอาหารแก่ผู้คนในชุมชน รวมถึงการประกอบอาชีพ เนื่องจากบริเวณที่ต้นสาकुขึ้นจะเป็นแหล่งน้ำที่มีความหลากหลายทางชีวภาพ ทั้งพืชและสัตว์ จึงสามารถให้ประโยชน์ได้มากมายเช่น ผลไม้พื้นบ้าน พืชผักพื้นบ้าน สัตว์น้ำ สัตว์ครึ่งบกครึ่งน้ำ สัตว์บก และสัตว์จำพวกแมลงต่างๆ

ประโยชน์ในด้านการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

ชุมชนต่างๆ ในเขตพื้นที่จังหวัดตรัง โดยเฉพาะบริเวณแถบลุ่มน้ำ ลำคลอง พรุ หนอง บึงต่างๆ ในพื้นที่อำเภอนาโยงที่มีลักษณะเด่นคือมีพื้นที่แหล่งน้ำจืดตามธรรมชาติที่สำคัญ เรียกว่า “พื้นที่ชุ่มน้ำ” (Wetland) จะเป็นลักษณะของพื้นที่ลุ่ม บางแห่งก็มีลักษณะเป็นแกมลิงหรือแอ่งกระทะ พื้นที่ชุ่มน้ำนี้จะรับน้ำที่เกิดจากเทือกเขาบรรทัดที่ถือเป็นแหล่งต้นน้ำ และดูดซับน้ำเก็บเอาไว้ทั้งบริเวณชั้นใต้ดินและผิวดินตามธรรมชาติ ผู้คนในแถบพื้นที่อำเภอนาโยง แถบลุ่มแม่น้ำปะเหลียน และบริเวณพื้นที่ใกล้เคียงได้พึ่งพาอาศัยน้ำจืดจากแหล่งแม่น้ำ ลำคลองเพื่อใช้ในการดำรงชีวิตหลายๆ ด้านด้วยกัน อาทิเช่น เรื่องการประกอบอาชีพเกษตรกรรม การทำนา ทำสวน ทำไร่ การสร้างระบบชลประทานขึ้นมาเพื่อผันน้ำไปใช้ในการทำเกษตรกรรม ในบริเวณใกล้กับคลองซึ่งมีป่าสาकुอยู่จะมีการขุดบ่อน้ำไว้ใช้อุปโภคบริโภค

ด้วยลักษณะการเจริญเติบโตของป่าสาकुที่เจริญงอกงามอยู่ในพื้นที่ริมคลองหรือแหล่งน้ำจึงทำให้ป่าสาकुเปรียบเสมือนป่ากันชนระหว่างพื้นที่ทำการเกษตรที่อยู่รอบๆ เช่น นาข้าวและสวนยาง พื้นที่เหล่านี้จะเกิดการชะล้างของหน้าดินสูงเนื่องจากเป็นพื้นที่ที่ได้เปลี่ยนจากสภาพความหลากหลายของพืชพรรณเป็นการปลูกพืชเชิงเดี่ยว มีการไถหน้าดิน รากของพืชอยู่ในระดับตื้น มีการปุ๋ยเคมี สารเคมีมาก เมื่อเกิดฝนตกจึงทำให้เกิดการชะล้างเอาของเสีย และธาตุอาหารลงสู่ลำคลองซึ่งเป็นพื้นที่ลุ่ม ในพื้นที่ที่มีป่าสาकुสิ่งที่จะล้างมากับน้ำจะถูกกักกันไว้ไม่ให้แพร่กระจายลงไปในแหล่งน้ำ ซึ่งจะเป็นปัญหาให้เกิดการตื้นเขินของแหล่งน้ำ สภาพความเป็นกรดต่างจากปุ๋ยเคมีทำให้สัตว์น้ำเปลี่ยนแปลงลดน้อยลง เกิดการแพร่กระจายของสารพิษทางการเกษตรไปสู่แหล่งน้ำอื่นๆ

นอกจากนั้นบริเวณป่าสาकुจะมีความหลากหลายของพืชและสัตว์ในระบบนิเวศน์อย่างสมดุล คือมีประกอบด้วยความหลากหลายของสิ่งมีชีวิตทั้งในแนวราบและแนวตั้ง ทั้งในน้ำ บนบก และในอากาศ ประกอบด้วยผู้ผลิตได้แก่ สาकु พืชยืนต้น ลมลุก ทั้งในน้ำและบนดิน ผู้บริโภคชั้นที่ 1 คือสัตว์กินพืช ได้แก่ ปลา หอย กุ้ง ปู แมลง นก หนู ผู้บริโภคชั้นที่ 2 คือสัตว์กินสัตว์ ได้แก่ กบ งู แมลง นก สัตว์อื่นๆ ผู้บริโภคชั้นที่ 3 คือมนุษย์ ซึ่งกินทุกอย่าง และผู้ย่อยสลาย ที่ย่อยของเสียต่างๆ เพื่อแปรสภาพเป็นอาหารแก่จุลินทรีย์หรือเป็นสารอาหารแก่พืช ในระบบที่มนุษย์รู้จักการบริโภคและไม่ทำลายความสมดุลของระบบนิเวศน์ ระบบจะสามารถดำรงอยู่ได้ สามารถผลิตอาหารและส่งผลไม่ให้เกิดการระบาคทำลายของศัตรูพืชที่ปลูก

การเปลี่ยนแปลงระบบนิเวศน์ป่าสาकु

การเปลี่ยนแปลงระบบนิเวศน์ของป่าสาकुเป็นการเปลี่ยนแปลงทั้งวิถีชีวิต สังคม และสิ่งแวดล้อมที่อยู่รอบตัว ซึ่งการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นไม่ว่าจะเริ่มจากส่วนใดก็จะส่งผลกระทบต่อถึงกันและกัน โดยภาพการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นคือการสูญหายของพื้นที่ และการเปลี่ยนแปลงในวิถีชีวิตชุมชน ซึ่งมีปัจจัยเกี่ยวข้องดังนี้

สาเหตุการเปลี่ยนแปลงระบบนิเวศน์ป่าสาकु

นโยบายการพัฒนาประเทศสู่อุตสาหกรรม

ด้วยนโยบายการพัฒนาแบบทุนนิยมและระบบเสรีของการแข่งขัน ทำให้ไทยกำหนดแนวทางการพัฒนาประเทศเพื่อสร้างรายได้ โดยเร่งเพิ่มผลผลิตจากเกษตรกรรมซึ่งเป็นรากฐานเดิมของสังคม และใช้ตัวชี้วัดความสำเร็จของการพัฒนาคือผลิตภัณฑ์มวลรวมประชาชาติ รัฐจึงพยายามเร่งให้ชนบทใช้ทรัพยากร แต่ก็กำหนดค่าแรงและราคาพืชผลให้ต่ำ เพื่อให้อาหารในเมืองมีราคาต่ำ นักลงทุนจะได้เห็นกำไรชัดเจน จึงเป็นสาเหตุให้เกิดการล่มสลายของชุมชนและ

ทรัพยากร ขณะเดียวกันก็เร่งพัฒนาเมืองเพื่อให้ประชาชนชนวนขยายรายได้เพื่อสร้างความ
สะดวกสบาย

การแพร่กระจายเทคโนโลยีการผลิตแบบการปฏิวัติเขียว(Green revolution)

การปฏิวัติเขียวเป็นความพยายามในการเพิ่มผลผลิตต่อเนื่องที่ทำการเกษตร โดยเน้นการ
ใช้เทคโนโลยีใหม่ เช่น พันธุ์ เคมีภัณฑ์ เครื่องจักรกล และการชลประทาน การปฏิวัติเขียวได้
ทำให้วิถีการเกษตรแบบดั้งเดิมของไทยสูญหายไปพร้อมกับความสงบสุขของชีวิตและสังคม
ชนบท ทำให้เกิดการพึ่งพาระบบตลาด การผลิตเน้นการใส่ปัจจัยการผลิตจึงทำให้เกิดมลพิษ
ต่อสภาพแวดล้อมสูง โดยเฉพาะการขยายพื้นที่ปลูกพืชเชิงเดี่ยวและการพัฒนาระบบ
ชลประทาน ซึ่งเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้เกิดการบุกรุกและทำลายป่าสาครอย่างมาก

การเปลี่ยนวิถีการดำรงชีพของชาวบ้าน

ความต้องการสิ่งอำนวยความสะดวก ทำให้ชาวบ้านยอมรับวัฒนธรรมทางวัตถุ
เข้ามามาก เพื่อเพื่อให้ได้มาซึ่งเงินตราซื้อสิ่งเหล่านั้นชาวบ้านต้องขายทรัพยากรจากชุมชนทั้ง
เป็นส่วนที่ผลิตเองและหาได้จากธรรมชาติ จึงไม่แปลกที่จะมีการเลือกวิธีการใช้ปุ๋ยเคมี พันธุ์
พืชใหม่ ความก้าวหน้าทางเทคนิคที่จะนำมาปรับปรุงการผลิตให้มีรายได้มากขึ้น รวมทั้งการไม่
เห็นความสำคัญของป่าสาครซึ่งไม่สามารถสร้างรายได้เป็นตัวแทนอย่างชัดเจนและมากพอ

การเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อม

ปัจจัยของสภาพแวดล้อมที่ส่งผลต่อการเจริญเติบโตของพืช ได้แก่ แสงแดด อุณหภูมิ
ความชื้น แร่ธาตุ ดิน และน้ำ โดยธรรมชาติ เช่น กรณีการเกิดภัยแล้งจากปรากฏการณ์ เอล
นีโญ(EI Nino) ที่ส่งผลให้ปริมาณฝนตกน้อยกว่าปกติ การเกิดอุทกภัย และการเปลี่ยนแปลง
สภาพภูมิอากาศที่เกิดจากภาวะโลกร้อน(Green house effect) การเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ส่งผลให้
สภาพที่เหมาะสมของการเจริญเติบโตของสาครเปลี่ยนแปลงไปจากพื้นที่ที่เคยเป็นแหล่งชุ่มน้ำ
เป็นที่แห้งแล้ง ต้นสาครจึงไม่สามารถเจริญเติบโตต่อไปได้

ลักษณะการเปลี่ยนแปลงระบบนิเวศน์ป่าสาคร

การเกิดการเปลี่ยนแปลงของป่าสาครจะมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับระบบสองระบบ คือตัวของระบบ
นิเวศน์ป่าสาครเอง และระบบสังคมมนุษย์ ซึ่งทั้งสองระบบเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงระบบใดอีกระบบก็จะ
เปลี่ยนแปลงไปด้วย ดังนั้นการเปลี่ยนแปลงไม่ว่าจะเกิดจากส่วนของป่าสาครหรือเกิดจากการเปลี่ยนสภาพสังคม
ชุมชน ก็จะส่งผลกระทบต่อกันและกัน

การตอบสนองพืชชนิดใหม่และไม่ให้ความสนใจต่อป่าสาธุ

ลักษณะการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นเมื่ออิทธิพลการพัฒนาประเทศแบบใหม่ที่มุ่งให้เกษตรกรปลูกพืชเศรษฐกิจหรือปลูกพืชเชิงเดี่ยวเพื่อตอบสนองความต้องการของตลาดขยายเข้าไปถึงพื้นที่ดังกล่าว การตอบสนองอาชีพแบบใหม่และการพัฒนาแบบใหม่ของรัฐก็มีผลกระทบต่อป่าสาธุมากขึ้นเป็นลำดับ โดยเริ่มต้นจากการปลูกข้าวของชาวนาในยุคการพัฒนาแบบใหม่เกิดภาวะที่ต้นทุนไม่สมดุลกับรายได้มากขึ้น คือต้นทุนการผลิตสูงในขณะที่ผลผลิตราคาต่ำ พร้อมกับชาวนาได้เคลื่อนตัวเองไปสู่การพึ่งพิงตลาดมากขึ้นในด้านการบริโภคอุปโภคและการใช้บริการจากเมือง ความต้องการเงินจึงมีมากขึ้นเป็นลำดับ ชาวนาจึงเริ่มเปลี่ยนไปปลูกพืชเศรษฐกิจตัวอื่นแทนที่แพร่หลายอย่างรวดเร็วคือการทำสวนยางพารา เพราะในช่วงนั้นราคาดีกว่าข้าว การปลูกยางพาราไม่ต้องอาศัยความชุ่มชื้นของป่าสาธุเป็นตัวช่วย ชาวบ้านจึงเริ่มหมดความสนใจเรื่องป่าสาธุไปในตัวด้วย และสุดท้ายคือการปล่อยให้สาธุถูกทำลายไปจากธรรมชาติ

ชลประทานแบบใหม่ต้องไม่ให้มีป่าสาธุ

นอกจากนี้การชลประทานที่ขยายเข้ามาในเขตพื้นที่ดังกล่าวได้ก่อให้เกิดการขุดลอกคลองที่เคยเต็มไปด้วยป่าสาธุ โดยอ้างระบบวิชาการสมัยใหม่ที่ต้องการให้ลำคลองมีลักษณะเป็นลำคลองส่งน้ำที่น้ำไหลสะดวกตลอดสายลำคลอง ถึงแม้จะมีเสียงชาวบ้านที่ยังคงทำนาอยู่คัดค้านอยู่บ้างแต่ก็ไม่เข้มแข็งนักเพราะผู้ที่เปลี่ยนไปทำยางพาราแล้วก็ไม่สนใจคัดค้าน ชาวนาอีกส่วนหนึ่งก็หันไปเชื่อข้ออธิบายของทางราชการที่ว่าการจัดการน้ำแบบใหม่ของกรมชลประทานจะทำให้น้ำสำหรับทำนาอุดมสมบูรณ์ขึ้น โดยทางกรมชลประทานได้สร้างเหมืองคอนกรีตแทนเหมืองไส้ไก่ของชาวบ้าน และสร้างงานบคอนกรีตกั้นน้ำเป็นระยะเพื่อทค่น้ำเข้านาแทนระบบป่าสาธุ รวมทั้งเจ้าหน้าที่ที่มาขุดลอกคลองก็มักจะทำไปโดยชาวบ้านไม่รู้ล่วงหน้า โดยถือว่าลำคลองและชายฝั่งคลองเป็นที่สาธารณะที่อยู่ภายใต้การดูแลของรัฐอยู่แล้ว ผลที่เกิดขึ้นคือต้นสาธุบริเวณฝั่งคลองลดลงมาก ในขณะที่ระบบชลประทานของรัฐก็ล้มเหลวในการจัดการน้ำหรับทำนา ก็ยังส่งผลให้ชาวนาเลิกทำนามากขึ้นอีก

สมดุลระบบนิเวศน์เปลี่ยนไปทำให้ลดความอุดมสมบูรณ์และศัตรูพืชระบาด

การที่ชาวนาเลิกทำนา วิถีชีวิตและความสัมพันธ์ของชาวนากับป่าสาธุที่เคยอยู่ตามหัวไร่ปลายนาที่หมดยกหายไปมาก เมื่อการทำนาเหลือน้อยชาวนาก็ต้องเผชิญกับกองทัพหนูที่เคยกระจายตัวอยู่ในที่ต่างๆ ได้มารวมกันจู่โจมที่นาที่เหลืออยู่น้อยนั้นอย่างรวมศูนย์ ซึ่งแน่นอนว่า

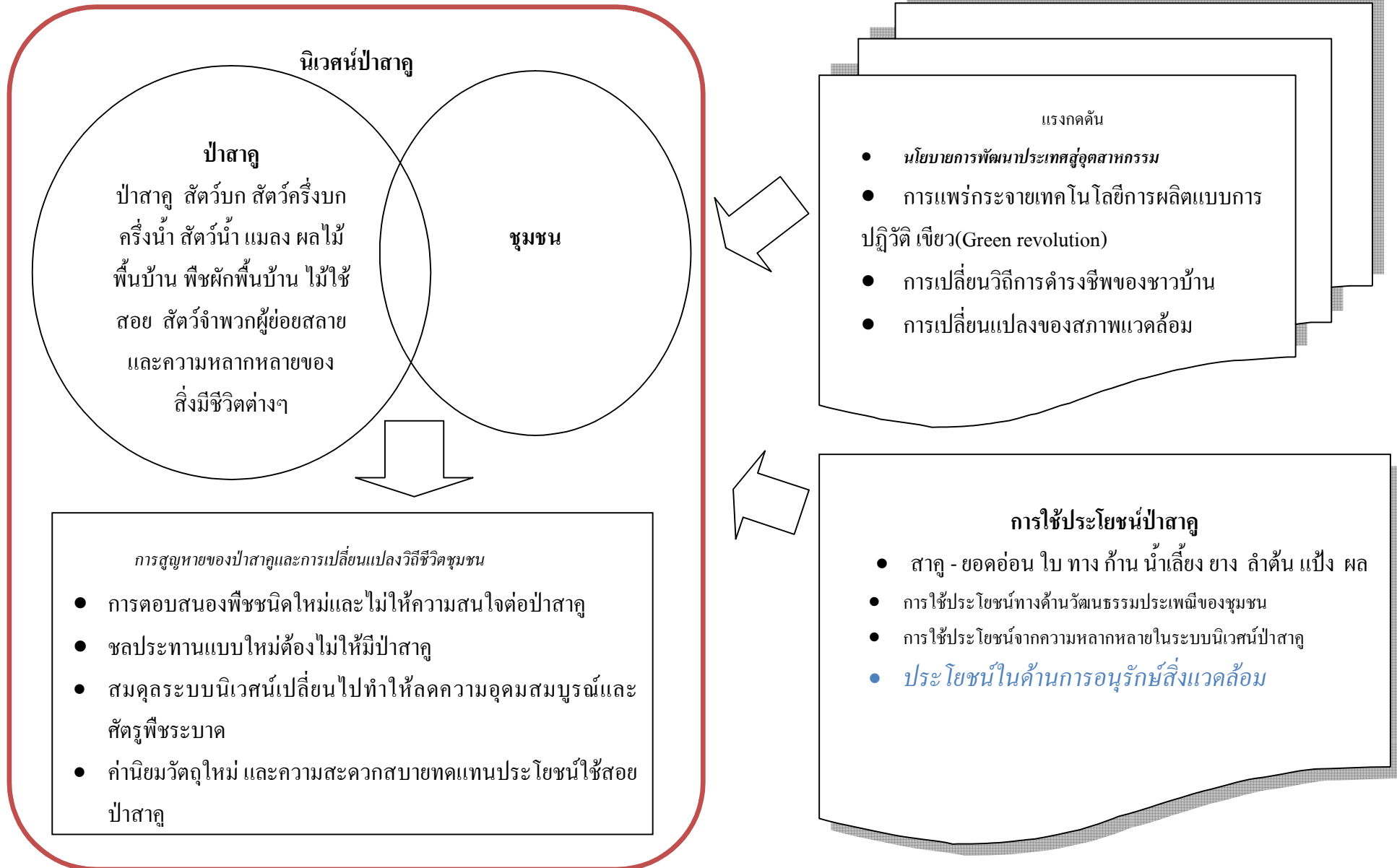
ป่าสาकुก็เป็นแหล่งอาศัยสำคัญของหนูนาด้วย ชาวบ้านบางส่วนจึงต้องเผาป่าสาकुทิ้งเพื่อขจัดแหล่งที่อยู่ของหนูนาดังกล่าว ต้นสาकुและสิ่งมีชีวิตต่างๆในป่าสาकुจึงหายไปจากบริเวณ 2 ตำบลนี้อย่างมาก ที่เหลืออยู่ก็เพียงเล็กน้อยและไม่ได้รับความเอาใจใส่จากเจ้าของ ปัจจุบันถึงแม้จะยังเหลือผู้ทำนาอยู่แต่ก็ได้ผลไม่คุ้มค่า การเปลี่ยนที่นาเป็นสวนยางจึงยังคงดำเนินอยู่อย่างต่อเนื่อง บางส่วนไม่มีเงินที่จะลงทุนทำสวนยางก็ต้องปล่อยให้ร้างไว้โดยไม่ได้ทำประโยชน์อะไร

ค่านิยมวัตถุใหม่ และความสะดวกสบายทดแทนประโยชน์ใช้สอยป่าสาकु

ในขณะที่การพัฒนาแบบใหม่ขยายตัวเข้าสู่หมู่บ้านดังที่กล่าวมา ผลผลิตจากต้นสาकुโดยเฉพาะตับจากสาकुซึ่งเคยเป็นสินค้าสำคัญก็หมดความนิยมไปด้วย โดยคนหันไปนิยมใช้สังกะสีมุงหลังคาแทน เพราะมีความคงทนและราคาก็ไม่สูงนัก อีกทั้งอาหารและยาจากต้นสาकुและป่าสาकुก็กลายเป็นเรื่องไม่สำคัญไปเมื่อสินค้าจากเมืองขยายเข้ามาแทนที่ โดยเฉพาะความสะดวกสบายในการหาซื้ออาหารที่มีการบริการสินค้าจากภายนอกเข้ามาสู่ชุมชนได้อย่างง่ายดายและรวดเร็ว ในจังหวัดที่ป่าสาकुเสื่อมโทรม

จากผลกระทบต่างๆที่เข้ามากระทบป่าสาकुทั้งจากการกระทำของมนุษย์และการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติล้วนเป็นผลให้ระบบนิเวศน์ป่าสาकुเปลี่ยนแปลงไปในทางลบ มีความสมบูรณ์น้อยลง ปริมาณลดลง และอาจสูญหายไปในที่สุดหากชาวบ้านไม่สามารถฟื้นฟูให้กลับมาได้

ระบบนิเวศน์ป่าสาธิต แรงกดดัน การใช้ประโยชน์ และการเปลี่ยนแปลง

กลุ่ม เครือข่าย และกระบวนการเคลื่อนไหวเพื่อการอนุรักษ์ฟื้นฟูป่าสาธิต

สาเหตุของการเคลื่อนไหวเพื่ออนุรักษ์และฟื้นฟูป่าสาธิต

จากความอุดมสมบูรณ์ในระบบนิเวศป่าสาธิตตามที่กล่าวมาในบทข้างต้น จึงทำให้เกิดการใช้ประโยชน์จากป่าสาธิตที่มากมายหลากหลาย ซึ่งป่าสาธิตไม่ได้แตกต่างไปจากทรัพยากรธรรมชาติแหล่งอื่นๆ ที่เมื่อประชาชนมีการใช้ประโยชน์มากก็ย่อมนำไปสู่ความเสื่อมโทรมและล่มสลายของพื้นที่ป่า แนวทางการดำรงไว้ซึ่งความอุดมสมบูรณ์จึงเกิดกระบวนการเคลื่อนไหวเพื่ออนุรักษ์และฟื้นฟูป่าสาธิตขึ้นมาของคนในชุมชน โดยสามารถจำแนกแรงกดดันที่ทำให้เกิดการเคลื่อนไหวเพื่ออนุรักษ์และฟื้นฟูป่าสาธิตดังนี้

ปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรและวิถีชีวิตชนบทที่เปลี่ยนแปลง

สถานการณ์ปัจจุบันที่ผู้คนในชุมชนได้ประสบกับปัญหาต่างๆ ในการดำรงชีวิตมากมาย กล่าวได้ว่าวิถีชีวิตชนบทที่เป็นแบบง่าย ๆ ได้เปลี่ยนแปลงไปจนกระทั่งรู้สึกว่าการใช้ชีวิตมีความยากลำบากมากขึ้น ซึ่งจะเห็นได้จาก ภาวะการขาดแคลนอาหารที่เคหาได้เองกลับต้องจ่ายเงินตราซื้อหามาแทน ภาวะการมีหนี้สินที่เคยสร้างรายได้แบบพอประมาณจากป่าสาธิตเป็นภาวะการขาดเงินที่หาเท่าไรก็ไม่พอนั้นทำให้เกิดความยากจนและวงจรของการมีหนี้สินที่ดูว่าไม่สามารถคืนให้หลุดขึ้นสู่ความเป็นไทยให้แก่ตนเองได้ ภาวะการความขัดแย้งกันของคนที่เคยประนีประนอมแบบญาติพี่น้องเป็นการเกิดความไม่สงบในชุมชนที่ต้องอาศัยการตัดสินใจจากสถาบันภายนอก

จากภาวะการที่เริ่มต้นจากทรัพยากรป่าสาธิตของชุมชนและส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไป อีกทั้งทุนทางสังคมที่เคยมีมาตั้งแต่ในอดีตก็ลดหายไปตามกาลเวลา ผู้คนที่เคยอยู่ในช่วงเวลาดังกล่าว ได้มีความคิดและมองกลับย้อนไปในอดีตถึงยุคที่ยังมีทรัพยากรป่าสาธิตอุดมสมบูรณ์ และได้มีแนวคิดริเริ่มที่จะทำให้คนกลับไปเห็นคุณค่าของทรัพยากรป่าสาธิต

“ให้แม่บ้านถักเครื่องรอไว้ได้เลย กลับมาก็ได้ปลามาแกงอย่างแน่นนอน” เป็นคำบอกเล่าของชาวบ้านที่สะท้อนความสมบูรณ์ และชีวิตที่เป็นอยู่อย่างเรียบง่ายของชุมชนป่าสาธิต ในนามีข้าวกิน เมื่อต้องการสัตว์น้ำ พี่ช้กมาประกอบอาหารก็ไปที่ลาคลองก็จะได้กุ้ง หอย ปู ปลา กลับมาจากป่าสาธิต

ครูสมนึก โออินทร์ เล่าว่า “แต่ก่อนเมื่อเริ่มมีฝนแรกช่วงเดือนหก น้ำขังในนา ตอนกลางคืนจะเห็นแสงไฟจากจีไฟส่องปลา หากบเต็มท้อง แม้เป็นเพราะฤดูแล้ง ลำห้วย คลอง บึงยังคงมีน้ำอยู่ได้เป็นแหล่งพึ่งพาอาศัยของสัตว์น้ำนานาชนิด เมื่อเข้าช่วงฝนตกใหญ่ก็เป็นฤดูวางไข่ยามน้ำหลากเดือน 11 – 12 ก็แพร่กระจายพันธุ์สู่ท้องนา ทำให้ชาวบ้านมีอาหารอุดม

สมบูรณ์” ความเสื่อมโทรมของทรัพยากรและวิถีชีวิตชนบทที่เปลี่ยนแปลง เป็นผลพวงที่เกิดขึ้นจากการพัฒนาตามกระแสหลัก เริ่มเคลื่อนย้ายเข้ามาสู่ชุมชนอำเภอนาโยงเรื่อยมา จนกระทั่งเกิดการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ที่เห็นได้ชัดเจนเมื่อประมาณปี พ.ศ. 2537 ทางกรมชลประทานได้สร้างคลองชลประทานขึ้นเพื่อสนับสนุนให้ชาวบ้านมีน้ำสำหรับการทำเกษตรกรรมที่เข้มข้นขึ้นตามการเปลี่ยนแปลงของแผนพัฒนาเศรษฐกิจที่ปรับเปลี่ยนการทำการเกษตรแบบดั้งเดิมของชาวบ้านเป็นรูปแบบของการเกษตรแบบใหม่ที่เน้นการก่อให้เกิดรายได้มากขึ้น การขยายพื้นที่ทำการเกษตร การใช้ปุ๋ยเคมีเร่งผลผลิต การใช้ยาปราบศัตรูพืช โดยการขุดลอกคูคลองและโค่นต้นสาकुขึ้นอยู่ริมสองฝั่งคลองและในลำคลองทิ้งไป ด้วยวิธีการของรัฐที่มองว่าต้นสาकुกีดขวางทางน้ำทำให้น้ำไหลไม่สะดวกและยังมองดูไม่สวยงาม ทำให้ป่าสาकुในชุมชนถูกทำลายไปถึง 70% แต่ผลที่ได้กลับตรงกันข้ามเพราะการสร้างระบบชลประทานเหมือนคอนกรีตของรัฐแทนเหมือนดินของชาวบ้าน เมื่อใช้ไปได้สักระยะหนึ่งเหมือนคอนกรีตเป็นเพียงคลองระบายน้ำเท่านั้น เพราะทำให้น้ำในลำคลองไม่สามารถไหลเข้าสู่เมืองคอนกรีตได้ เพราะเมื่อน้ำในลำคลองแห่งนี้ในระดับต่ำกว่าเมืองคอนกรีต แต่ถ้าหากเป็นเหมือนดินชาวบ้านจะร่วมกันขุดลอกเหมือนดินได้ เมื่อน้ำไม่สามารถไหลผ่านเมืองคอนกรีตเข้ามายังพื้นที่นาข้าวได้เป็นผลให้ชาวบ้านขาดน้ำในการทำนาและการปลูกพืชต่างๆ นอกจากนี้ยังพบว่าเมืองคอนกรีตไม่สามารถกักเก็บน้ำไว้ได้ดังเช่นเมืองดินที่จะมีต้นไม้อบอุ้มน้ำขึ้นปกคลุมและเป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์น้ำ ทำให้ชาวบ้านได้จับสัตว์น้ำไปเป็นอาหารได้ เพราะเมื่อถึงเดือนแปดเป็นช่วงที่ฝนเริ่มตกชุกทำให้น้ำไหลลงคลองชลประทาน และไหลสู่แม่น้ำตรังหรือแม่น้ำประเหลียนอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะในช่วงหน้าแล้งชาวบ้านได้รับผลกระทบอย่างหนักเพราะลำคลองแห่งนี้ไม่มีน้ำ

จากคำบอกเล่าของ นายเอิบ จันทร์ ชาวบ้านคนหนึ่งพูดให้เห็นภาพได้อย่างชัดเจนว่า “หน้าแล้งเอาสาด ปลูกบนท้องคลองนอนได้บาย” จากสภาพปัญหาดังกล่าวที่เกิดขึ้นนี้ทำให้พื้นที่นาหลายแห่งของชาวบ้านได้รับผลกระทบกลายเป็นพื้นที่ขาดน้ำและสะสมเรื่อยมาทำให้พื้นที่ชุ่มน้ำกลับกลายเป็นพื้นที่ขาดน้ำอย่างถาวรชานาไม่สามารถทำนาได้จึงต้องปล่อยพื้นที่นาทิ้งให้รกร้างเพราะไม่สามารถใช้ประโยชน์ได้ ส่วนชานาบางรายที่มีเงินทุนก็เปลี่ยนไปปลูกพืชเศรษฐกิจตามที่รัฐมุ่งเน้นให้การสนับสนุนอยู่ เช่น ทำสวนยางพารา สวนปาล์มน้ำมัน และพืชเศรษฐกิจอื่นๆ

กระแสการอนุรักษ์ทรัพยากร และกระแสการพัฒนาที่ยั่งยืนจากภายนอก

ท่ามกลางความเจริญทางด้านวัตถุที่แพร่กระจายจากเมืองสู่ชนบททำให้สังคมแห่ง การบริโภคข่าวสารได้เติบโตขึ้นชุมชนทั้งจากสื่อสารมวลชน วิทยุ โทรทัศน์ การเสวนาใน ร้านน้ำชากาแฟ และที่สำคัญคือการได้รับรู้ข่าวสารผ่านเครือข่ายหรือหน่วยงานทั้งภาครัฐ และเอกชน ได้ทำให้ผู้คนได้รับรู้เรื่องราว ความเป็นไปของกระแสโลกาภิวัตน์ นโยบาย และกระแสการพัฒนา ตลอดจนปัญหาต่างของสังคมที่ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และ ศึกษาเปรียบเทียบของคนในชุมชน โดยกระแสข่าวสารที่เป็นประเด็นสำคัญคือปัญหาความ เสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติ ดิน น้ำ ป่าไม้ ป่าชายเลน การเกิดภัยพิบัติต่างๆ เรื่อง ของความยากจน ตลอดจนกระแสการพัฒนาที่ยั่งยืนของชนบท

กรณีตัวอย่างและวิธีการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นจากที่อื่นนำไปสู่แนวคิดที่จะนำมา ประยุกต์ใช้ในชุมชนของตนเองบ้าง ดังเช่นกลุ่มผู้หญิงป่าสาครร่วมใจที่มีการรวมตัวกัน ขึ้นมา เพื่อต้องการหารายได้มาจุนเจือครอบครัว เพราะครอบครัวได้ประสบปัญหาจากการ ขาดแคลนข้าวปลาอาหาร ข้าวที่ได้จากการทำนาก็น้อย บางรายไม่สามารถทำนาได้เลย เพราะขาดแคลนน้ำ พืชผัก สัตว์น้ำต่างๆจากป่าสาครและท้องนาที่เคยได้อาศัยนำมาประกอบ อาหารโดยไม่ต้องซื้อหา ก็ไม่สามารถหาได้เพราะพื้นที่ป่าสาครได้ถูกทำลายและท้องนาที่ถูก ทิ้งให้รกร้าง เมื่อสมาชิกในกลุ่มผู้หญิงป่าสาครร่วมใจได้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้จาก ชุมชนอื่นๆที่มีการรวมกลุ่มกันขึ้นมาเพื่อช่วยเหลือทางด้านเศรษฐกิจของครัวเรือน ด้วย สาเหตุที่คล้ายๆกันคือครอบครัวประสบกับปัญหาของรายได้ที่จะมาจุนเจือครอบครัว จึงหา ทางออกด้วยการหารายได้เสริมจากการรวมกลุ่มกันขึ้นมา

แรงสนับสนุนจากองค์กรต่างๆ ชุมชน

ชุมชนโคกสะบ้าและนาข้าวเสียวอาจกล่าวได้ว่าเป็นชุมชนที่ได้รับโอกาสดีกว่า ชุมชนอื่นๆเนื่องจาก ได้มีกลุ่มองค์กรต่าง ๆ เข้ามาให้ความรู้ ข้อคิด แลกเปลี่ยน ประสบการณ์ สร้างความมั่นใจ ร่วมถึงการสนับสนุนในเรื่องต่างๆ หากพิจารณาจุดเด่น ของชุมชนที่เป็นการสร้างจุดสนใจและแรงจูงใจให้องค์กรภายนอกเข้ามาสนใจด้านการเข้า มามีส่วนร่วมการพัฒนาชุมชน คือการเกิดขึ้นและการดำรงอยู่ของป่าสาครที่มีค่อนข้าง มากกว่าชุมชนอื่นๆ ซึ่งลักษณะการดำรงอยู่ของทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่อยู่อาศัยของ ชุมชนนั้นปัจจุบันค่อนข้างหาได้ยาก เพราะชุมชนชนบทดั้งเดิมส่วนใหญ่มีกะล่มสลาย จากกระแสการพัฒนาสมัยใหม่ที่ชุมชนเติบโตและขยายตัวสวนทางกับการเติบโตและ การขยายตัวของทรัพยากรธรรมชาติ ยิ่งชุมชนมีความเจริญ ประชากรเพิ่มมากขึ้น โครงสร้างพื้นฐานมีมากขึ้น พื้นที่ป่าจะถูกใช้สอยให้เหลือลดน้อยลงและสูญสิ้นสภาพไป

ในที่สุดซึ่งภาพเหล่านี้พบเห็นได้ทั่วไปในชุมชนต่างๆ โดยเฉพาะพื้นที่ชนบทที่มีการติดต่อกับชุมชนเมือง

การสร้างแรงจูงใจที่ทำให้เกิดกระบวนการเคลื่อนไหวอนุรักษ์ป่าสาครของชุมชน โดยการรับแรงสนับสนุนที่มาจากองค์กรภายนอกนั้น พบว่าองค์กรที่ค่อนข้างมีอัตลักษณ์โดดเด่นและได้รับการกล่าวถึงมากที่สุดที่เข้ามาคือ องค์กรพัฒนาเอกชน ”สมาคมหยาดฝน” ซึ่งเป็นองค์กรที่ทำงานเกี่ยวกับการอนุรักษ์ได้เข้ามาในพื้นที่และศึกษาปรากฏการณ์ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น รวมทั้งการได้พูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับชุมชนจนนำไปสู่การคิดหาแนวทางในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นมา การเข้ามาของสมาคมหยาดฝนก่อให้เกิดการขยายแนวร่วมโดยคนในชุมชน เช่นการเคลื่อนไหวของกลุ่มผู้หญิงป่าสาครร่วมใจที่ได้ประสบการณ์จากการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ได้ข้อคิดต่างๆ ในการที่จะเข้ามาร่วมกลุ่มเพื่อแก้ไขปัญหาที่ตนเองได้ประสบ ก่อให้เกิดความมั่นใจ จนสามารถเกิดพลังจากการรวมกลุ่มขึ้นมาเพื่อดำเนินกิจกรรมอีกครั้ง

นอกจากนี้ยังมีแกนนำชุมชน กลุ่มผู้สูงอายุที่เป็นภูมิปัญญาของชุมชน เด็กเยาวชนในชุมชนเมื่อได้มีการรับฟังและแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันในเวทีของชาวบ้านในชุมชนทำให้เกิดการขยายเครือข่ายต่อไปเรื่อยๆ ในที่สุดก็ได้เกิดกลุ่มต่างๆ ขึ้นมาในชุมชนเพื่อดำเนินการเคลื่อนไหวเพื่อหาจุดที่ตัวเองจะสามารถอยู่รอดได้

การจัดตั้งกลุ่ม เครือข่าย และการเคลื่อนไหวเพื่ออนุรักษ์และฟื้นฟูป่าสาธุ

จากปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรและวิถีชีวิตชนบทที่เปลี่ยนแปลงบวกกับกระแสการอนุรักษ์ทรัพยากรและกระแสการพัฒนาที่ยั่งยืนจากภายนอก ตลอดจนแรงสนับสนุนจากองค์กรต่างๆ ชุมชน ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว ได้ทำให้เกิดกลุ่มและเครือข่ายการเคลื่อนไหวเพื่ออนุรักษ์และฟื้นฟูป่าสาธุขึ้นมาโดยเป็นกลุ่มเครือข่ายที่เกิดขึ้นทั้งในชุมชนและกลุ่มเครือข่ายที่เกิดขึ้นนอกชุมชน กลุ่มเครือข่ายเหล่านี้มีฐานะเป็นทุนทางสังคม ซึ่งจะกล่าวถึงรายละเอียดดังต่อไปนี้คือ

กลุ่มที่เป็นสถาบันทางสังคมภายในชุมชน

กลุ่มที่เป็นสถาบันทางสังคมภายในชุมชน ได้แก่ ครอบครัวและเครือญาติ เพื่อน เกลต ดอง โรงเรียน และวัด ครอบครัวถือเป็นสถาบันทางสังคมลำดับแรกที่เกิดขึ้นในชุมชน โดยการย้ายถิ่นฐานและตั้งรกรากในชุมชน ต่อมาได้มีขยายครอบครัวจากรุ่นสู่รุ่นเป็นสายสัมพันธ์แห่งเครือญาติที่มีการนับความเกี่ยวดองกันอยู่ เช่น ทวด ปู่ ย่า ตา ยาย พ่อ แม่ พี่ น้อง ลูก หลาน หลาน โหล่น ถัดจากสถาบันครอบครัวก็จะมี การเชื่อมสานสัมพันธ์แบบ เพื่อน เกลต หรือดอง การเกิดเกลตหรือดอง เป็นวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นทางภาคใต้ซึ่งเป็นลักษณะของความเป็นเพื่อน แสดงออกถึงว่าสามารถพึ่งพาอาศัยกันได้ ในยามที่เดือดร้อนหรือต้องการความช่วยเหลือได้ โดยผู้คนในสมัยก่อนมักจะมีการผูกเกลตและดองกัน ซึ่งอาจจะมิทั้งในหมู่บ้านเดียวกัน ต่างหมู่บ้าน ต่างอำเภอ หรือต่างจังหวัด จะมีการช่วยเหลือกันในด้านแรงงาน เช่นการช่วยเหลือกันทำนาและการเก็บเกี่ยวข้าว ของชาวบ้านในพื้นที่อำเภอนาโยง บางคนมีญาติพี่น้องและเกลตอยู่แถบจังหวัดพัทลุง ในช่วงฤดูการเก็บเกี่ยวแถบนาโยงข้าวจะสุกก่อนและจะเก็บข้าวก่อนก็อาศัยแรงงานจากเพื่อนและเกลตแถบพัทลุงมาช่วยเป็นการขอแรงกัน และเมื่อถึงการเก็บเกี่ยวข้าวของแถบพัทลุงก็จะไปช่วยเก็บข้าวทางนั้น พลัดกันช่วยเหลือกัน สถาบันที่มีความสำคัญอีกอย่างหนึ่งซึ่งเป็นศูนย์รวมทางจิตใจของชาวบ้านคือ วัด ซึ่งเป็นสิ่งที่อยู่คู่กับสังคมชาวพุทธ เป็นศูนย์กลางแห่งการเจริญงอกงามทางวัฒนธรรม และจิตใจ ให้คนได้ปฏิบัติตนให้อยู่ในศีลธรรมและความดี ในอดีตวัดเป็นเสมือนโรงเรียน ที่พักผ่อนหย่อนใจ ที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาต่างๆ รวมถึงเป็นแหล่งรวมของวัฒนธรรมของชุมชนอีกด้วย สถาบันสุดท้ายที่อยู่ควบคู่กับชุมชน

ดั้งเดิมคือ โรงเรียน เป็นองค์กรหนึ่งที่เกิดขึ้นมาจากโครงสร้างทางสังคมที่มาจากนโยบายของทางภาครัฐที่ต้องการพัฒนาการศึกษาของประชากร และปลูกฝังให้เด็กได้มีการศึกษา มีความรู้เพื่อจะได้นำมาประกอบอาชีพ และเป็นพลเมืองดีของสังคมในวันข้างหน้า

กลุ่มที่เป็นสถาบันทางสังคมภายในชุมชนที่กล่าวมานี้ มีความสัมพันธ์แนบแน่นกับป่าสาकुจัดว่าเป็นความสัมพันธ์เชิงนิเวศน์ระหว่างป่ากับชุมชนที่อยู่ร่วมกัน มีปฏิสัมพันธ์ทั้งเชิงบวกและเชิงลบเกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ การดำรงอยู่ และการทำลายป่าสาकुให้สูญหายไปจากระบบนิเวศน์

สถาบันทางสังคมเหล่านี้จะมีข้อได้เปรียบในการอนุรักษ์ป่าสาकुมากกว่ากลุ่มบุคคลที่ดั่งขึ้นมาใหม่ เนื่องจากไม่มีปัญหาที่เกี่ยวข้องกับปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคล การสั่งสอน ให้ความรู้ หรือการถ่ายทอดเจตนาธรรมทำได้ด้วยกุศโลบายที่แนบเนียน เช่นการที่พ่อแม่สอนลูกโดยชักชวนให้ไปเที่ยวป่าสาकु ชาวบ้านคนหนึ่งเล่าว่า

“เมื่อตอนเด็กๆ ก็จะตามพ่อไปนป่าสาकुด้วย ก็ช่วยพ่อตัดแต่งกิ่ง ก้านของต้นสาकु แต่ตนเองชอบที่จะไปเล่นน้ำและจับปลาที่อยู่ใต้โคนต้นสาकु มีปลาอยู่มากที่ซ่อนอยู่ในนั้น ตอนนี้อยังจำความสนุกนั้นได้อยู่เลย”

กลุ่มที่เกิดขึ้นใหม่ในชุมชน

กลุ่มผู้หญิงป่าสาकुร่วมใจ

การถือกำเนิด

กลุ่มผู้หญิงป่าสาकुร่วมใจถือว่าเป็นกลุ่มแรกที่เกิดขึ้นมาใหม่และยังเป็นกลุ่มการเริ่มต้นของขบวนการเคลื่อนไหว โดยเกิดขึ้นมาจากการรวมตัวกันของผู้หญิงจำนวนหนึ่งในพื้นที่ตำบลนาข้าวเสีย อำเภอนาโยง ซึ่งจากการสอบถามทราบว่าแรงจูงใจการรวมกลุ่มเกิดมาจากครอบครัวได้ประสบกับความเดือดร้อนในเรื่องการทำมาหากิน ขาดความมั่นคงทางด้านอาหารของครอบครัว โดยสาเหตุมาจากข้าวที่ได้จากการทำนาลดลง ต้นทุนในการทำนาก็เพิ่มมากขึ้น หลายรายพบว่าต้องมีหนี้สินเพิ่มมากขึ้น กุ้ง ปลาที่อยู่ตามริมคลอง และตามชอกโคนต้นสาकु ป่าสาकु หรือตามท้องทุ่งนาที่เคยอุดมสมบูรณ์ก็หาได้ยากขึ้นกว่าแต่ก่อน

นางโสภา สุขคุ้ม ซึ่งได้เข้ามาอยู่ในกลุ่มผู้หญิงป่าสาकुร่วมใจนี้เล่าว่า “เมื่อก่อนเรื่องข้าวปลาอาหารไม่ต้องซื้อหาเลย อยากจะกินแกงปลาเดินไปซื้อที่คลองเคียวเคียวก็ได้มาแกงแล้ว ระหว่างทางนั้น ก็เดินมาเก็บผักที่ขึ้นอยู่ในป่าสาकुมาหั่นน้ำซุบ ไม่ว่าผัก

ปลา กุ้ง หอย ไม่ต้องซื้อแถมคนไหนขยันหาหน่อยได้เยอะก็เอาไปขายที่ตลาดได้ แต่ช่วงนี้ลำบากมากเลยต้องซื้อทุกอย่าง”

ช่วงที่คุณ โสภิตาเข้ามาร่วมกลุ่มผู้หญิงป่าสาคร่วมใจเป็นการเข้ามาร่วมทำข้าวซ้อมมือ เพราะ ป้าเมียด เห็นญาติๆ ของตนเองซึ่งอยู่แถบจังหวัดพัทลุงได้มีการรวมกลุ่มกันทำข้าวซ้อมมือขาย และยังพบว่าในหลายๆคน ที่เข้าก็มีการรวมกลุ่มกันเพื่อช่วยเหลือในด้านหารายได้เสริมให้แก่ครอบครัว เช่น การรวมกลุ่มกันทำผ้ามัดข้อมบ้าง การรวมกลุ่มกันทำขนมขายบ้าง การรวมกลุ่มกันทำเครื่องจักรสานบ้าง

ป้าเมียด หรือ นางละเมียด รัตนะ เป็นแกนนำในการชักชวนเพื่อนบ้านโดยไปพูดคุยเรื่องการหารายได้เสริมให้แก่ครอบครัวและรวมกลุ่มผู้หญิงป่าสาคร่วมใจนี้ขึ้นมา ซึ่งตอนนั้นรวมกันได้ประมาณ 5-6 คน และร่วมกันคิดว่าจะทำอะไรดี สุดท้ายก็มองเห็นว่าพวกผู้หญิงเหล่านี้มีอาชีพการทำนาอยู่แล้วและคิดกันว่าจะรวมกลุ่มกันทำข้าวซ้อมมือขาย โดยเริ่มจัดตั้งกลุ่มในปี พ.ศ.2542 ในกลุ่มจะร่วมกันทำกิจกรรมคือ การแปรรูปข้าวโดยการตำข้าวแทนการสีด้วยเครื่องสีข้าว ซึ่งเป็นข้าวซ้อมมือและเป็นที่นิยมในท้องตลาด

การขยายไปสู่การคิดเรื่องป่าสาครนั้นก็เริ่มมาจากการคิดจะนำเอาแป้งสาครที่อยู่ในอดีต รุ่นพ่อแม่ได้เคยใช้ทำอาหารและทำขนมให้กิน โดยการรื้อฟื้นความจำเมื่อครั้งยังเด็ก ป้าเมียด เล่าว่า “เมื่อตอนเด็กๆ แม่ก็จะนำแป้งสาครมากวนกับน้ำตาล ซึ่งทำเป็นขนมกวนให้กินอร่อยมากและเป็นขนมที่ตนเองก็ได้กินบ่อยๆ และคิดจะทำให้ลูกๆกินบ้าง” ป้าเมียด และลูกๆ ซึ่งเป็นสามเฒ่าได้ไปตัดต้นสาครและนำมาทำเป็นแป้งตากแห้งและเก็บไว้ทำขนมกวนวันหนึ่งได้ทดลองชั่งและขาดแป้งจึงทดลองใส่แป้งสาครลงไปแทน ปรากฏว่าสามารถใช้แทนกันได้ และมีความรู้สึกที่มากและคิดว่าเป็นความบังเอิญมากที่ตนคิดนำแป้งสาครมาใช้ทำขนมในปัจจุบันได้ จากนั้นเป็นต้นมาก็ได้ทดลองทำขนมต่างๆ โดยใช้แป้งสาครแทนและนำไปให้เพื่อนบ้านได้ชิม ทุกคนก็รู้สึกว่ามีรสชาติอร่อยและแปลกใจมากที่แป้งสาครสามารถนำมาทำเป็นขนมอื่นๆ และอาหารได้หลากหลายชนิด นอกเหนือจากขนมกวนหรือขนมเพียงไม่กี่ชนิดดังที่ทำกันในอดีตเท่านั้น

กลยุทธ์การเคลื่อนไหว

ความคิดที่อยากจะให้ป่าสาครมีความสมบูรณ์เช่นเดิมอยู่ก่อนแล้ว ได้สร้างแรงบันดาลใจให้ป้าเมียดและทางกลุ่มผู้หญิงป่าสาคร่วมใจคิดเรื่องสาครขึ้นมาอย่างจริงจัง เพื่อให้ผู้คนได้เห็นความสำคัญและนึกถึงป่าสาคร วิธีการสำคัญที่กลุ่มนี้ได้รับเริ่มทำก็คือ การทำขนมต่างๆ เช่น ลอดช่องแป้งสาคร ข้าวเกรียบปากหม้อจากแป้งสาคร บัวลอยสาคร ขนมสาครแป้งสาคร เป็นต้น โดยนำขนมต่างๆ เหล่านี้ไปเลี้ยงเป็นอาหารกลางวันให้แก่เด็กโรงเรียนประถมใกล้ๆ ในหมู่บ้านของตน เด็กๆ เมื่อได้รับประทานขนมก็ชอบและมี

ความแปลกใจขึ้นด้วยเมื่อป่าเมียดบอกว่า เป็นขนมที่ทำมาจากแป้งของต้นสาकुที่ขึ้นอยู่ตามริมคลอง การที่กลุ่มผู้หญิงป่าสาคุร่วมใจได้มีการทำงานไปเลี้ยงเด็กๆ ในโรงเรียนนี้ทำให้เกิดการขยายไปสู่ความสนใจของคนอื่นได้อย่างรวดเร็ว อาทิเช่น กลุ่มผู้ปกครองพ่อแม่ของเด็ก ซึ่งได้รับรู้เรื่องราวจากการบอกเล่าของบุตรหลานก็เกิดการแปลกใจและสนใจขึ้น ส่วนบางคนที่จะได้รับรู้เรื่องราวของประโยชน์จากป่าสาคุหรือเคยใช้ประโยชน์จากป่าสาคุก็ได้หวนกลับไปคิดอีกครั้งหนึ่งด้วย กิจกรรมต่างๆ ที่กลุ่มผู้หญิงป่าสาคุร่วมใจทำนี้ยังได้มีการขยายเรื่องราวของแป้งสาคุกับการทำงานไปสู่ตามงานประเพณีต่างๆ ในหมู่บ้านอีกด้วย เพราะเป็นธรรมเนียมที่ยึดถือปฏิบัติกันมาของผู้คนในหมู่บ้านซึ่งจะมีการนำอาหารไปร่วมงานประเพณีพิธีกรรมต่างๆ ที่ได้จัดขึ้นอยู่เป็นประจำอยู่แล้ว เช่น งานแต่งงาน งานศพ งานบวช หรือการทำบุญบ้าน เป็นต้น ซึ่งงานพิธีกรรมต่างๆ นี้ผู้ที่ไปช่วยเหลืองานหรือเป็นเจ้าภาพก็จะแสดงน้ำใจไมตรีด้วยการช่วยเหลือในเรื่องอาหารสำหรับเลี้ยงแขกผู้มาในงาน กลุ่มผู้หญิงป่าสาคุร่วมใจก็จะมีการรวมเงินกันและทำงานต่างๆ จากแป้งสาคุมาเลี้ยงแขกที่มาช่วยงาน ผลปรากฏว่าได้รับความสนใจจากผู้ที่ได้รับประทานขนมไม่น้อย และนอกจากนี้กิจกรรมที่กลุ่มผู้หญิงป่าสาคุร่วมใจทำอีกอย่างก็คือ มีการทำงานจากแป้งสาคุ ไปขายตามตลาดในหมู่บ้าน

อุปสรรค และการก่อเกิดใหม่

แต่อย่างไรก็ตามกลุ่มผู้หญิงป่าสาคุร่วมใจนี้ก็สามารถดำเนินกิจกรรมต่างๆ เกี่ยวกับการทำงานจากแป้งสาคุดังกล่าวได้เพียงประมาณ 1 ปีเท่านั้นก็ต้องล้มเลิกไป เพราะข้อจำกัดต่างๆ ในตัวเอง ทำให้กลุ่มผู้หญิงป่าสาคุร่วมใจไม่สามารถสร้างเครือข่ายหรือทุนทางสังคมที่กว้างขึ้นได้ และคนในหมู่บ้านเองถึงแม้ว่าจะเห็นว่าแป้งสาคุมีประโยชน์มากมายและใช้ทำงานได้หลากหลาย แต่ก็ยังคงรู้สึกแปลกๆ กับการเคลื่อนไหวของผู้หญิงกลุ่มดังกล่าวอยู่ เพราะในขณะนั้นการเคลื่อนไหวของภาคประชาชนยังเป็นเรื่องใหม่สำหรับคนในชุมชน

หลังจากเกิดการยุติการเคลื่อนไหวของกลุ่มผู้หญิงป่าสาคุร่วมใจได้ประมาณปีกว่าๆ สมาคมหยาดฝนซึ่งเป็นองค์กรพัฒนาเอกชนที่ดำเนินงานอยู่ในพื้นที่จังหวัดตรัง ได้เข้ามาขยายพื้นที่การทำงานในชุมชนเพื่อศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับน้ำ ได้รับรู้เรื่องราวของป่าสาคุที่มีผลเกี่ยวเนื่องกับน้ำในลำคลองสายต่างๆ และได้มีการศึกษาอย่างจริงจังและได้ทราบข่าวการรวมตัวของกลุ่มผู้หญิงป่าสาคุร่วมใจในพื้นที่ซึ่งแต่เดิมเคยเป็นกลุ่มที่มีความเข้มแข็ง แต่ด้วยข้อจำกัดของกลุ่มผู้หญิงป่าสาคุร่วมใจที่มี คือ ขาดประสบการณ์ในการบริหารงบประมาณของกลุ่ม ทางกลุ่มผู้หญิงป่าสาคุร่วมใจเองไม่สามารถสร้างเครือข่ายเพื่อหางบประมาณมาสนับสนุนได้ จึงทำให้กลุ่มผู้หญิงป่าสาคุร่วมใจนี้ต้องยุติบทบาทลงไป

จนกระทั่งสมาคมหยาดฝน ซึ่งถือได้ว่าเป็นตัวเชื่อมประสานในลักษณะที่เป็นทุนทางสังคมแบบสะพานเชื่อม (Bridging Social Capital) เพราะเมื่อสมาคมหยาดฝนได้เข้ามาโดยสามารถเชื่อมโยงผู้คนกลุ่มต่างๆ เข้ามาเป็นเครือข่ายอย่างกว้างขวาง คือในเวลาต่อมาสมาคมหยาดฝนก็ได้เริ่มทำงานกับกลุ่มผู้หญิงป่าสาครร่วมใจดังกล่าว โดยการตั้งวงสนทนาพูดคุยกันอย่างจริงจัง และชักชวนผู้หญิงจากหมู่บ้านอื่นๆ เข้ามาร่วมกลุ่มมากขึ้น มีการให้ข้อคิดต่างๆ และแลกเปลี่ยนเรียนรู้กัน มีการนำกลุ่มผู้หญิงป่าสาครร่วมใจไปศึกษาดูงานยังพื้นที่ต่างๆ ทำให้กลุ่มผู้หญิงป่าสาครร่วมใจมีประสบการณ์ มีความรู้ในด้านต่างๆ เพิ่มขึ้น อาทิเช่น ในการดำเนินงานกลุ่ม การบริหารงานในกลุ่ม การจัดทำบัญชีงบประมาณ ซึ่งนอกจากกลุ่มผู้หญิงป่าสาครร่วมใจจะได้รับประสบการณ์ความรู้แล้วยังเกิดความฮึกเหิมที่จะทำงานเพราะได้เห็นตัวอย่างจากกลุ่มผู้หญิงป่าสาครร่วมใจต่างๆ ที่ได้ไปดูงานมา และมีแนวความคิดเห็นร่วมกันว่าน่าจะจัดตั้งกลุ่มผู้หญิงป่าสาครร่วมใจขึ้นมาอีก โดยสมาชิกกลุ่มผู้หญิงป่าสาครร่วมใจที่เคยร่วมในกลุ่มข้าวซ้อมมือซึ่งถือเป็นแกนนำสำคัญในการที่จะชักชวนญาติมิตรและเพื่อนบ้านเข้ามาร่วมกลุ่มด้วย

นางโสภา สุขคุ้ม เล่าว่า นางละเมียด รัตนะ ได้มาคุยกับตนเองที่บ้านและชักชวนให้เข้ามาร่วมกลุ่มผู้หญิงป่าสาครร่วมใจ โดยการชักชวนให้เข้าร่วมประชุมในในเวทีเล็กๆ ของหมู่บ้าน ตนเองไปร่วมฟังถึงปัญหาที่เกิดขึ้นและมีความสนใจและเกิดแรงกระตุ้นอยากที่จะเข้าร่วมกลุ่มบ้างเพราะว่าตนเองก็ประสบกับปัญหาเนื่องจากการขาดน้ำไม่สามารถทำนาได้เช่นกัน จากนั้นก็ได้มาสมัครเป็นสมาชิกของกลุ่มผู้หญิงป่าสาครร่วมใจด้วย จากการเข้าไปพูดคุยและชักชวนจากผู้หญิงที่เป็นแกนนำแล้วทำให้ผู้หญิงในหมู่บ้านทุ่งแกเขี้ยวจำนวนหนึ่งได้เข้ามาร่วมเป็นสมาชิกในกลุ่มด้วย จนในที่สุดทำให้มีการจัดตั้งกลุ่มผู้หญิงป่าสาครร่วมใจขึ้นอย่างเป็นทางการเมื่อต้นปี พ.ศ. 2543 ชื่อกลุ่มว่า “กลุ่มผู้หญิงป่าสาครร่วมใจ” ซึ่งเกิดขึ้นในหมู่บ้านทุ่งแกเขี้ยว เป็นกลุ่มแรก

การพัฒนาการดำเนินงานของกลุ่มได้รับการสนับสนุนจากสมาคมหยาดฝนในการที่จะจัดสถานที่ในการดำเนินกิจกรรมของกลุ่ม โดยทางสมาคมหยาดฝนได้ประสานงานกับทางองค์กรพัฒนาเอกชนจากต่างประเทศและได้งบประมาณมาจัดตั้งเป็นศูนย์การเรียนรู้ พร้อมกับอุปกรณ์สำหรับทำขนมต่างๆ อาทิเช่น เครื่องอบขนม ถ้วยจาน หม้อ เตาแก๊ส เป็นต้น

เมื่อกลุ่มผู้หญิงป่าสาครร่วมใจได้ดำเนินกิจกรรมของกลุ่มอย่างต่อเนื่องแล้ว ยังมีการขยายกลุ่มเครือข่ายออกไปโดยทางกลุ่มผู้หญิงป่าสาครร่วมใจและทางสมาคมหยาดฝนมีแนวความคิดที่จะให้ชาวบ้านในหมู่บ้านอื่นๆ ซึ่งมีป่าสาครอยู่ได้ตระหนักถึงคุณค่าประโยชน์และความสำคัญของป่าสาครจึงได้มีการหาแกนนำในการที่จะไปสร้างเครือข่ายยังหมู่บ้านอื่นๆ ซึ่งสมาชิกในกลุ่มผู้หญิงป่าสาครร่วมใจหมู่ที่ 7 บ้านทุ่งแกเขี้ยวซึ่งได้มีญาติมิตรอยู่ในหมู่บ้านอื่นๆ จึงทำให้เกิดการชักชวนให้เข้ามาร่วมดูงานในกลุ่มและในที่สุดเกิดการรวมตัวของกลุ่มผู้หญิงป่าสาครร่วมใจขึ้นในแต่ละหมู่บ้าน ได้แก่ ตำบลโคกสะบ้า คือ ม.1 บ้านเกาะหิย, ม.10 บ้านหนองพาบน้ำ และในตำบลนาข้าวเสีย คือ ม.5 บ้านไสขัน, ม.9

วัตถุประสงค์ของกลุ่มผู้หญิงป่าสาคร่วมใจ

ประการแรก เพื่อดำเนินกิจกรรมในการช่วยเหลือในเรื่องของเศรษฐกิจของครอบครัว โดยการแปรรูปผลิตภัณฑ์ต่างๆ จากส่วนต่างๆ ของต้นสาครเพื่อนำไปจำหน่าย

ประการที่สอง ดำเนินการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าสาคร่วมไปด้วย

ประการที่สาม เผยแพร่เรื่องราวความรู้เกี่ยวกับป่าสาครและรวมถึงการชักชวนให้ผู้คนเห็นความสำคัญของป่าสาครและร่วมกันอนุรักษ์ป่าสาครของชุมชน

บทบาทและกิจกรรมของกลุ่ม

การดำเนินกิจกรรมของกลุ่มผู้หญิงป่าสาคร่วมใจซึ่งได้ปฏิบัติอย่างสม่ำเสมอเรื่อยมา ได้แก่ การแปรรูปผลิตภัณฑ์ต่างๆ จากสาคร ไม่ว่าจะเป็น การทำแป้งสาครเพื่อจำหน่าย การนำแป้งสาครมาทำเป็นอาหารคาวและขนมต่างๆ ทั้งที่เป็นขนมไทยโบราณ ขนมสมัยใหม่ โดยมีทั้งทำเพื่อจำหน่ายในตลาดนัดของชุมชน รวมถึงนอกชุมชนด้วย และยังมี การสาธิตทำอาหารและขนมต่างๆ ให้แก่ผู้สนใจที่เข้ามาแวะชมหรือเข้ามาศึกษาดูงานยังศูนย์การเรียนรู้ของกลุ่ม การไปสาธิตและสอนนักเรียนในโรงเรียนของชุมชนทำขนมไทย ไม่เพียงแต่การสาธิตเท่านั้นกลุ่มผู้หญิงป่าสาคร่วมใจยังมีบทบาทที่สำคัญอีกคือ จะเผยแพร่เรื่องราวความรู้เกี่ยวกับคุณค่าของป่าสาครที่สามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้ทุกส่วนแล้วยังมีบทบาทที่สำคัญต่อชีวิตของผู้คนในชุมชนด้วย โดยกลุ่มผู้หญิงป่าสาคร่วมใจก็จะเป็นวิทยากรเผยแพร่ให้ความรู้ทุกครั้งเมื่อมีผู้มาดูงานในพื้นที่ และตัวแทนจากกลุ่มผู้หญิงป่าสาคร่วมใจก็มีบทบาทในการเป็นวิทยากรทั้งภายในชุมชนและอยู่นอกชุมชนเสมอๆ ไม่ว่าจะเป็นในเวทีของชาวบ้าน การไปอบรมดูงานและแลกเปลี่ยนความรู้กันระหว่างกลุ่มผู้หญิงป่าสาคร่วมใจยังต่างชุมชนหรือต่างจังหวัด การเป็นวิทยากรในเวทีสาธารณะในงานประชุมทางวิชาการ งานสัมมนาต่างๆ

กิจกรรมเครือข่ายกลุ่มผู้หญิงมีแนวทางขยายการดำเนินการประสานความร่วมมือของภาคีต่างๆ และขยายผลการอนุรักษ์ฟื้นฟูและการจัดการใช้ประโยชน์พื้นที่ป่าสาครไปยังเครือข่ายและผลิตภัณฑ์นโยบายสาธารณะในจังหวัดตรังและระดับภาคใต้ต่อไป โดยมองว่าหากแนวทางดำเนินการดังกล่าวได้รับการสนับสนุนจากรัฐบาลหรือระดับจังหวัด โดยให้ความสำคัญและยกระดับให้เป็นนโยบายสาธารณะแล้ว จะเกิดประโยชน์ต่อส่วนรวมเป็นอันมาก

นอกจากนี้ได้มีการยกระดับความรู้ความเข้าใจในกระบวนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติพื้นที่ชุ่มน้ำจืดของแกนนำ/กลุ่มผู้หญิง มีการเสริมบทบาทของกลุ่มผู้หญิงให้เกิดการรวมกลุ่ม และมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันเป็นแกนนำหลักในการจัดการระบบนิเวศป่าสาคร มีการเสริมศักยภาพในการจัดการทรัพยากรและใช้ประโยชน์จากป่าสาคร การเพิ่มมูลค่าการพัฒนากระบวนการผลิต ผลิตภัณฑ์จากแปงสาคร เป็นรายได้เสริมให้กับครอบครัวหาแนวทางการจัดทำแผนอนุรักษ์ฟื้นฟูและรวมสมาชิกกลุ่มผู้หญิงเป็นเครือข่ายผู้หญิงอนุรักษ์ฟื้นฟูป่าสาครในระดับลุ่มน้ำปะเหลียน โดยมีแกนนำกลุ่มผู้หญิงป่าสาครร่วมใจ หมู่ที่ 5 บ้านไสมพู่, หมู่ที่ 7 บ้านทุ่งแกเจ็ย ตำบล นาข้าวเสียด อำเภอนาโยง จังหวัดตรัง แกนนำกลุ่มผู้หญิงป่าสาครร่วมใจ หมู่ที่ 1 บ้านเกาะหิย , หมู่ที่ 10 บ้านหนองพวนน้ำ ตำบล โคนสะบ้า อำเภอนาโยง จังหวัดตรัง นอกจากนี้เครือข่ายยังได้ขยายไปสู่ อำเภออื่นๆ ของจังหวัดตรังอีกด้วย คือ เกิดแกนนำกลุ่มผู้หญิงป่าสาครร่วมใจ หมู่ที่ 9 บ้านวังตะเคียน ตำบล เกาะเป็ยะ อำเภอย่านตาขาว จังหวัดตรัง

ชมรมอนุรักษ์ป่าสาคร

การถือกำเนิด

ชมรมอนุรักษ์ป่าสาครเป็นกลุ่มที่เกิดขึ้นมาจากกลุ่มผู้หญิงป่าสาครร่วมใจเกิดขึ้นมาแล้ว โดยทางสมาคมหยาดฝนและกลุ่มผู้หญิงป่าสาครร่วมใจได้พยายามที่จะสร้างความเข้มแข็งให้แก่ขบวนการเคลื่อนไหวเพื่ออนุรักษ์ป่าสาคร ด้วยการที่จะทำให้คนในท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าสาครให้มากที่สุด และพยายามที่จะจัดตั้งกลุ่มที่สามารถรองรับกลุ่มคนอื่นๆ ได้กว้างขวางมากขึ้น กลุ่มบุคคลเป้าหมายที่เห็นว่ามีความสำคัญคือ กลุ่มผู้ชาย เด็กเยาวชน และผู้สูงอายุในชุมชน ซึ่งกลุ่มนี้มีความสำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ากลุ่มผู้หญิงป่าสาครร่วมใจ และน่าจะสามารถสร้างเครือข่ายให้ขยายออกไปครอบคลุมทุกกลุ่มคนเพื่อเพิ่มศักยภาพและเพิ่มทุนทางสังคมให้กับขบวนการเคลื่อนไหวต่อไป

วิธีการตั้งชมรมอนุรักษ์ป่าสาครขึ้นมา เริ่มต้นด้วยการเชิญประชุมปรึกษาหารือทั้งกลุ่มคนที่ผู้นำที่เป็นทางการ มีความน่าเชื่อถือ เป็นที่ยอมรับของคนในชุมชนและนอกชุมชน เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล ผู้อำนวยการโรงเรียนทุกโรงในเขตพื้นที่ และกลุ่มผู้นำที่ไม่เป็นทางการ เช่น เจ้าอาวาสวัดในพื้นที่ อดีตครู อดีตกำนัน ครู ผู้อาวุโสที่รู้เรื่องป่าสาครดี และชาวบ้านทั่วไปที่สนใจ ผลการประชุมครั้งนั้นทำให้ได้แกนนำเบื้องต้นที่จะร่วมกันพัฒนากลุ่ม ซึ่งต่อมาทางสมาคมหยาดฝนและแกนนำดังกล่าวได้วางแผนที่จะมีการจัดตั้งกลุ่มขึ้นมาดำเนินงานอย่างเป็นทางการ พร้อมจัดประชุมครั้งสำคัญขึ้นโดยเชิญนายอำเภอนาโยงมาเป็นประธานในการประชุม มีการชี้แจงให้แก่ผู้มาเข้าร่วมประชุมให้ได้รับทราบเกี่ยวกับวัตถุประสงค์ของการจัดตั้งชมรมอนุรักษ์ป่าสาคร อำเภอนาโยง จังหวัดตรังขึ้นมา พร้อมทั้งได้มีการคัดเลือกคณะกรรมการดำเนินงานต่างๆ

โครงสร้างกลุ่ม ประธานชมรม รองประธาน เลขานุการ เหรัญญิก ปฏิคม ประชาสัมพันธ์ คณะกรรมการ และที่ปรึกษา ซึ่งมีแกนนำจากองค์กรต่างๆ ได้แก่ เจ้าอาวาส นายอำเภอนาโยง นายกษมาคมหยาดฝน กำนันตำบลโคกสะบ้า กำนันตำบลนาข้าวเสียว นายกองกำกับการบริหารส่วนตำบลนาข้าวเสียว ปลัดองค์กรบริหารส่วนตำบลนาข้าวเสียว ผู้อำนวยการโรงเรียนสวัสดีรัตนภิรมย์ ผู้อำนวยการโรงเรียนนาโยงวิทยาคม และในที่สุดชมรมอนุรักษ์ป่าสาकु อำเภอ นาโยง จังหวัดตรัง ก็เกิดขึ้นในวันนั้น ตรงกับเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2543

วัตถุประสงค์

ประการแรก เพื่อส่งเสริมให้ชุมชนเรียนรู้ ตระหนักถึงคุณค่าของป่าสาकु เพื่อที่จะเกิดการอนุรักษ์ฟื้นฟูและจัดการอย่างยั่งยืน

ประการที่สอง เพื่อจัดการป่าสาकुให้อุดมสมบูรณ์มีความหลากหลายทางชีวภาพ เป็นแหล่งน้ำธรรมชาติและเกิดความมั่นคงทางอาหารของชุมชน

ประการที่สาม เพื่อส่งเสริมให้เกิดอาชีพที่เกี่ยวข้องกับป่าสาकु

ประการที่สี่ ส่งเสริมให้เกิดหลักสูตรท้องถิ่นในเรื่อง “สิ่งแวดล้อม” ในโรงเรียน

ประการที่ห้า เพื่อให้เกิดองค์กรที่เข้มแข็งมีความสามัคคี ความร่วมมือระหว่างสมาชิก เพื่อปกป้องป่าสาकुและขยายแนวความคิด

กลยุทธ์การเคลื่อนไหว บทบาทและกิจกรรมของกลุ่ม

วิธีการปฏิบัติงานของชมรมอนุรักษ์ป่าสาकुที่สำคัญ ได้แก่ การจัดกระบวนการเรียนรู้ การประสานงานขอทุนสนับสนุนทั้งจากทางราชการและองค์กรเอกชน รวมทั้งการพยายามดึง คนในตำบลให้เข้ามามีส่วนร่วมอย่างเต็มที่ทั้งในแง่การเรียนรู้ร่วมกันเพื่อนำไปกำหนดเป็นนโยบายดำเนินการอนุรักษ์ฟื้นฟูป่าสาकुด้วยตนเอง สำหรับพันธมิตรจากภายนอกทางชมรมให้ความสำคัญ 4 ด้าน คือ

ด้านแรก คือการเสริมสร้างความรู้เพิ่มเติมแก่ให้ชาวบ้านทั้งในรูปแบบของการวิจัยแบบมีส่วนร่วม การจัดเวทีเรียนรู้ให้แก่ชาวบ้านเพิ่มเติม

ด้านที่สอง คือการนำความรู้เกี่ยวกับป่าสาकु วิถีชีวิตของชาวบ้าน การเคลื่อนไหวของชาวบ้านไปเผยแพร่แก่สาธารณะทั้งในรูปแบบของงานวิจัย รายงานทางวิชาการ ข่าวและบทความในหน้าหนังสือพิมพ์ รายการวิทยุโทรทัศน์ เป็นต้น

ด้านที่สาม คือการช่วยเคลื่อนไหวในพื้นที่สาธารณะด้วยกิจกรรมการต่างๆ เพื่อให้เห็นความสำคัญของนิเวศป่าสาकु เช่นการเรียนการสอนในชั้น

เรียน การประชุมสัมมนา การกำหนดนโยบายสนับสนุนของหน่วยงานและองค์กรที่เกี่ยวข้อง เป็นต้น

ด้านที่สี่ คือการสนับสนุนงบประมาณให้แก่เครือข่ายของชาวบ้านในการทำกิจกรรมเพื่ออนุรักษ์และฟื้นฟูป่าสาละ

การเกิดขึ้นของชมรมอนุรักษ์ป่าสาละ อำเภอนาโยง จังหวัดตรัง นับว่าเป็นการจัดขบวนการเคลื่อนไหวของประชาชนในพื้นที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าสาละอย่างเป็นรูปเป็นร่างและมีความพร้อมที่จะดำเนินการอย่างจริงจังครั้งแรก และชมรมนี้ได้กลายเป็นสัญลักษณ์การเคลื่อนไหวฟื้นฟูป่าสาละที่ทั้งชาวบ้านในพื้นที่และหน่วยงานและองค์กรจากภายนอกทั้งภาครัฐและภาคเอกชนยอมรับ โดยทางชมรมซึ่งมีเจ้าหน้าที่ของสมาคมหยาดฝนร่วมทำงานด้วยสามารถทำงานได้อย่างกว้างขวางทั้งในแง่สร้างความรู้ความเข้าใจให้แก่คนในพื้นที่จนสามารถสร้างปฏิบัติการฟื้นฟูป่าสาละและระบบนิเวศที่ต่อเนื่องได้มาก และสามารถสร้างเครือข่ายกับคน กลุ่มคน องค์กรและหน่วยงานจากภายนอกทั้งในประเทศและต่างประเทศได้อย่างกว้างขวาง ทำให้ขบวนการเคลื่อนไหวเพื่ออนุรักษ์และฟื้นฟูป่าสาละของชาว อำเภอนาโยง กลายเป็นขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมที่มีทั้งพลังการทำงานและเป็นที่รู้จักโดยทั่วไป

กลุ่มผู้สูงอายุ

กลุ่มนี้เกิดขึ้นมาจากความเห็นร่วมกันของการที่ทางชมรมอนุรักษ์ป่าสาละ กลุ่มผู้หญิงป่าสาละร่วมใจและทางสมาคมหยาดฝน ได้เล็งเห็นความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นดั้งเดิมที่มี และใกล้จะสูญหายไป จากการที่ผู้คนได้หลงไปกับกระแสวัฒนธรรมใหม่ๆ ที่เข้ามา จึงคิดที่จะให้ผู้คนในหมู่บ้านได้หวนกลับมาคิดถึงคนรุ่นหลัง จึงเกิดความคิดที่จะตั้งกลุ่มผู้สูงอายุขึ้นมา โดยมีแกนนำคือ ประธานชมรมอนุรักษ์ป่าสาละ อำเภอนาโยง จังหวัดตรัง และสมาชิกคือ ผู้สูงอายุในหมู่บ้าน จะมารวมตัวกันทุกวันดับ (คือวันแรม15 ค่ำ) ของทุกเดือน โดยสถานที่ที่นัดหมายมารวมตัวกัน คือ วัดไทรทอง ตำบลโคกสะบ้า เป็นประจำ ซึ่งกลุ่มผู้สูงอายุเหล่านี้จะนำข้าวปลาอาหารมาร่วมทำบุญที่วัดอยู่แล้ว จึงทำให้การรวมตัวมีความสะดวกขึ้นมาก ซึ่งกลุ่มผู้สูงอายุนี้ก็จะเป็กลุ่มที่อยู่ในเครือข่ายของชมรมอนุรักษ์ป่าสาละ อำเภอนาโยง จังหวัดตรัง

บทบาทและกิจกรรม

สำหรับกลุ่มผู้สูงอายุนี้จะมีการทำกิจกรรมกัน โดยแต่ละคนก็จะมารวมตัวกันที่วัด นำข้าวปลาอาหารมาทำบุญที่วัด เมื่อเสร็จแล้วก็จะมีการมาร่วมกลุ่มกันพูดคุย ปรึกษาหารือกัน จะมีการพูดคุยเล่าเรื่องราวในอดีตซึ่งมีความสัมพันธ์กับการใช้ประโยชน์จากป่าสาकु

กลุ่มผู้สูงอายุยังมีกิจกรรมคือ การสร้างรายได้เสริมให้กับครอบครัวอีกด้วย ด้วยการงานหัตถกรรมต่าง ๆ จากส่วนต่างๆ ของต้นสาकु เช่น การเย็บตบจากสาकुสำหรับมูมหลังคา การจักรสานภาชนะ เครื่องใช้สอยในครัวเรือนต่างๆ อาทิเช่น ชะลอม ตะกร้า กระด้ง เสื่อ กระเป่า เป็นต้น ซึ่งนอกจากผู้สูงอายุจะใช้เวลาว่างในการทำงานเหล่านี้แล้ว ยังทำให้รู้สึกไม่โดดเดี่ยวและไม่สร้างภาระให้แก่ครอบครัวด้วย เพราะมีการรวมกลุ่มกันมีเพื่อนพูดคุยกัน และยังมีเด็ก ๆ เยาวชนมาศึกษาวิธีการทำด้วย กลุ่มผู้สูงอายุเหล่านี้ ถือได้ว่าเป็นกลุ่มภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สำคัญอีกด้วยต่อการที่จะช่วยให้ผู้คนในชุมชน ได้ตระหนักถึงคุณค่าของป่าสาकुและระบบนิเวศน์ป่าสาकु

นอกจากนี้กลุ่มผู้สูงอายุก็ยังได้มีการถ่ายทอดภูมิปัญญาความรู้ต่างๆ ที่มีให้แก่คนรุ่นหลังได้รับรู้ด้วย เช่น การรักษาโรคในเด็กอ่อน (การปิดพยาธิ) การรักษาผู้ถูกงูกัดด้วยสมุนไพรต่างๆ การรื้อร่ามโนราห์

กลุ่มองค์กรบริหารส่วนตำบล (กลุ่มอบต.สีเขียวและความหลากหลายทางชีวภาพ)

กลุ่มนี้เกิดขึ้นมาจากการประสานงานการเชื่อมเครือข่ายของทางชมรมอนุรักษ์ป่าสาकु ที่จะขยายแนวร่วมเครือข่ายไปสู่ภาครัฐ จึงได้เชิญแกนนำจาก องค์การบริหารส่วนตำบลในแต่ละหมู่บ้านมาเข้าร่วมแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันในเวทีชาวบ้าน จนในที่สุดทางองค์การบริหารส่วนตำบลโคกสะบ้า อำเภอนาโยง จังหวัดตรัง จึงคิดจัดทำโครงการ อบต.สีเขียวและความหลากหลายทางชีวภาพขึ้นมา เพื่อเข้าร่วมดำเนินงานในขบวนการเคลื่อนไหวร่วมกับกลุ่มอนุรักษ์ป่าสาकु อำเภอนาโยง จังหวัดตรังด้วย กลุ่ม อบต. สีเขียวและความหลากหลายทางชีวภาพได้มีตัวแทนจากในแต่ละหมู่บ้านเข้าร่วม คือ หมู่ที่ 1 บ้านเกาะหิย หมู่ที่ 3 บ้านไร่หลวง หมู่ที่ 4 บ้านหนองใหญ่ หมู่ที่ 6 บ้านไสขันธ์ หมู่ที่ 7 บ้านโคกสะบ้า หมู่ที่ 8 บ้านในควน และหมู่ที่ 10 บ้านหนองพาน้ำ

วัตถุประสงค์ของกลุ่ม

เพื่อประสานงานกับหน่วยงานต่างๆ และจัดทำโครงการผ่านองค์การบริหารส่วนตำบลในการดำเนินกิจกรรมอนุรักษ์ป่าสาकु

บทบาท กิจกรรม และกลยุทธ์การดำเนินงาน

กลุ่มอบต.สีเขี้ยว และความหลากหลายทางชีวภาพ ได้ดำเนินกิจกรรมต่างๆ เพื่อสร้างให้คนในชุมชนได้ตระหนักถึงคุณค่าของป่าสาครและพร้อมทั้งได้มีการส่งเสริมให้ความรู้ในด้านการจัดการและการใช้ประโยชน์จากป่าสาครอย่างยั่งยืน โดยดำเนินกิจกรรมมีการประสานงานกับหน่วยงานและองค์กรเพื่อนำกิจกรรมจากภายนอกเข้าสู่ชุมชน อาทิ เช่น การแต่งสาครจำลองในชุมชน การจัดกิจกรรมอนุรักษ์แหล่งเพาะพันธุ์ปลาและสัตว์น้ำจืด โดยได้ดำเนินการประสานงานขอความร่วมมือจากหน่วยงานสถานีประมงน้ำจืดจังหวัดตรัง เพื่อขอพันธุ์สัตว์น้ำต่างๆ อาทิเช่น ปลาตะเพียน ปลาแก้มขี้ ปลาแคด ปลาจิ้มขม ปลานิล ปลาน้ำ ปลาอีสก ปลาแรด เต่า ตะพาบน้ำ เพื่อนำไปปล่อยในพื้นที่ที่ได้ร่วมกิจกรรมทั้งหมด 6 หมู่บ้าน คือ หมู่ที่ 1 บ้านเกาะหิ ปล่อยพันธุ์ปลาและสัตว์น้ำบริเวณหนองชุมแสง หมู่ที่ 4 บ้านหนองใหญ่ ปล่อยพันธุ์ปลาและสัตว์น้ำบริเวณสระน้ำบ้านห้วยสูง หมู่ที่ 7 บ้านโคกสะบ้า ดำเนินการปล่อยพันธุ์สัตว์น้ำจืดที่บริเวณห้วยควายหาย และหมู่ที่ 9 บ้านหนองกินตา ดำเนินการปล่อยพันธุ์สัตว์น้ำจืดที่บริเวณคลองปิด หมู่ที่ 10 บ้านหนองพาน้ำ ดำเนินการปล่อยพันธุ์สัตว์น้ำจืดบริเวณบึงคันหิ หมู่ที่ 11 บ้านหนองพน ดำเนินการปล่อยพันธุ์สัตว์น้ำจืดที่บริเวณหนองปลาตาย พรหมพิ

กิจกรรมการปลูกป่าสาคร และพืชร่วมป่าสาคร บริเวณริมคลอง และมีการปลูกพืชร่วมในป่าสาครเพื่อเป็นพืชผักที่จะสามารถนำมาประกอบอาหารรวมถึงพืชสมุนไพรและพืชที่จะนำมาใช้เป็นวัสดุสำหรับจักสานด้วย อาทิเช่น ต้นไทร จี๋เหล็ก ทองหลวง ชะมวง จิก กุ่ม ตะขบ คล้า คลุ้ม หวาย เป็นต้น โดยใช้พื้นที่บริเวณคลองลำลุง ตั้งแต่บริเวณบึงเตย ไปจนถึง ปากบด รวมระยะทาง 2,500 เมตร

กิจกรรมการส่งเสริมการใช้ประโยชน์จากต้นสาคร ได้แก่ การจัดตั้งกลุ่มเย็บจาก กลุ่มจักสาน กลุ่มทำแป้งสาคร และการทำสาครเม็ด กลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์จากแป้งสาคร เป็นต้น

คณะกรรมการคลอง

กลุ่มนี้เกิดขึ้นมาหลังจาก มีการจัดตั้งกลุ่ม อ.บ.ต.สีเขี้ยว โดยทาง อ.บ.ต.สีเขี้ยวเห็นว่าน่าจะมีการจัดตั้งคณะกรรมการเพื่อดูแลรักษาคลองที่ได้รับการฟื้นฟูและการอนุรักษ์ โดยมีการคัดเลือกสมาชิกในทุกหมู่บ้านที่มีคลองป่าสาครอยู่ ทั้งในตำบลโคกสะบ้าและนาข้าวเสียว ได้แก่ หมู่ที่ 1 บ้านเกาะหิ หมู่ที่ 3 บ้านไร่หลวง หมู่ที่ 4 บ้านหนองใหญ่ หมู่ที่ 6 บ้านไสขัน หมู่ที่ 7 บ้านโคกสะบ้า หมู่ที่ 8 บ้านโนควน หมู่ที่ 9 บ้านวังตะเคียน หมู่ที่ 10 บ้านหนองพาน้ำ หมู่ที่ 11 บ้านหนองพล คณะกรรมการคลองนี้ได้ถูกจัดตั้งขึ้นมาเพื่อทำหน้าที่คือ

- การดูแลรักษา ลำคลองและป่าสาकु ทั้งการปลูกเสริม การแต่งสาาง ป่าสาकु
- การปลูกพืชอย่างอื่นแซม เช่น มะพร้าว ผักกูด จี๋เหล็ก
- การดูแลการเข้ามาใช้ของชาวบ้านในพื้นที่คลอง
- การจำกัดเครื่องมือสำหรับการจับสัตว์น้ำในลำคลอง โดยให้ใช้เครื่องมือที่ไม่ทำลายระบบนิเวศน์ป่าสาकु เช่น เบ็ด ไช ลอบ ห้ามใช้ไฟฟ้าช็อต หรือยาเบื่อ
- กิจกรรมการปักป้ายอนุรักษ์ป่าสาकु
- นอกจากนี้ก็มีหน้าที่ในการดูแลการบุกรุกถมที่ล่งล้ามาในลำคลอง
- การลักลอบสูบน้ำทิ้งเพื่อจับปลา หรือการขโมยสูบน้ำเพื่อรดกล้าของนายทุน

เครือข่ายโรงเรียนและหลักสูตรท้องถิ่น

การเกิดขึ้นของกลุ่มเครือข่ายโรงเรียนและหลักสูตรท้องถิ่น เกิดจากชมรมอนุรักษ์ป่าสาकुได้เข้าไปขยายเครือข่ายในโรงเรียน โดยมีเป้าหมายให้นักเรียนซึ่งเป็นคนรุ่นใหม่ของชุมชนได้เข้าใจและตระหนักถึงความสำคัญของป่าสาकुอันจะนำไปสู่การช่วยกันดูแลรักษาแล้ว นักเรียนยังจะมีส่วนสำคัญในการกระตุ้นให้พ่อแม่ร่วมกิจกรรมอนุรักษ์ฟื้นฟูป่าสาकु ซึ่งจะทำให้ขบวนการเคลื่อนไหวเรื่องนี้ทำงานได้ประสบผลสำเร็จมากยิ่งขึ้นและกว้างขวางขึ้น

หน่วยงานราชการต่างๆ

การเคลื่อนไหวของชาวบ้าน โดยมีชมรมอนุรักษ์ป่าสาकुเป็นแกนนำและแนวร่วมหลายฝ่ายสนับสนุน ได้ก่อให้เกิดการเชื่อมโยงระหว่างเครือข่ายการเคลื่อนไหวกับทางราชการและกับฝ่ายการเมืองท้องถิ่น ซึ่งช่วยให้พลังของการเคลื่อนไหวมีมากขึ้นและเกิดความสำเร็จที่เป็นประโยชน์ต่อขบวนการหลายด้าน โดยการเชื่อมโยงดังกล่าวเกิดทั้งในด้านที่ทางราชการและฝ่ายการเมืองท้องถิ่นเข้ามาเสนอต่อเครือข่ายเอง และด้านที่ทางเครือข่ายเข้าไปติดต่อขอรับการสนับสนุนการที่ทางราชการและฝ่ายการเมืองท้องถิ่นเข้ามาเสนอการสนับสนุนให้แก่เครือข่าย

กรณีหน่วยงานภายนอกจัดทำโครงการสนับสนุน

-กรมส่งเสริมสิ่งแวดล้อมสนับสนุนงบประมาณให้เครือข่ายดำเนินโครงการ อบรมอาสาสมัครและ ความหลากหลายทางชีวภาพ เพื่อให้เครือข่ายดำเนินงานฟื้นฟูระบบนิเวศป่าสาकुพร้อมจัดงบประมาณสนับสนุนองค์การบริหารส่วนตำบลในพื้นที่ได้จัดทำโครงการ

-คณะกรรมการลุ่มน้ำภาคใต้ฝั่งตะวันตกส่วนที่ 2 กรมทรัพยากรน้ำสนับสนุนงบประมาณให้เครือข่ายดำเนินโครงการพัฒนาน้ำกินน้ำใช้

-องค์การบริหารส่วนตำบลหลายแห่งได้บรรจุแผนการพัฒนาป่าสาकुเป็นแผนงานประจำปีของตน

-หน่วยราชการหลายหน่วยในอำเภอนาโยง เช่น หน่วยงานด้านเกษตร ป่าไม้ ได้สนับสนุนการสร้างป่าสาकुชุมชนและบรรจุไว้เป็นแผนงานของหน่วยงาน

กรณีเครือข่ายภายในเสนอแผนขอรับการสนับสนุนจากทางราชการหรือองค์การบริหารส่วนท้องถิ่น เช่น ทางเครือข่ายได้ทำโครงการอนุรักษ์ฟื้นฟูและ การใช้ประโยชน์ป่าสาकुอย่างยั่งยืนในเขต ตำบล โลกสะบ้า เสนอต่อคณะกรรมการบริหารงานจังหวัดแบบบูรณาการ หรือ CEO จังหวัดตรัง และได้รับการสนับสนุนตามที่เสนอ จัดทำโครงการแหล่งเพาะพันธุ์ปลาในป่าสาकुเสนอขอพันธุ์ปลาจากสถานีประมงน้ำจืดจังหวัดตรังมาเพาะเลี้ยงในคลองป่าสาकु

กลุ่มและสถาบันภายนอกชุมชน

เครือข่ายมหาวิทยาลัย

กลุ่มนี้เกิดขึ้นมาเนื่องจากชมรมอนุรักษ์ป่าสาकु สมาคมหยาดฝน และเครือข่ายพันธมิตรต่างๆ ได้มีโอกาสเข้าร่วมกิจกรรมทางวิชาการเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติที่มหาวิทยาลัยต่างๆ จัดประชุมและสัมมนาขึ้น โดยแกนนำของกลุ่มได้มีโอกาสไปนำเสนอเรื่องราวและกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการป่าสาकु ซึ่งเป็นกระแสของการพัฒนาที่หลายภาคส่วนกำลังรณรงค์และให้ความสนใจความสำเร็จจากการเสนอผลงานและแนวคิดทำให้กลุ่มอาจารย์ นักวิชาการจากมหาวิทยาลัยสนใจเข้ามาศึกษาเรียนรู้ ประกอบกับชุมชนเองต้องการที่ขยายการเชื่อมโยงกับแหล่งความรู้มาสนับสนุน จึงทำให้เกิดการประสานเชื่อมโยงกับมหาวิทยาลัยหลายแห่งทั้งในภาคใต้และใน ส่วนกลาง โดยมหาวิทยาลัยหลักๆ เช่น มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์วิทยาเขตหาดใหญ่ มหาวิทยาลัยราชภัฏภูเก็ต และมหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์

รูปแบบการเชื่อมโยงของกลุ่มมหาวิทยาลัย อาทิเช่น การจัดทำโครงการวิจัย การส่งนักศึกษาเข้ามาศึกษาทำงานหรือฝึกงานในพื้นที่ การจัดประชุมสัมมนาในมหาวิทยาลัยหรือสถาบันการศึกษาต่างๆ การเข้ามาศึกษาดูงานจากมหาวิทยาลัยต่างๆ นอกจากนี้ก็มีอาจารย์จากมหาวิทยาลัย นักวิชาการ หรือนักศึกษาได้เข้ามาศึกษาวิจัยในพื้นที่ เช่น การวิจัยเรื่องภูมิปัญญาชาวบ้านเรื่องการรักษาโรค ของนักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ การศึกษาวิจัยเปรียบเทียบแป้งสาकुกับแป้งชนิดอื่นของนักศึกษามหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตหาดใหญ่ เป็นต้น

การสร้างเครือข่ายกับมหาวิทยาลัยดังกล่าวทำให้เกิดทุนทางสังคมแก่ขบวนการเคลื่อนไหวเพื่ออนุรักษ์และฟื้นฟูป่าสาकुอย่างมาก คือ

ประการแรก ทำให้ความรู้ของชาวบ้านได้รับการยืนยันด้วยหลักวิชาการที่เชื่อถือได้ ทำให้คนทั่วไปเชื่อถือข้อมูลที่ทางเครือข่ายเผยแพร่มากขึ้น เช่น เกี่ยวกับคุณค่าอาหารของแป้งสาकु ความสำคัญของระบบนิเวศป่าสาकु

ประทีสอง ทำให้ชาวบ้านตระหนักถึงภูมิปัญญาของคนในชุมชน เช่น การอธิบายภูมิปัญญาการรักษาโรคโดยอาศัยสมุนไพรจากป่าสาธุ การรู้เรื่องของตนเองได้ดีซึ่งทำให้ชาวบ้านเกิดกำลังใจและมีความหวังที่จะทำงานต่อไป

ประการที่สาม อาจารย์ นักวิชาการ และนักศึกษาที่เข้ามาศึกษางาน ฝึกงาน หรือทำวิจัยในพื้นที่ได้นำเรื่องราวจากพื้นที่ไปเสนอมากมายทั้งผ่าน งานวิจัย รายงานทางวิชาการ บทความทางวิชาการ การประชุมสัมมนา ทำให้ เรื่องราวของป่าสาธุและการเคลื่อนไหวของเครือข่ายเป็นที่รับรู้ ได้รับความเข้าใจ และได้รับการสนับสนุนตามมาอย่างต่อเนื่อง

เครือข่ายลุ่มน้ำปะเหลียน

พื้นที่ป่าสาธุและพื้นที่ทำนาในเขต อำเภอนาโยง เป็นส่วนหนึ่งของพื้นที่ลุ่มน้ำปะเหลียน ซึ่งมีแม่น้ำปะเหลียนเป็นสายน้ำหลักของลุ่มน้ำ โดยแม่น้ำปะเหลียนเป็นแม่น้ำขนาดสั้นยาวประมาณ 85 กิโลเมตร จัดว่าเป็นแม่น้ำที่มีคุณค่าในเชิงระบบนิเวศและความหลากหลายทางชีวภาพมาก เนื่องจากพื้นที่ต้นน้ำอุดมสมบูรณ์ไปด้วยป่า ในพื้นที่ราบลุ่มก็อุดมสมบูรณ์ไปด้วยป่าสาธุ ส่วนพื้นที่ปลายน้ำมีพื้นที่ป่าชายเลน

การเกิดขึ้นของเครือข่ายลุ่มน้ำปะเหลียนเกิดจากการเชื่อมโยงระหว่างสมาคมหยุด ฝนกับชุมชน ทำให้เกิดการผลักดันให้ชาวบ้านทั้ง 3 ภูมิภาคมาร่วมกันเคลื่อนไหวเพื่อฟื้นฟู ทรัพยากรธรรมชาติที่อยู่ในสภาพที่เสื่อมโทรม เครือข่ายต่างระบบนิเวศ 3 พื้นที่ดังกล่าวนี้ ได้เข้ามาร่วมเครือข่ายกันบนพื้นฐานของการใช้ความคิดเรื่อง “เกลอ” (ในภาคใต้หมายถึง ความสัมพันธ์ของผู้คนที่มากกว่าความเป็นเพื่อน สามารถพึ่งพาได้ในยามทุกข์ยากหรือ เดือดร้อน โดยไม่ทอดทิ้งกัน) คือ เกลาเขา เกลونا เกลอลเ เป็นแกนหลักในการสื่อ ความหมายของการเคลื่อนไหว โดยสร้างความสัมพันธ์ของคนในพื้นที่ ป่าต้นน้ำ ป่าสาธุ ป่าชายเลน เข้าด้วยกัน ด้วยการจัดตั้งเป็นเครือข่ายลุ่มน้ำปะเหลียน เพื่ออนุรักษ์และฟื้นฟู ทรัพยากรในพื้นที่ของตน ในการเข้ามาทำงานร่วมกันเครือข่ายได้ชูวาทกรรมที่มีความหมายแสดงถึงผลประโยชน์ร่วมกัน คือ **“ต้นน้ำดี ปลายน้ำก็ดีด้วย”** ทำให้การทำงาน ต่างๆของเครือข่ายดังกล่าวถึงจะอยู่ต่างที่กันก็มีความเข้าใจตรงกันว่าแม่น้ำทั้งสายต้อง ช่วยกันดูแล แต่ละพื้นที่ที่ประสบปัญหาได้ร่วมกันเคลื่อนไหว ทำให้การเคลื่อนไหวมีพลัง มากกว่าต่างคนต่างเคลื่อนไหว ดังจะเห็นว่าทางเครือข่ายได้ทำโครงการร่วมกันในการ แก้ปัญหาร่วมกันหลายโครงการ เช่น โครงการนโยบายสาธารณะที่ได้รับการสนับสนุน จากมูลนิธิสาธารณสุขแห่งชาติ โครงการการจัดการลุ่มน้ำที่ได้รับการสนับสนุนจาก งบประมาณผู้ว่าซีไอโอ เป็นต้น ดังนั้นเครือข่ายลุ่มน้ำปะเหลียนจึงมีส่วนสำคัญทำให้ ขบวนการเคลื่อนไหวเพื่ออนุรักษ์และฟื้นฟูป่าสาธุมีพลังมากขึ้นทั้งในแง่ที่ทำให้เครือข่ายมี ความมั่นใจ และในแง่ที่สามารถต่อรองเพื่อนำไปสู่การแก้ปัญหาต่างๆ ได้ดีขึ้น

กลุ่มนักวิชาการและคนชั้นกลางในเมือง

เป็นกลุ่มคนที่ไม่มีการรวมตัวกันอย่างเป็นทางการ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือเป็นกลุ่มสนใจร่วม และมีแนวคิดเรื่องการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอยู่แล้ว เมื่อกลุ่มคนเหล่านี้ได้รับรู้ข่าวจากสื่อต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นสื่อวิทยุในเมือง หนังสือพิมพ์ วารสาร บทความต่างๆ ฯลฯ หรือการที่สมาคมหยาดฝนเข้าไปประสานงานโดยตรง ทำให้คนกลุ่มนี้ เข้ามาร่วมสนับสนุนเครือข่าย เช่น การเข้าร่วมเวทีประชุมสัมมนาของเครือข่าย ได้เสนอแนวความคิดในการแก้ไขปัญหา หรือร่วมรับฟังแลกเปลี่ยนแนวความคิดในเวทีประชุมครั้งนั้นด้วย เมื่อไปในที่ต่างๆคนกลุ่มนี้ก็มักจะนำเรื่องราวการเคลื่อนไหวของเครือข่ายไปเผยแพร่ด้วย เช่น การประชุมโต๊ะกลมระดมความคิดเห็น ในเรื่อง การอนุรักษ์และความหลากหลายทางชีวภาพของป่าสาธุ การใช้ประโยชน์จากสาธุทั้งทางตรงและทางอ้อม (ทั้งที่เป็นภูมิปัญญาชาวบ้าน และเทคโนโลยีใหม่) และการสร้างเครือข่ายความร่วมมือ โดยมีผู้เข้าร่วม ได้แก่ ดร.ศกรินทร์ ภูมิรัตน์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าธนบุรี น.ส.เครือวรรณ โพธิสมบัติ ศูนย์พันธุวิศวกรรมและเทคโนโลยีชีวภาพแห่งชาติ และนายอรรถ หันพงศ์กิตติกุล มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ ได้เสนอ แนวทางการอนุรักษ์ป่าสาธุ จะต้องประกอบไปด้วยปัจจัยต่างๆ ได้แก่

1. การวางแผน ระยะสั้น เผยแพร่ความรู้ระหว่างชุมชน ระยะกลาง สื่อการเรียนรู้อุตสาหกรรมและเทคโนโลยี ระยะยาว สร้างงานวิจัย
2. การอนุรักษ์ รักษาของเดิม รักษาป่าสาธุที่มีอยู่ให้มีการใช้ประโยชน์อย่างคุ้มค่า การเพิ่มของใหม่ ปัจจุบันมีการประโยชน์จากป่าสาธุอย่างมากมาย การปลูกทดแทนที่ใช้ไปจึงมีความจำเป็น นอกจากนี้การขยายพื้นที่ปลูกก็มีความสำคัญเพื่อให้สาธุมีเพียงพอต่อการนำไปใช้ประโยชน์และรักษาความหลากหลายทางชีวภาพ
3. การใช้ประโยชน์
4. เครือข่าย ระหว่างชุมชน ระหว่างหน่วยงาน
5. ความรู้ การนำความรู้ที่มีอยู่แล้วมาเผยแพร่ในวงกว้าง การหาความรู้ใหม่เพิ่มเติม
6. การจัดการ การมีส่วนร่วมของชุมชน และ การมีส่วนร่วมของหน่วยงานภายนอก

สื่อสารมวลชนต่างๆ

สื่อสารมวลชนเป็นกลุ่มที่เข้ามาร่วมสนับสนุนขบวนการเคลื่อนไหวของประชาชน ซึ่งมีทั้งโทรทัศน์ที่เข้ามาจัดทำรายการในพื้นที่หลายครั้ง เช่น รายการทุ่งแสงตะวัน รายการเวทีชาวบ้าน มีหนังสือพิมพ์หลายฉบับที่นำเรื่องราวการเคลื่อนไหวไปเขียนทั้งในรูปสารคดีและบทความทางวิชาการ ในท้องถิ่นก็มีรายการวิทยุหลายแห่งที่นำ

เรื่องราวของชาวบ้านไปบอกเล่าอยู่เป็นประจำ รวมทั้งมีหน่วยราชการและหน่วยงานเอกชนหลายแห่งได้เข้ามาถ่ายทำสารคดีบันทึกเป็นวีซีดีเผยแพร่ในวงกว้าง เช่นการทำสื่อการเรียนทางไกลของ สสวท. และ โรงเรียนไกลกังวล การทำสารคดีของมูลนิธิสาธารณสุขแห่งชาติ เป็นต้น

องค์กรต่างประเทศ

การมีส่วนร่วมขององค์กรต่างประเทศ จะเป็นกลุ่มที่ทำงานด้านสภาพแวดล้อมเดินทางเข้ามาโดยการประสานงานของเครือข่ายสมาคมหลายชนิดในประเทศไทยที่ขอรับการสนับสนุนงบประมาณอยู่ โดยการเดินทางเข้ามาเป็นลักษณะการเยี่ยมชมและศึกษาดูงานในพื้นที่การเคลื่อนไหวของเครือข่ายที่มีปฏิสัมพันธ์อยู่ เช่นองค์กรจากประเทศแคนาดา ฝรั่งเศส กลุ่มองค์กรดังกล่าวมีศักยภาพในเรื่องการระดมเงินทุนเข้ามาสนับสนุนการดำเนินงานของเครือข่าย ไม่ว่าจะเป็นเงินสนับสนุนในการจัดทำโครงการเพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม เงินสนับสนุนจัดหาอาสาสมัครเข้ามาทำงานร่วมกับชาวบ้านในโครงการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าสาคร เป็นต้น

ที่กล่าวมาทั้งหมดสรุปได้ว่าชาวบ้านในหลายชุมชนที่มีป่าสาครอยู่ในพื้นที่ที่สามารถสร้างเครือข่ายที่ก่อให้เกิดทุนทางสังคมทั้งทุนทางสังคมแบบพันธะผูกพัน และทุนทางสังคมแบบสะพานเชื่อม ขึ้นมา ทำให้เครือข่ายดังกล่าวสามารถเคลื่อนไหวเพื่อให้สังคมและฝ่ายต่างๆที่เกี่ยวข้องเห็นความสำคัญที่จะสนับสนุนให้เกิดการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าสาครอย่างจริงจัง เครือข่ายสามารถสร้างให้เกิดทั้งการอนุรักษ์ฟื้นฟูป่าสาครและการยกระดับชีวิตโดยส่วนรวมของชาวบ้านด้วย กล่าวได้ว่าเครือข่ายที่เกิดขึ้นได้กลายเป็นทุนทางสังคมที่สำคัญของชาวบ้าน เนื่องจากเครือข่ายทำให้ชาวบ้านสามารถสร้างตัวตนและสร้างพื้นที่ทางสังคมได้อย่างต่อเนื่อง รูปธรรมที่เห็นได้ชัดเจนในปัจจุบันคือชาวบ้านและเครือข่ายของชาวบ้านในพื้นที่ อำเภอนาโง เป็นที่รู้จักของสังคมมากขึ้น ได้รับการสนับสนุนจากฝ่ายต่างๆอย่างกว้าง คุณภาพความคิดและการแสดงออกของชาวบ้านได้รับการพัฒนาขึ้นมาก จนกระทั่งการสร้างอาชีพและรายได้ก็ได้รับการยกระดับให้ดีขึ้นกว่าเดิมด้วย

กระบวนการและกลยุทธ์เคลื่อนไหวเพื่ออนุรักษ์และฟื้นฟูป่าสาธุ

ในองค์ประกอบการขับเคลื่อนของชุมชนและเครือข่ายเพื่อนำไปสู่การอนุรักษ์ป่าสาธุดังที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นว่า ในระบบของการอนุรักษ์ป่าสาธุ ได้เกิดความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน ระหว่างส่วนที่เป็นโครงสร้างทางสังคม ซึ่งหมายถึง คน ชุมชน สถาบัน กลุ่ม องค์กร และเครือข่ายต่างๆ กับส่วนที่เป็นกระบวนการ คือวิธีการ กิจกรรม กลยุทธ์ เทคนิค ทั้งสองส่วนนี้หากดำเนินไปด้วยกันอย่างเหมาะสมจะทำให้เกิดการสร้างทุนทางสังคม เกิดเป็นบทเรียน องค์ความรู้ และแบบแผน โดยในส่วนของกระบวนการเคลื่อนไหวที่มีความหลากหลาย และแตกต่างกันตามอัตลักษณ์ของกลุ่ม ดังจะกล่าวถึงดังต่อไปนี้

การเคลื่อนไหวโดยการสร้างวาทกรรมการสร้างวาทกรรมการเคลื่อนไหว

หมายถึงรูปแบบของการเชื่อมโยง การสร้าง การสื่อ และการให้ความหมายให้แก่สิ่งต่าง ๆ ในสังคม เพื่อให้เกิดผลเป็นไปตามวัตถุประสงค์ของผู้นิยามความหมาย โดยมีการใช้กลไกต่าง ๆ เพื่อให้สิ่งที่นิยาม หรือสร้าง และสื่อความหมายนั้นเป็นความจริง เป็นความชอบธรรมและเป็นที่ยอมรับในสังคมที่กว้างขวาง ซึ่งในการเคลื่อนไหวของกลุ่มเครือข่ายเพื่อการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าสาธุได้มีการใช้เทคนิคการสร้างวาทกรรมต่างๆ ดังนี้

วาทกรรมกรรมป่าสาธุกับความมั่นคงด้านอาหาร

ในการเคลื่อนไหวเพื่อการอนุรักษ์ป่าสาธุในประเด็นของการสร้างความมั่นคงทางอาหาร เกิดขึ้นในกลุ่มผู้หญิงป่าสาธุร่วมใจ โดยการใช้กลยุทธ์ต่างๆ ในการเคลื่อนไหว และ การสร้างวาทกรรมของกลุ่มผู้หญิงป่าสาธุร่วมใจนั้นนอกจากจะให้กลุ่มเครือข่ายซึ่งอยู่ภายใต้การดำเนินงานของชมรมอนุรักษ์ป่าสาธุได้มีความรู้ มีความเข้าใจ มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในเครือข่ายแล้ว ยังมีการสร้างการยอมรับให้แก่สาธารณะภายนอกเกี่ยวกับเหตุผล การเคลื่อนไหวต่อรองของชาวบ้าน

วาทกรรม “เสน่ห์อาหารจานใหม่โดยใช้แป้งสาธุ”

การสร้างความหมายใหม่ให้แก่อาหารจากแป้งสาธุถือเป็นจุดเริ่มต้นของการเคลื่อนไหวของกลุ่มผู้หญิง ซึ่งนับว่าเป็นการเอาจุดเด่นของกลุ่มมาใช้ให้เกิดประโยชน์ได้อย่างชาญฉลาด ด้วยสังคมชนบทถือว่าการทำอาหารเป็นหน้าที่ของเพศหญิงที่จะต้องจัดการเพื่อดูแลความเป็นอยู่ของครอบครัว ดังคำโบราณที่ว่า เสน่ห์ปลายจวักผัวรักจนตาย ภรรยาคนใดที่ทำอาหารเก่งถือว่าเป็นเสน่ห์จูงใจให้สามีหลงรัก ยิ่งไปกว่านั้นสังคมชนบท

ยังมีการเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ข้าวปลาอาหารแก่บ้าน ไกล่เรือนเคียง การจัดทำอาหารมื้อพิเศษเพื่อร่วมทำบุญเลี้ยงพระ การเลี้ยงแขกที่มาช่วยเหลือแรงงาน สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นการแสดงออกถึงความสามารถและเสน่ห์ในการปรุงอาหารเฉพาะบุคคลที่ไม่มีใครอาจปฏิเสธได้เมื่อแม่บ้านหรือผู้หญิงได้ทำอาหารมาให้ลิ้มลอง กลุ่มผู้หญิงป่าสาครร่วมใจเองได้ตระหนักถึงข้อนี้เป็นอย่างดีและมีความคิดริเริ่มที่จะนำเสนออาหารที่มาจากแป้งสาคร โดยเน้นอาหารที่ได้รับความนิยมและเป็นที่ยอมรับกันดีในปัจจุบัน ทั้งขนมไทยและขนมเทศ แต่เดิมแป้งสาครสามารถทำได้เพียงขนมประเภท สาครกวน บัวลอยสาคร อาหารที่ถูกผลิตสร้างชื่อใหม่ เช่น ขนมจากสาคร ขนมจินสาคร ก๋วยเตี๋ยวแป้งสาคร ลอดช่องสาคร คูกี้ก็แฟนซี ขนมปังไส้ต่าง ๆ ขนมดอกจอก ครอบแครงกรอบ พาสต้า และอาหาร อื่น ๆ อีกหลายชนิด การแปรรูปเป็นขนมฝรั่งที่ทันสมัย ทำให้เป็นที่สนใจ ในความแปลกใหม่ และเป็นที่ยอมรับ ทำให้สาครเป็นที่รู้จักมากขึ้น มีการพูดถึงในชีวิตประจำวัน ตลอดจนมีการจัดตั้งเป็นศูนย์การเรียนรู้ การทำขนม อาหารจากแป้งสาคร การสาธิตการทำขนม การสอนการทำขนม เพื่อให้มีความสามารถถึงขั้นที่จะนำไปประกอบการอาชีพอีกด้วย อาหารต่าง ๆ เหล่านี้ถูกนำไปเผยแพร่เป็นที่รู้จักของเครือข่ายต่าง ๆ ทั้งใกล้และไกล

วาทกรรม “แป้งสาคร อาหารเพื่อคนรักสุขภาพ”

ในกระแสที่ผู้คนรักสุขภาพ เลือกรับบริโภคอาหารที่มีคุณค่า กลุ่มผู้หญิงป่าสาครร่วมใจได้ชูวาทกรรมเรื่องคุณค่าอาหารของแป้งสาครให้เป็นอาหารที่มีความหมายเรื่องคุณค่าคือเป็นแป้งที่มีไฟเบอร์สูง มีประโยชน์ต่อร่างกายมากกว่าแป้งชนิดอื่นๆ ในขณะที่ราคาถูกและส่งเสริมความอุดมสมบูรณ์ของระบบนิเวศ

วาทกรรม “สาคร พืชสารพัดประโยชน์”

ต้นสาครเป็นพืชที่ใช้ประโยชน์ได้ทุกส่วน เช่น ใบสาครนำมาทำใบจากมุมหลังคา ทางสาครนำมาสานเป็นเสื่อ ผลสาครและรากสาครสามารถนำมาทำเป็นยาได้ เป็นต้น โดยมีการเคลื่อนไหวสร้างผลผลิตเหล่านี้ขึ้นมาอย่างจริงจัง จนผล ผลิตบางอย่างที่ได้กลับมาเป็นที่นิยมและมีผู้ซื้อหาไปใช้กันมากขึ้น เช่นในปัจจุบันหากใครไปที่ อำเภอนาโยง ก็จะเห็นต้นใบสาครสำหรับใช้มุงหลังคาวางขายอยู่ทั่วไป พร้อมกับคำเชิญชวนในลักษณะที่ว่า ราคาถูก คง ทน ให้ความร่มเย็น และช่วยรักษาป่า

วาทกรรม “ป่าสาครกับความหลากหลายทางชีวภาพ”

นอกจากอาหารแล้วมีการนำเสนอเรื่องสัตว์และพืชผักในระบบนิเวศป่าสาครมาเป็นประเด็น โดยมีการศึกษารวบรวมสัตว์และพืชต่าง ๆ ที่มีอยู่ในป่าสาครว่าเป็นอาหารและเป็นพืชสมุนไพรที่สำคัญ และเผยแพร่ให้เป็นที่รู้จักแก่สาธารณะโดยทั่วไป

วาทกรรม “ป่าสาครกับดนตรี”

ขณะนี้มีการแต่งเพลงเกี่ยวกับป่าสาครขึ้นมาหลายเพลงและเปิดแพร่หลายทั่วไปตามสถานีวิทยุในท้องถิ่นและตามงานประเพณีต่างๆ ซึ่งเนื้อหาก็ก็นำเสนอให้เห็นถึงความสำคัญของป่าสาครต่อชีวิตและคุณธรรมชาติ ได้แก่

บทเพลงชวานาอยู่ไหน ซึ่งแต่งขึ้นมาให้ผู้คนได้หวนกลับไปเห็นความสำคัญของชวานา บรรยากาศของท้องทุ่งนาที่เริ่มหายไป

เพลงชวานาอยู่ไหน

เจ้าทวยตัวใหญ่	หายไปจากนา
วัตถุเจริญก้าวหน้า	รถไถนาเข้ามาแทนควาย
ภาพหลังครั้งเก่า	โอ้เรานั้นแสนเสียดาย
ภาพที่คนชี้หลังควาย	ได้เลื่อนหายแล้วหลายปี
ผืนนากว้างใหญ่	มองไปใจเหงา
เหลือแต่ผู้คนแก่เฒ่า	คนหนุ่มสาวหอบเงาเหล็กสี
พากันเข้าเมือง	อยากไปรุ่งเรืองได้ดี
หนีหน้าจากทำนาปี	เบื่อดีที่แสงที่ท้องนา
สัญญาณีนี้นั้นชักอันตราย	ทายาทชวานาหาไม่
ใครช่วยได้ช่วยไว้เถิดหนา	ปล่อยไว้แบบนี้
ไม่กี่ปีไม่มีชวานา	พอสิ้นรุ่นปู่รุ่นตา
อนิจจาชวานาอยู่ไหน	เรานี้ขายข้าวให้ชาวต่างเมือง
ข้าวไทยขึ้นชื่อลือเลื่อง	ดังกระเดื่องไม่ว่าเมืองไหน
ปล่อยไว้แบบนี้	อีกกี่ปีที่มีข้าวไทย
ไม่อยากให้สูญหายไป	เชิญพี่น้องไทยร่วมใจทำนา

บทเพลงสาธุ

ประโยชน์มากมาย	จากต้นไม้ที่อยู่ชายคลอง
บางก็ขึ้นริมบึงหนอง	ได้หันมองทุกคนต้องรู้
ว่าต้นนั้นหนา	ไม่ชื่อว่าต้นสาธุ
เดี๋ยวนี้เบาบางจิงหุ	เพราะคนไม่รู้คุณค่า
หลังคามุงจาก	หลายหลากมาจากสาธุ
ขนมมากมายได้รู้	ก็สาธุด้วยกันนั้นหนา
เป็นที่อาศัย	ปลาน้อยใหญ่ฟักไข่ออกมา
ช่วยกันเถิดครับท่านเจ้า	ช่วยกันมาร่วมใจประสาน
สืบทอดกันมา	ตั้งแต่บรรพบุรุษ
อย่าให้สาธุมาหยุด	สะดุดตรงจุดลูกหลาน
มาช่วยต่อเติม	มาช่วยส่งเสริมเพาะพันธุ์
อย่าให้สาธุเรานั้น	ต้องสูญพันธุ์ช่วยกันเถิดหนา
เมืองตรังนางประหลาด	ประกาศให้ชนชาติรู้
ว่าเราร่วมกันเป็นหมู่	เพื่อเชิดชูสาธุนี้หนา
ให้โลกได้รู้	ว่ารุ่นปู่ให้สาธุมา
สาธุต้องอยู่คู่ฟ้า	ด้วยศรัทธาเรารักสาธุ

วาทกรรม “ป่าสาธุกับความอุดมสมบูรณ์ของน้ำ” “มีป่าสาธุที่ไหน ที่นั่นไม่ขาดน้ำ”

ถูกทำให้ยอมรับโดยทั่วไป ด้วยข้ออธิบายที่ชี้ให้เห็นว่า ป่าสาธุสามารถรักษาน้ำให้อุดมสมบูรณ์ทั้งในลำคลองและน้ำใต้ดิน รวมทั้งการเป็นส่วนสำคัญของระบบส่งน้ำสำหรับทำนาในระบบภูมิปัญญาของชาวบ้านด้วย

วาทกรรม “ป่าสาธุกับวัฒนธรรม”

การเชื่อมโยงเข้ากับการแสดงมโนราห์และหนังตะลุง โดยการสร้างเนื้อเรื่องหรือบทร้องที่แสดงให้เห็นว่าป่าสาธุมีความสำคัญต่อชีวิตหลายด้าน

การเคลื่อนไหวโดยการจัดหลักสูตรการศึกษาท้องถิ่น

นั่งชายคลองมองดูสาकुเขียว	ใบเลี้ยงเดี่ยวเขียวงามหลาย
รากนั้นใช้ทำยารักษากาย	เปลือกนอกใช้สารพันบรรดามี
เนื้อในนั้นอ่อนนุ่มต้นพุ่มดอก	เขากวางออกส้างต่างต่างสี
บดทำแป้งปรุงขนมอร่อยดี	สาकुมีควรรักษาอย่าทำลาย
ใบเย็บจากตากแห้งกันแสงแดด	ดัดแปดบาทเบียดช่วยเขี้ยวขย
กันฝนด้วยช่วยกันอันตราย	ทุกบ้านใช้กันมาก่ามากมาย
เปลือกของทางต่างลอกปอกเป็นซี่	สานถักเป็นเสื่อสวยเหลือหลาย
ลายลูกแก้วลายสองของลวดลาย	นำมาใช้ปูนอนก่อนหลับตา
ก้านนั้นทำไม้กวาดประหลาดนัก	ผลนารักมากมายเนื้อในหวาน
ค้ำงสาकुมาอยู่คู่นาทาน	ผัดน้ำมันจานสองร้อยร้อยใจ
ทั้งปูปลาอยู่คู่หลากหลาย	สัตว์มากมายเหลือล้นห้วยชลใส
จงช่วยกันอนุรักษ์สาकुไว้	อยู่ต่อไปเป็นป่าสาकुเรา

บทกลอนแห่งโรงเรียนบ้านไร่หลวง ตำบลโคกสะบ้า อำเภอนาโยง สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา เขต 1 จังหวัดตรัง ได้ผ่านสายตาเยาวชนรุ่นแล้วรุ่นเล่าเพื่อบอกกล่าวถึงความผูกพันระหว่างวิถีชีวิตของคนในพื้นที่กับป่าสาकुที่อยู่คู่กันมาช้านาน บทกลอนนี้เป็นส่วนหนึ่งของการสร้างวาทกรรมการอนุรักษ์ป่าสาकु ในโรงเรียนหรือการนำป่าสาकुเข้าสู่หลักสูตรการศึกษาท้องถิ่น

การเกิดขึ้นของโครงการนี้ มาจากทางหน่วยงานศึกษานิเทศก์สำนักงานประถมศึกษาจังหวัดตรัง ได้ส่งเสริมให้มีการเรียนการสอน โดยเริ่มจากกลุ่มงานอาชีพในโรงเรียนมัธยม ซึ่งในการจัดการศึกษาของหลักสูตรปัจจุบันมีการใช้อยู่ 2 หลักสูตรคือ หลักสูตร พ.ศ. 2521 ปรับปรุง พ.ศ. 2533 กับหลักสูตรการศึกษา ขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2544 โดยให้โรงเรียนมีอิสระในการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นขึ้นมาเองสอดคล้องกับความต้องการของท้องถิ่น การนำเอาเรื่องป่าสาकुเข้ามาจัดทำเป็นหลักสูตรท้องถิ่น โดยให้มีการครอบคลุมทั้งหมด 7 วิชาด้วยกัน คือ

- วิชาวิทยาศาสตร์ ได้จัดให้เรียนเรื่องเกี่ยวกับ พืช สัตว์และระบบนิเวศป่าสาकु
- วิชาการงานพื้นฐานอาชีพ เรียนเรื่อง การปลูกต้นสาकु การปลูกพืชร่วมในป่าสาकु การใช้ประโยชน์ อาทิเช่น การจักสาน การแปรรูปสาकु
- วิชาสังคมศึกษา เรียนเกี่ยวกับ ประวัติศาสตร์ของท้องถิ่น
- วิชาคณิตศาสตร์ เรียนเกี่ยวกับการคำนวณพื้นที่ การเจนนับต้นสาकु

- วิชาฟิสิกส์ เรียนในเรื่องของ การวัดความเร็วของกระแส น้ำ
- วิชาเคมี การวัดคุณภาพน้ำ ชีวะ การสำรวจแมลง สัตว์ต่างๆ
- วิชาภูมิศาสตร์ เรียนเรื่อง สภาพทางกายภาพ ที่ตั้งของหมู่บ้าน แม่น้ำลำคลองต่างๆ ที่มีการเชื่อมโยงกันแต่ละหมู่บ้าน
- วิชาภาษาไทย เรียนเรื่อง การเรียงความ การแต่งบทกวี กาพย์ กลอนต่างๆ
- วิชาภาษาอังกฤษ เรียนเรื่อง การใช้คำศัพท์ การแต่งประโยค จาก ชื่อต้นไม้ พืช สมุนไพร สัตว์ป่า การเขียนบทความ ที่เกี่ยวกับป่าสาธุ โดยการสอดแทรกไวยากรณ์เข้าไป เพื่อให้ให้นักเรียนมีความเข้าใจ
- วิชาสุขศึกษา เรียนเกี่ยวกับเรื่อง สุขภาพ การใช้ยาสมุนไพร
- วิชาศิลปะ เรียนเรื่อง การวาดภาพ การสร้างจินตนาการ

นอกจากนั้นมีการจัดกิจกรรมของนักเรียนต่างๆ เช่น กิจกรรมการอนุรักษ์ของนักเรียน ชมรมอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โรงเรียนสวัสดิ์รัตนากิมุข การจัดทำโครงการวิทยาศาสตร์ 2 เรื่อง คือการผลิตเชื้อกระดาษจากต้นสาธุ และการผลิตข้าวเกรียบจากแป้งสาธุ การจัดกระบวนการเรียนรู้ป่าสาธุของเยาวชน โดยเป็นกิจกรรมการอนุรักษ์จากนักเรียน โรงเรียนสวัสดิ์รัตนากิมุข ซึ่งได้ศึกษาสภาพภูมิศาสตร์ของป่าสาธุ โดยแบ่งพื้นที่ของจังหวัดตรัง แบ่งเป็น 4 เขต ได้แก่

1. ตรังเขา เทือกเขาบรรทัด กั้นระหว่างจังหวัดตรังกับจังหวัดพัทลุง เป็นแหล่งต้นน้ำของแม่น้ำตรัง
2. ตรังเมือง ที่อยู่อาศัยของประชาชน
3. ตรังนา พื้นที่นา
4. ตรังเล เป็นที่อาศัยของพืชพันธุ์ธรรมชาติ ได้แก่ ป่าจาก หญ้าทะเล เตยป่าหนั นป่าโกงกาง และปะการัง

กิจกรรมต่างๆ ทำให้นักเรียนได้เห็นความสำคัญและประโยชน์ของป่าสาธุหลายประการ ได้แก่ต้นสาธุ เมื่อออกดอก (แตกเขากวาง) แสดงว่าต้นเติบโตเต็มที่แล้วสามารถนำมาทำแป้งได้ เพราะเมื่อออกดอก ก็กลายเป็นผล เมื่อผลร่วง สาธุจะยืนต้นตาย การโค่นมาทำแป้ง เป็นการให้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่าป่าสาธุ เป็นแหล่งของพืชสมุนไพร ทางชมรมฯ ได้รวบรวมข้อมูลป่าสาธุ ว่ามีความสมบูรณ์เพียงใด การสร้างถนน ถนนที่ สร้างผลกระทบต่อป่าอย่างไร โดยการจัดค่าย ที่ บ.เกาะปุด อ.นาโยง จ.ตรัง เป็นพื้นที่อนุรักษ์ของชมรม ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับนักเรียน จะใช้ป่าสาธุเป็นตัวเชื่อม การศึกษาของนักเรียนพบว่าป่าสาธุถูกทำลายจากหลายสาเหตุ เช่น การขุดลอกคลอง การขยายตัวของชุมชน ไฟไหม้ทุ่งนา เป็นต้น

อาจารย์ณรงค์ สิงตะสุวรรณ โฉ อาจารย์จากโรงเรียนบ้านไร่หลวง กล่าวว่า “สำหรับโรงเรียนบ้านไร่หลวงนั้น ได้มีกิจกรรมการเรียนการสอนในการแปรรูปขนมไทยจากแป้งสาคุ โดยเชิญตัวแทนจากกลุ่มผู้หญิงป่าสาคุร่วมใจร่วมใจป่าสาคุ มาเป็นวิทยากรในการสอนให้เด็กได้เรียนรู้ เด็กๆ ได้เรียนทำขนมไทยจากแป้งสาคุ ทำให้เด็กๆ ได้ลองฝึกทดลองดูร่วมกัน นอกจากนี้ทางโรงเรียนเองก็ได้บูรณาการให้เข้าไปสู่วิชาต่างๆ ที่สอนอยู่ ได้แก่ วิชา สังคม วิชาภาษาไทย วิชางานบ้าน วิชางานประดิษฐ์ วิชางานเกษตร โดยได้วิเคราะห์ให้ตรงกับหลักสูตรแม่บทด้วย”

อาจารย์อารี สิงตะสุวรรณ โฉ อาจารย์จากโรงเรียนบ้านนางประหลาด เล่ากิจกรรมของทางโรงเรียนว่า “ทางโรงเรียน ได้เน้นการดึงชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม โดยการสำรวจภูมิปัญญาในท้องถิ่น โดยให้ชุมชนเสนอว่าอยากให้นักเรียนเรียนรู้อะไรในชุมชน ผลที่ได้จากการนำเสนอของชุมชน ที่เป็นกิจกรรมที่สอดคล้องกับทางโรงเรียน คือ โครงการสิ่งแวดล้อมน้อมเกล้า โดยให้นักเรียนได้เรียนรู้เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม และพบว่าในชุมชน ป่าสาคุเป็นทรัพยากรที่สำคัญ โรงเรียนจึงได้จัดทำเป็นหลักสูตรท้องถิ่นในเรื่องการหยิบจากสาคุ เป็นต้น”

นายวิโรจน์ ศรีวราพันธ์ กล่าวว่า การนำเด็กนักเรียนออกไปเรียนรู้นอกโรงเรียนในวันเสาร์-อาทิตย์ โดยใช้ป่าสาคุเป็นห้องเรียนธรรมชาติ ให้นักเรียนได้เรียนรู้จากชุมชน และเรียนรู้การปฏิบัติจริง พบว่าให้ผลดีมากมาย เกิดความร่วมมือกันระหว่างนักเรียนกับชุมชน สร้างให้เด็กเกิดกระบวนการคิด ซึ่งเด็กๆ ได้คิดถึงการจัดค่ายเยาวชนขึ้น โดยคิดรูปแบบกันเอง มีนักเรียนจากโรงเรียนต่างๆ มาเข้าร่วม โดยให้นักเรียนกลุ่มนี้เป็นพี่เลี้ยงในการถ่ายทอดให้น้องๆ ได้รับทราบคุณค่าและการอนุรักษ์ป่าสาคุ เด็กๆ ก็จะได้เรียนรู้กันเอง และในบางโอกาสสามารถเรียนรู้จากชาวบ้านในชุมชนที่มาร่วมสอน เช่นการทำขนม เป็นต้น เกิดการแบ่งปันกัน เด็กๆ ได้รู้ถึงความมีน้ำใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ซึ่งกันและกัน ปัจจุบันมีนักเรียนจากโรงเรียนต่างจังหวัดสนใจมาเข้าร่วม เช่นจาก จ.สตูล จ.สงขลา เป็นต้น ทำให้เกิดเครือข่ายขึ้น สามารถเป็นการกระตุ้นการศึกษาโดยรวมได้นอกจากนั้นยังมีการจัดค่ายสื่อธรรมชาติเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมท้องถิ่น โดยกิจกรรมมีการให้ความรู้เกี่ยวกับความหลากหลายทางชีวภาพและระบบนิเวศจากภูเขาสู่ทะเล มีการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น การแสดงความคิดเห็นและสรุปแนวทางการอนุรักษ์ฟื้นฟู ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมท้องถิ่น ใช้สื่อ vcd, แผ่นภาพ บอร์ดความรู้ โดยมีนักเรียนโรงเรียนมัธยมเข้าร่วมกิจกรรม ซึ่งจะมี อาจารย์ นักเรียนได้รับรู้เกี่ยวกับการจัดการอนุรักษ์ระบบนิเวศทรัพยากรท้องถิ่น โดยเฉพาะป่าสาคุและการใช้ประโยชน์จากป่าสาคุ มีมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขต ตรังร่วมกิจกรรมเป็นพี่เลี้ยงค่าย มีเจ้าหน้าที่

สมาคมพยาบาล ตัวแทนกลุ่มผู้หญิงป่าสาคร่วมใจ ตัวแทนจาก อบต.บาสีเขียวเข้าร่วม
เป็นวิทยากร

การเคลื่อนไหวโดยการสร้างอัตลักษณ์และอัตลักษณ์ร่วม

กลุ่ม เครือข่าย แต่ละกลุ่มที่ทำการเคลื่อนไหวจะมีการสร้างอัตลักษณ์หรือจุดเด่น
ขึ้นมาเพื่อให้สังคมได้เข้าใจและเข้าถึงความเป็นกลุ่ม ตลอดจนบทบาทหน้าที่และ
รวมตัวที่เหนียวแน่นของกลุ่ม

กลุ่มผู้หญิงป่าสาคร่วมใจ จะมีการสร้างอัตลักษณ์คือการเน้นในเรื่องของบทบาท
ของผู้หญิงที่มีศักยภาพไม่แพ้ผู้ชาย ทั้งในเรื่องของงานบ้านและในการทำงานเพื่อ
ส่วนรวมผู้หญิงสามารถเป็นผู้นำได้

กลุ่มผู้ใช้ประโยชน์ จะมีการสร้างอัตลักษณ์ของกลุ่มคือเป็นผู้ไม่เพียงแต่ใช้
ประโยชน์จากทรัพยากรป่าสาครเท่านั้นแต่มีการอนุรักษ์ฟื้นฟูเพื่อการใช้ประโยชน์
อย่างยั่งยืนด้วย

กลุ่มอบต.บาสีเขียว ได้สร้างอัตลักษณ์ที่แสดงถึงความเป็นผู้นำ เป็นผู้อนุรักษ์
ปกป้องฟื้นฟูทรัพยากรของชุมชน

กลุ่มผู้สูงอายุ ได้สร้างอัตลักษณ์ขึ้นมาโดยแสดงถึงศักยภาพของผู้มีอายุที่ไม่ได้
สร้างภาระต่อคนในครอบครัวแต่ยังสามารถช่วยเหลือส่วนรวมได้

กลุ่มเครือข่ายต่าง ๆ นี้ นอกจากจะมีการสร้างอัตลักษณ์เฉพาะกลุ่มขึ้นมาแล้วยังมีการสร้างอัตลักษณ์
ร่วมเพื่อสร้างความชอบธรรมและต่อรองกับอำนาจต่างๆ ในพื้นที่สาธารณะด้วย คือ อัตลักษณ์ของ
ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมที่แสดงออกต่อสาธารณชนว่า กลุ่มพวกเรามีสิทธิ มีความชอบธรรมและ
มีศักยภาพในการที่จะร่วมกันอนุรักษ์ฟื้นฟูทรัพยากรของท้องถิ่นเพื่อให้มีใช้อย่างยั่งยืน เป็นต้น

การเคลื่อนไหวโดยการใชักระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้

เครือข่ายทุกระดับจะใช้เวทีการเรียนรู้ร่วมกันของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องเป็นเวทีเคลื่อนไหวในทุกๆเรื่อง ตั้งแต่เรื่องการสร้างความรู้ การสร้างข้อตกลงต่างๆร่วมกัน การแสวงหาทางออกสำหรับปัญหาต่างๆ แม้กระทั่งการต่อเจรจาต่อรองกับทางราชการหรือผู้จัดแย้งอื่นๆก็ใช้เวทีดังกล่าวเช่นกัน โดยเชิญตัวแทน ฝ่ายต่างๆที่เกี่ยวข้องเข้ามาพูดคุยในชุมชน หรือไม่ก็จัดเวทีในที่ใดที่หนึ่งที่ทุกฝ่ายไปสะดวกเช่นที่โรงเรียนมัธยมประจำอำเภอ เป็นต้น การใช้กระบวนการเรียนรู้ระหว่างกันของผู้เกี่ยวข้องในเวทีดังกล่าวนอกจากจะเป็นการลดการเผชิญหน้าโดยตรงแล้ว ยังสามารถนำไปหาข้อสรุปสำหรับทางออกในการแก้ปัญหาหรือการคิดสิ่งใหม่ๆได้เสมอ โดยเฉพาะในระยะหลังเวทีการเรียนรู้ระดับต่างๆของเครือข่ายเป็นเวทีที่มีคุณภาพมาก

ปัจจุบันจะพบว่า การเคลื่อนไหวของขบวนการ ได้ให้ความสำคัญกับกระบวนการเรียนรู้และการสร้างองค์ความรู้ใหม่ๆ ขึ้นตลอดเวลา เพื่อให้สมาชิกของเครือข่ายได้มีความรู้ความเข้าใจเรื่องราวต่างๆทั้งในมิติของการถูกรอรับและการปลดปล่อย และการพยายามสร้างพื้นที่ทางสังคมด้วยการเจรจาต่อรองโดยใช้ความรู้ จึงเห็นได้ว่าการรวมกลุ่มพูดคุย การเชิญคนข้างนอกเข้ามาแลกเปลี่ยน การออกไปเรียนรู้กับกลุ่มคนภายนอก กระทั่งการร่วมกันสร้างงานวิจัยกับพันธมิตรต่างๆล้วนเป็นกิจกรรมที่เป็นปกติของชาวบ้านในเครือข่ายนี้

การสร้างเวทีการเรียนรู้ในชุมชน

ขบวนการเคลื่อนไหวเพื่ออนุรักษ์ป่าสาकुอำเภอนาโง จังหวัดตรัง และทางสมาคมหยาดฝน ได้ใช้วิธีการนี้ในการเคลื่อนไหวงานต่างๆ ของทางเครือข่าย การจัดเวทีในชุมชน โดยมีการจัดเวทีการพูดคุยกันระหว่างสมาชิกในเครือข่าย ซึ่งเข้าร่วมปรึกษาหารือร่วมกันถึงปัญหา อุปสรรคต่างๆ ต่อการดำเนินงานการเคลื่อนไหว สมาชิกส่วนใหญ่ก็จะเป็นแกนนำชาวบ้านในชุมชน ได้แก่ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล ซึ่งจะมีการร่วมประชุมโดย กำหนดเดือนละ 1 ครั้ง และบางครั้งก็จะมี การเชิญวิทยากรหรือบุคคลภายนอกเข้ามาร่วมพูดคุยปรึกษาปัญหาร่วมด้วย การประชุมของเวทีชาวบ้านนี้ ทำให้สมาชิก ชาวบ้านและแกนนำในชุมชนได้มีโอกาสพูดคุยแสดงความคิดเห็นอย่างเต็มที่ เพราะทุกฝ่ายที่เข้าร่วมสามารถถกเถียงประเด็นปัญหาต่างๆ ได้ ไม่ว่าจะเป็น กลุ่มผู้ชาย กลุ่มผู้หญิง กลุ่มผู้สูงอายุ เด็กและเยาวชน ผู้นำจากทางราชการ ครูจากโรงเรียนในชุมชน โดยอยู่บนพื้นฐานของความสัมพันธ์แบบแนวราบ มีอำนาจในการตัดสินใจโดยเท่าเทียมกัน

การจัดให้มีเวทีกลุ่มย่อย

เนื่องจากขบวนการเคลื่อนไหวเพื่ออนุรักษ์ป่าสาธุ ได้ก่อให้เกิดเครือข่ายต่างๆ มากมายทั้งในชุมชนและนอกชุมชน ซึ่งอยู่ภายใต้การดำเนินงานของชมรมอนุรักษ์ป่าสาธุ ไม่ว่าจะเป็น กลุ่มผู้หญิงรป่าสาธุร่วมใจ กลุ่มคณะกรรมการคลอง กลุ่มผู้สูงอายุ กลุ่มอ.บ.ต. สีเขียว กลุ่มโรงเรียนและหลักสูตรท้องถิ่น กลุ่มการทำนาเกษตรอินทรีย์ เป็นต้น แม้พบว่า สมาชิกบางคนจะอยู่ในหลายๆ กลุ่มก็ตาม ในการประชุมกลุ่มย่อยนี้ก็จะเป็นการพูดคุยปรึกษาหารือกันในกลุ่ม โดยเฉพาะ ซึ่งจะมีขึ้นหลังจากที่ได้เข้าร่วมประชุมในเวทีของชุมชนแล้ว ก็จะมีการนำเอาผลการประชุม ข้อเสนอแนะต่างๆ เข้ามาร่วมหารือและร่วมกันดำเนินงานอีกครั้งภายในกลุ่ม เพื่อให้กลุ่มสามารถดำเนินงานต่อไปอย่างราบรื่นได้

การประชุมเครือข่าย

การดำเนินงานเคลื่อนไหวของชมรมอนุรักษ์ป่าสาธุ โดยมีการเชื่อมโยงเครือข่ายร่วมจากสมาคมหยาดฝน ทำให้เกิดการเคลื่อนไหวที่ขยายวงกว้างออกไป เป็นพื้นที่เขตลุ่มน้ำประเหลียน โดยมีการแบ่งเขตพื้นที่ เป็น 3 เขต คือ เขตป่าต้นน้ำ เขตพื้นที่ราบลุ่ม (เขตป่าสาธุ) และเขตนํ้ากร่อย(เขตป่าชายเลน) มีการจัดเวทีการร่วมพูดคุยแสดงความคิดเห็นกันทั้ง 3 เขตที่รวมกันว่า เขตลุ่มน้ำประเหลียน ซึ่งในการประชุมในระดับนี้ ก็จะมีแกนนำที่เข้าร่วมพูดคุยจากเขตต่างๆ และบางครั้งก็เป็นการประชุมของชาวบ้านทั่วไปด้วย

การประชุมกับทางราชการ

ในการประชุมระดับนี้เกิดขึ้นเพื่อคลี่คลายปัญหา ซึ่งต่างจากการประชุมร่วมพูดคุยเสนอข้อคิดเห็น ของแกนนำ หรือชาวบ้านที่ผ่านมา ไม่ได้เป็นการประชุมเพื่อพูดคุยปัญหาต่างๆ ไป แต่มีเป้าหมายเพื่อการแก้ไขปัญหาโดยตรง ซึ่งผู้เข้าร่วมในการประชุมระดับนี้ ก็จะมีแกนนำชาวบ้าน ข้าราชการที่มีส่วนเกี่ยวข้อง ชาวบ้านที่มีความสนใจ

การเรียนรู้ในงายวิจัย

ขบวนการเคลื่อนไหวดังกล่าวซึ่งได้รับการสนับสนุนจากนักวิชาการ นักศึกษา มหาวิทยาลัยต่างๆ ที่เข้ามา ทำวิจัยในชุมชน โดยชาวบ้านได้ร่วมเรียนรู้กับนักวิจัย นักวิชาการ นักศึกษาต่างๆ ได้รับรู้เรื่องที่บ้านไม่เคยคิดมาก่อน ทำให้ชาวบ้านสามารถมีความรู้และสามารถสื่อสารการเคลื่อนไหวกับภายนอกได้ นอกจากนี้ก็ยังเป็นการรื้อฟื้นภูมิปัญญาของชาวบ้านที่มีมาให้กลับฟื้นคืนขึ้นมา ไม่ว่าจะเป็น ภูมิปัญญาเรื่องการจัดการน้ำในอดีต เรื่องการใช้สมุนไพรต่างๆ ในป่าสาธุ การรักษาโรค การสร้างรายได้ต่างๆ

การเคลื่อนไหวโดยกระบวนการสร้างข่าวสาร

การเผยแพร่ข่าวสารแก่สาธารณะถือเป็นสิ่งสำคัญที่เครือข่ายนำมาใช้เพื่อให้สังคมได้รับรู้ทั้งความคิด และกิจกรรมการเคลื่อนไหวต่างๆ ของเครือข่าย เพื่อสร้างพื้นที่ทางสังคมให้แก่เครือข่าย ดังนั้นในเส้นทางการเคลื่อนไหวที่ผ่านมาของเครือข่ายจึงมีข่าวคราว และเรื่องราวของป่าสาครและกิจกรรมการดำเนินงานของเครือข่ายปรากฏผ่านสื่อสารมวลชนอยู่เสมอทั้งหนังสือพิมพ์ วิทยุ โทรทัศน์ การผลิตแผ่นวีซีดีสารคดี ทั้งนี้เพราะเครือข่ายการเคลื่อนไหวสามารถเชื่อมโยงเครือข่ายกับสื่อสารมวลชน และหน่วยงานหรือองค์กรที่มีหน้าที่และมีความเชี่ยวชาญในการผลิตสื่อเหล่านี้ได้ โดยมีหนังสือพิมพ์ที่ตีพิมพ์ข่าวสารของเครือข่ายออกมาไม่ต่ำกว่า 10 ฉบับ รวมประมาณ 25 เรื่อง วารสารไม่ต่ำกว่า 30 ฉบับ ประเภท VCD ไม่ต่ำกว่า 20 เรื่อง ประเภทบทความไม่ต่ำกว่า 30 เรื่อง บทความและหนังสือภาษาต่างประเทศประมาณ 20 เรื่อง อินเทอร์เน็ตกว่า 30 เรื่อง โดยข่าวสารที่เผยแพร่ออกไปเป็นการเป็นการเสนอถึงการจัดการทรัพยากรของชุมชนโดยชุมชน ความสำคัญและคุณประโยชน์ของสาครในด้านต่างๆที่จะช่วยให้ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองได้ในสถานการณ์ปัจจุบัน เมื่อข่าวสารได้เผยแพร่ออกไปทำให้ได้รับความสนใจจากสาธารณะ และส่งผลต่อเนื่องมาอีกมาก เช่น มีการเข้ามาศึกษาดูงานจากหน่วยงานหรือองค์กรต่างๆ อาทิ โรงเรียน มหาวิทยาลัย กลุ่มผู้หญิงป่าสาครร่วมใจจากต่างจังหวัด องค์กรจากต่างประเทศ เป็นต้น

การเคลื่อนไหวโดยการสร้างกระบวนการเคลื่อนไหวต่อรอง

กลยุทธ์การเคลื่อนไหวที่จะขาดเสียมิได้ก็คือการเคลื่อนไหวต่อรองกับฝ่ายอื่นๆที่มีอำนาจมากกว่า ซึ่งการมีอำนาจดังกล่าวอาจมีทั้งผลกระทบด้านลบและด้านบวก ด้านลบ เช่น การใช้อำนาจในการทำลายนิเวศป่าสาคร เช่น การที่ทางราชการสร้างทำนบถาวรกั้นคลอง การนำระบบเหมืองใส่ไถ่ซีเมนต์มาแทนระบบคูคินของชาวบ้าน การขุดลอกคลอง และ โคนป่าสาครทิ้ง เป็นต้น ด้านบวก เช่น หน่วยราชการอาจให้งบประมาณสนับสนุนการดำเนินงานของชาวบ้าน หรือยอมรับให้ชาวบ้านมีสิทธิในการจัดการทรัพยากร ดังนั้นชาวบ้านจึงมีการเคลื่อนไหวจริงเพื่อยุติการใช้อำนาจในทางลบ และเรียกร้องการสนับสนุนในทางบวก โดยในการเคลื่อนไหวดังกล่าวจะพบทั้งกระบวนการของการช่วงชิงความหมาย และกระบวนการของการเจรจาต่อรอง

ขบวนการเคลื่อนไหวเพื่ออนุรักษ์และฟื้นฟูป่าสาคร อำเภอนาโยง จังหวัดตรัง ได้มีการเคลื่อนไหวต่อรองต่อทางราชการและกับสังคมทั่วไปอยู่ตลอดเวลา ทำให้สามารถ

แก้ปัญหาต่างๆที่ประสบอยู่ได้ในอย่างต่อเนื่อง เช่น การขึ้นหนังสือเพื่อเชิญหน่วยงานของรัฐเข้าร่วมประชุมกับทางเครือข่าย การเรียกร้องคัดค้าน อาทิ การเรียกร้องให้ทางราชการเลิกขุดลอกคูคลองทำลายป่าสาธู การคัดค้านการขุดคลองส่งน้ำสายใหม่ขององค์การบริหารส่วนจังหวัด การเรียกร้องให้หน่วยจัดการน้ำฯสนับสนุนงบประมาณให้ชุมชนแก้ปัญหาเรื่องน้ำของตนเอง เป็นต้น ซึ่งการเคลื่อนไหวดังกล่าวทางเครือข่ายกระทำอย่างจริงจังและต่อเนื่อง จึงประสบผลสำเร็จเป็นส่วนใหญ่

การเคลื่อนไหวโดยการช่วงชิงความหมาย

ประเด็นการเคลื่อนไหวเพื่อการช่วงชิงความหมายเกิดขึ้นในกรณีของการเคลื่อนไหวต่อสู้เรื่องความหมายและแนวคิดของการพัฒนาชุมชน ระหว่างหน่วยงานภาครัฐกับชุมชน โดยชุมชนเข้าใจถึงการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมในอดีตตั้งแต่แผนพัฒนาฉบับที่1-9 ช่วงต้นๆของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ได้เกิดผลกระทบทำให้มีการขยายตัวด้านเศรษฐกิจที่ไม่สมดุล ท้องถิ่นถูกกระตุ้นให้ใช้ทรัพยากรสำหรับการผลิตเพื่อขาย ส่งผลให้ทรัพยากรในชุมชนถูกใช้อย่างสิ้นเปลือง การพัฒนากระแสหลักที่รัฐจัดทำโครงการแบบ TOP-DOWN คือคิดและสั่งการมาจากฝ่ายนโยบาย โดยขาดการสอบถามหรือฟังความเห็นคิดเห็นจากภาคประชาชนอย่างเพียงพอ การนำระบบการจัดการ โครงการแบบเบ็ดเสร็จของรัฐเข้ามาแทนที่ระบบของชุมชนที่มีการปรึกษาหารือกัน ระบบของรัฐเป็นระบบที่มุ่งเน้นการใช้ประโยชน์มากกว่าการอนุรักษ์ ได้ส่งผลกระทบต่อบรรยากาศ ความรู้ ความคิดของชุมชนในการจัดการทรัพยากร และ ทำให้ทรัพยากรในชุมชนถูกทำลายและเกิดความเสื่อมโทรมอย่างรวดเร็ว

การพัฒนาของรัฐที่ส่งผลเสียหายต่อชุมชนท้องถิ่นดังกล่าว ได้ก่อให้เกิดขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมต่าง ๆ ขึ้นมาเพื่อแสดงให้เห็นถึงศักยภาพในการจัดการทรัพยากรของท้องถิ่นเอง ด้วยการประสานพลังสร้างทุนทางสังคมขึ้นมาเพื่อเคลื่อนไหวสร้างความชอบธรรมในการได้รับอำนาจการจัดการทรัพยากรชุมชนคืนมา ขบวนการเคลื่อนไหวอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าสาธูพยายามเสนอประเด็นสำคัญในการเคลื่อนไหวทางสังคม เช่นกรณีของการขุดลอกคูคลองโดยการขุดโค่นป่าสาธูในชุมชน ขบวนการเคลื่อนไหวเสนอว่าเป็นต้นเหตุการล้มตายทรัพยากรป่าสาธูมาจากรัฐจัดทำโครงการโดยไม่ศึกษาความเหมาะสมของพื้นที่หรือรับฟังความเห็นของชุมชน และพยายามที่จะสื่อออกมาว่าแนวทางการพัฒนาของรัฐหากเน้นแต่การผลิตสมัยใหม่ที่มุ่งไปที่เงินทองอย่างเดียวโดยไม่ปรับวิถีคิดให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตชุมชน จะเป็นเหตุให้ชุมชนได้รับความเดือดร้อน ไม่ว่าจะเป็นการทำให้ระบบนิเวศป่าสาธูเปลี่ยนแปลงไป การขาดความมั่นคงด้านปัจจัยสี่ ปัญหาการขาด

แคลนทรัพยากรน้ำในชุมชนที่ส่งผลกระทบต่อชุมชนอย่างมาก นอกจากนี้การพัฒนาของรัฐยังทำลายชุดความรู้ของท้องถิ่น ทั้งนี้ชุมชนจะต้องปรับเปลี่ยนความเข้าใจ โดยต้องเห็นความสำคัญของฐานทรัพยากรและฟื้นฟูภูมิปัญญาที่จะทำให้ชุมชนสามารถใช้ประโยชน์จากทรัพยากร ได้อย่างเหมาะสมและยั่งยืน ซึ่งรวมไปถึงการปรับเปลี่ยนการผลิตโดยการยกเลิกการทำนาแบบใช้สารเคมี และหันกลับมาใช้เทคโนโลยีที่จะช่วยรักษาระบบนิเวศป่าสาธิต และสร้างอาหารที่มีคุณภาพสำหรับการบริโภค

การเคลื่อนไหวในแง่มุมมองของการช่วงชิงความหมาย หรือการสร้างความหมายใหม่ในเรื่องการพัฒนาชุมชนได้สะท้อนให้รัฐปรับวิถีคิดแบบเดิมเป็นแบบใหม่ที่ทำให้โครงการเริ่มมาจากแผนชุมชน และหากโครงการมีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมจะต้องมีการศึกษาผลกระทบก่อนและชุมชนต้องมีส่วนร่วม การสามารถสร้างความหมายใหม่ๆนี้ทำให้ชาวบ้านสามารถมีทางเลือกและมีอำนาจในการต่อรองมากขึ้น

นอกจากการสร้างขบวนการเคลื่อนไหวจนสามารถฟื้นฟูพื้นที่ป่าสาธิตและนำความอุดมสมบูรณ์ของแหล่งน้ำกลับมาได้มากขึ้นเป็นลำดับแล้ว การเคลื่อนไหวครั้งสำคัญที่สุดคือการพลิกฟื้นพื้นที่ทำนา หลังจากที่ถูกปล่อยทิ้งมานานแล้ว หรือทำก็ทำอย่างไม่จริงจัง เพราะไม่คุ้มทุน โดยชาวนาที่เป็นสมาชิกของเครือข่ายจำนวนหนึ่งได้รวมกลุ่มกันเป็น “กลุ่มการทำนาปลอดสารพิษ” ร่วมกันศึกษาวิธีการทำนาแบบไม่ต้องลงทุนมาก ไม่ใช้สารเคมี แต่ให้ผลผลิตสูง โดยใช้หลักการของการคัดเลือกพันธุ์ข้าว ซึ่งได้เรียนรู้จากมูลนิธิข้าวขวัญที่ปฏิบัติการเรื่องนี้อยู่ที่ จังหวัดสุพรรณบุรี กลุ่มชาวนาดังกล่าวนำความรู้ที่ได้มาปรับใช้ให้เหมาะสมกับพื้นที่ และสามารถสร้างความรู้ใหม่ขึ้นมาจนทางกลุ่มมีความมั่นใจว่าจะนำไปสู่การทำนาแบบยั่งยืน และทำให้การทำนาสามารถเป็นที่พึงพิงของชาวนาได้ ขณะนี้กลุ่มการทำนาดังกล่าวกำลังนำความรู้ที่สร้างขึ้นใหม่ไปสร้างปฏิบัติการจริงคือการลงมือทำนาตามความรู้ดังกล่าว ซึ่งขณะนี้อยู่ระหว่างการคัดเลือกพันธุ์ และการนำเมล็ดพันธุ์ที่คัดเลือกได้ไปปลูกสำหรับเป็นพันธุ์ข้าวที่จะใช้สำหรับการทำงานต่อไป

ทุนทางสังคมกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าสาธุ

ปัจจัยที่ส่งผลต่อการสร้างทุนทางสังคม

สำหรับทุนทางสังคม (social capital) ซึ่งเป็นรูปแบบหนึ่งของเครือข่ายทางสังคม (social network) ที่สะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ในสังคม (social relations) โดยคนในระดับชุมชน หรือระดับที่กว้างกว่าชุมชน สามารถที่จะผลิต/ผลิตซ้ำความเป็นกลุ่มขึ้นมาในแบบใหม่ เพื่อระดมทุน ทรัพยากร ความรู้ ศักยภาพในการพัฒนา ตลอดจนความสามารถในการปรับตัวเพื่อแก้ปัญหาของชุมชน โดยอยู่บนพื้นฐานของการอาศัยความร่วมมือ ความไว้วางใจและพันธะผูกพันระหว่างกัน โดยทุนทางสังคมนี้จะรวมเอาคนที่มีความรู้พื้นฐานและภูมิหลังทางเศรษฐกิจและสังคมทั้งในระดับเดียวกัน และในระดับที่มีความเหลื่อมล้ำต่างกัน ให้สามารถเข้ามาอยู่ในเครือข่ายได้ และทุนทางสังคมที่ขบวนการเคลื่อนไหวเพื่ออนุรักษ์และฟื้นฟูป่าสาธุ อำเภอนาโยง จังหวัดตรัง สร้างขึ้นมานั้น ได้อาศัยปัจจัยต่างๆ ที่มีอยู่ภายในชุมชนเองและจากปัจจัยภายนอกชุมชนเพื่อนำมาใช้ในการเคลื่อนไหวเพื่ออนุรักษ์และฟื้นฟูป่าสาธุในชุมชนทั้งในส่วนของทุนที่มีอยู่แต่เดิม อาทิเช่น ความรู้ภูมิปัญญา วัฒนธรรมขนบธรรมเนียมความเชื่อของชุมชน การระดมเงินทุน แรงงาน ความสัมพันธ์ทางเครือญาติ เพื่อนเกลอ การแลกเปลี่ยนและผลตอบแทนซึ่งกันและกัน ของชุมชน รวมถึงการสร้างทุนประเภทต่างๆ ขึ้นมาใหม่จากกลุ่มเครือข่ายภายนอกชุมชนเพื่อให้เกิดการขยายเครือข่ายในวงกว้างมากขึ้นเพื่อสร้างทุนทางสังคมที่มีประสิทธิภาพมากขึ้น โดยจะส่งผลให้ขบวนการเคลื่อนไหวเพื่ออนุรักษ์และฟื้นฟูป่าสาธุสามารถที่จะดำเนินกิจกรรมต่างๆ ที่จะนำมาซึ่งผลประโยชน์ต่างๆ ที่ชุมชนจะได้รับรวมถึงการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรของชุมชนเอง โดยจากการศึกษาพบว่ามีการสร้างทุนทางสังคมขึ้นมาโดยอาศัยปัจจัยต่างๆ ดังต่อไปนี้ คือ

ปัจจัยภายในชุมชน

ระบบความสัมพันธ์ทางเครือญาติ ซึ่งเป็นระบบความสัมพันธ์ของครอบครัว

ญาติพี่น้อง เพื่อนเกลอ ระบบความสัมพันธ์ดังกล่าวนี้ได้เกิดขึ้นและพบเห็นได้ในชุมชนชนบทดั้งเดิม โดยทั่วไปซึ่งเป็นระบบสังคมการเกษตรที่พึ่งพาอาศัยระบบการแลกเปลี่ยนแรงงานกัน การพึ่งพาอาศัย การเกื้อกูลซึ่งกันและกัน โดยเฉพาะสังคมชนบททางภาคใต้ซึ่งระบบความสัมพันธ์การนับญาติ การผูกเกลอตองกันนั้นทำให้เกิดความแนบแน่นสามัคคีกันพึ่งพาอาศัยยามเดือดร้อนได้เสมอ การเคารพผู้อาวุโส ดังจะเห็นได้ว่าการสร้างกลุ่มเครือข่ายพบว่าแต่ละกลุ่มเครือข่าย ได้มีการนำเอาระบบความสัมพันธ์ทางเครือญาติไปใช้เพื่อสร้างเครือข่ายและก่อให้เกิดทุนทางสังคมเพื่อนำไปใช้ในการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าสาธุ นั้น ได้มีการกลับไปเอาระบบความสัมพันธ์ทางเครือญาติมาใช้ในการ

สร้างเครือข่าย อย่างเช่นกรณีของการรวมกลุ่มผู้หญิงขึ้นมานั้นก็ได้อาศัยความสัมพันธ์ทาง เครือญาติในการรวมกลุ่มกันขึ้นมา ที่เป็นลักษณะแบบพันธะผูกพัน (Bonding Social Capital) ซึ่งได้ร้อยรัด ผู้คนในชุมชนในหมู่บ้านเข้าด้วยกัน โดยเป็นทุนทางสังคมที่เป็น แนวราบโดยอยู่บนพื้นฐานของบริบททางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนชนบท ซึ่งได้แก่ ระบบครอบครัว ระบบความสัมพันธ์ทางเครือญาติ ระบบความสัมพันธ์ของเพื่อนบ้าน การ แลกเปลี่ยนแรงงานกัน ซึ่งได้ก่อให้เกิดความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิด เอื้อเพื่อเอื้อแผ่ ความสามัคคี ความรู้จักไว้เนื้อเชื่อใจซึ่งกันและกัน มีความคาดหวังต่อกัน ซึ่งเห็นได้จากการรวมกลุ่ม การชักชวนเครือญาติ เพื่อนบ้านเข้ามารวมกลุ่มกันเพื่อแก้ปัญหาที่ตนเองเผชิญอยู่นั้นก็คือ เรื่องรายได้ของครอบครัวและก็ได้เชื่อมโยงไปโดยเห็นความสำคัญของทรัพยากรป่าสาครที่ เคยพึ่งพาอาศัยมาตั้งแต่ในอดีตครั้งบรรพบุรุษ กลุ่มผู้หญิงที่เกิดขึ้นมานี้แม้จะเกิดการสร้าง ทุนทางสังคมในลักษณะที่ก่อให้เกิดความแน่นเหนือกมลเกลียวกันและมีความเข้มแข็งใน ตัวเองสูง แต่ก็มีข้อจำกัดจึงต้องอาศัยการสร้างทุนทางสังคมในลักษณะของการเชื่อมโยง กับเครือข่ายภายนอกด้วย กรณีของชมรมอนุรักษ์ป่าสาครและกลุ่มผู้สูงอายุ โดยได้อาศัย ทุนทางสังคม ของค่านิยมที่ถือเป็นวัฒนธรรมของคนในชุมชนซึ่งให้ความเคารพ เชื่อฟังผู้ อาวุโส ให้ความเกรงอกเกรงใจ ดังเช่นประเพณีของชมรมซึ่งเป็นบุคคลที่มีความรู้ มี ความสามารถ เป็นผู้นำ และมีทุนมนุษย์ที่เป็นทุนเดิมอยู่ด้วย เมื่อมีการขอความร่วมมือจาก ผู้คนในชุมชนหรือญาติพี่น้องมักจะได้รับความร่วมมือ

สถาบันการศึกษาและโรงเรียน

บทบาทของโรงเรียนมีส่วนที่จะก่อให้เกิดการสร้างทุนทางสังคมเพิ่มมากขึ้น ทาง เครือข่ายได้เคลื่อนไหวโดยให้กลุ่มผู้หญิงเข้าไปร่วมสาธิตการทำขนมต่างๆ จากแปรงสาคร การสาธิตให้นักเรียนฝึกเขียนจากสาคร การจักรสานต่างๆ จากวัสดุสาคร พร้อมทั้งการปลูกฝัง ให้เด็กมีจิตสำนึกในการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าสาคร ด้วยการให้ตัวแทนจากกลุ่มผู้หญิงเป็น วิทยากรและเป็นครูสอนเด็กๆ มีเจ้าอาวาสวัดรัตนากิมุขเทศนาสอนเด็กนักเรียนในเรื่อง ประโยชน์จากป่าสาครตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันและตัวแทนจากสมาคมหยาดฝนที่เข้ามาให้ ข้อคิดแก่เด็กในด้านอนุรักษ์ป่าสาคร โดยกิจกรรมต่างๆ นี้ทางเครือข่ายได้ดำเนินการ อย่างต่อเนื่องและเข้าไปในทุกโรงเรียนในชุมชนและชุมชนใกล้เคียง การเข้ามาโดยอาศัย บทบาทของโรงเรียนนั้นสามารถที่จะกระทำได้สะดวกกว่า เพราะอาศัยเด็กนักเรียนในการ เชื่อมโยงให้ผู้ปกครอง พ่อแม่ได้หันมาตระหนักถึงความสำคัญของป่าสาคร เพราะเด็กๆ มี

กิจกรรมต่างๆ มากมายและต้องอาศัยความร่วมมือกับทางผู้ปกครองด้วย เช่น การเรียน การสอนโดยใช้ป่าสาครเป็นห้องเรียนก็ทำให้ชาวบ้าน ผู้ปกครองของเด็กๆ ได้ร่วมถ่ายทอด ความรู้ ภูมิปัญญาต่างๆ ที่มี ได้ร่วมเป็นครูสอนเด็กนักเรียน ทำให้ผู้ปกครองหลายคนเกิด ความรู้สึกภาคภูมิใจ และเห็นว่าการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าสาครก็จะเป็นประโยชน์ต่อตนเอง และชุมชนด้วยจึงมีการปรับเปลี่ยนความคิดและหันเข้ามาพร้อมกับกลุ่มการเคลื่อนไหวด้วย

ผู้นำชุมชน

ผู้นำที่เกิดขึ้นมาในการเคลื่อนไหวนั้นเริ่มต้นถือได้ว่าเกิดจากผู้นำโดยธรรมชาติ และในชุมชนอำเภอนาโงยนั้นมีผู้นำซึ่งเกิดขึ้นมาหลายท่านด้วยกัน ได้แก่

นางละเมียด รัตนะ สิ่งที่ทำให้นางละเมียดเริ่มต้นในการเป็นผู้นำคือ ความต้องการที่จะให้ครอบครัวสามารถดำรงอยู่ได้ ด้วยการคิดหารายได้เสริมให้กับครอบครัว เพราะว่าการทำนานั้นไม่สามารถได้ผลผลิตที่สมบูรณ์ดังเช่นแต่ก่อน นางละเมียดจึงได้ ปรึกษากับครอบครัวและคิดจะ ทำข้าวซ้อมมือขาย หลังจากนั้นก็ได้ชักชวนญาติพี่น้องและ เพื่อนบ้านเข้ามารวมกลุ่มกัน โดยจัดตั้งเป็นกลุ่มข้าวซ้อมมือ เพื่อทำการผลิตข้าวซ้อมมือ ขายในชุมชนและนอกชุมชน นางละเมียดมีความเป็นผู้นำและได้รับการไว้วางใจจากสมาชิก ในกลุ่มและชาวบ้านในชุมชน ไม่เพียงเท่านั้นยังได้มีความคิดที่จะแก้ไขปัญหาของการขาด น้ำในการทำนาและปัญหาความเสื่อมโทรมของป่าสาคร นางละเมียดมีความคิดอยากจะให้ ป่าสาครกลับมาสมบูรณ์ดังเช่นในอดีต จึงมีการพูดคุยกับญาติพี่น้องเพื่อนบ้านในชุมชน ซึ่ง ก็มีหลายคนที่มีความคิดที่จะให้ป่าสาครกลับมาสมบูรณ์เช่นกันแต่ก็เป็นเพียงความคิดไม่ได้ มีการดำเนินการใดๆ แต่นางละเมียดได้คิดทำอาหารที่ผลิตมาจากแป้งสาครนำไปให้กับ เพื่อนบ้านได้ชิมและมีความคิดที่จะจัดทำอาหารและขนมจากแป้งสาครขึ้นมาขายและให้ ผู้คนเล็งเห็นความสำคัญของป่าสาคร มีการกลับไปใช้ประโยชน์ป่าสาครเช่นในอดีต แม้ว่า ทางกลุ่มผู้หญิงจะดำเนินงานได้เพียงแค่นี้ก็ถือว่าต้องยุติบทบาทลงเนื่องจากข้อจำกัดในด้าน ของประสบการณ์ในการเคลื่อนไหว ประสบการณ์ของการรวมกลุ่มและการเชื่อมโยงกับ เครือข่ายภายนอก แต่ก็ได้เห็นถึงบทบาทความเป็นผู้นำที่มีอยู่

นายสมนึก โออินทร์ เป็นอีกบุคคลหนึ่งในชุมชน ซึ่งเป็นอดีตครู จากโรงเรียนใน ชุมชน เป็นผู้มีความรู้ ความสามารถและเป็นที่เคารพยกย่องของผู้คนใน ชุมชน และถือได้ว่าเป็นอีกบุคคลที่มีทุนทางสังคมอยู่ เพราะความไว้วางใจและความ เคารพนับถือจากผู้คนในชุมชน จนมีการเลือกให้เป็นประธานของธนาคารหมู่บ้าน ครู สมนึก เป็นผู้ที่มิจิตสาธารณะในการที่จะช่วยเหลือชุมชน ด้วยการตระหนักถึงปัญหา

ความเสื่อมโทรมของทรัพยากรของชุมชนที่ส่งผลกระทบต่อให้เกิดปัญหาต่างๆ ตามมานั้น ครูสมนึกก็อยากให้ผู้คนในชุมชนได้ตระหนักถึงปัญหานี้ เมื่อได้มีการเชิญเข้าร่วมประชุม ระดมความคิดเห็นจากทางสมาคมหยาดฝนและกลุ่มผู้หญิงป่าสาคร่วมใจ เพื่อพูดคุยและหา ทางออกกับปัญหาที่เกิดขึ้น ครูสมนึกก็ไม่รีรอที่จะเข้าร่วมด้วย และด้วยทุนทางสังคมที่มี ทำให้ครูสมนึกได้รับเลือกเป็นประธานชมรมอนุรักษ์ป่าสาคร่วมใจ อำเภอนาโยง จังหวัดตรัง และ ครูสมนึกยังมีการชักชวนเครือข่าย เพื่อนบ้านให้มาเข้าร่วมด้วย ก็ได้รับการตอบรับเป็น อย่างดี แม้จะมีบางคนที่ขังนั่งเฉยอยู่บ้าง เพราะคิดว่าตัวเองจะไม่ได้ประโยชน์อะไร หรือ บางคนที่ยังเห็นแก่ตัวอยู่ แต่ครูสมนึกก็ไม่ย่อท้อ ยังคงดำเนินงานและกิจกรรมอย่าง ต่อเนื่อง ครูสมนึกเล่าว่า

“.....ตอนแรกๆ ที่มาดำเนินงานเคลื่อนไหวทางนี้ ก็ถูกผู้คนว่าบ้า ไม่รู้จะทำทำไม เสีย เวลาเหนื่อยเปล่าๆ เดียวนี้ไม่มีใครใช้กันแล้วต้นสาครให้คนกลับมาใช้รักษาคงยากทำไม่ได้หรอก แต่เมื่อหลายคนที่ได้เข้ามาร่วมพูดคุย กันก็เริ่มเปลี่ยนวิธีคิดไปบ้างแล้ว แต่ก็ยังมีอีกบางคนที่ขังนั่งเฉยอยู่ไม่รู้ร้อนรู้หนาว แต่ก็คิดและตั้งใจว่าจะทำ ต่อไปเรื่อยๆ ”

นายสมนึก เป็นมีความเป็นผู้นำที่มีความเสียสละและมีจิตสาธารณะ ไม่ย่อท้อกับ ปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นซึ่งตนเองได้เล็งเห็นความสำคัญของป่าสาครที่จะเป็นประโยชน์ต่อ ชุมชนทั้งในเรื่องของการมีน้ำในการอุปโภคบริโภค การทำการเกษตร การมีป่าสาคร ปกป้องคลื่นลมพายุที่แรง การมีป่าสาครที่จะให้ร่มเงาความร่มเย็น เป็นต้น แม้ว่าตนเองจะ ไม่ได้พึ่งพาอาศัยป่าสาครโดยตรงก็ตามแต่ก็มองว่าตนเองโตมาได้เนื่องจากพ่อแม่ได้อาศัย ป่าสาครในการดำรงชีวิตและตนเองก็ได้นึกถึงชีวิตในวันเด็กที่ได้เที่ยวเล่นหาปลาในป่าสาคร

พระครูสุทธิโสภณ เจ้าอาวาสวัดรัตนภิรมย์ ซึ่งเป็นพระนักพัฒนาอีกท่านหนึ่งซึ่งมี บทบาทกับชุมชนมาตั้งแต่ครั้งอดีต ซึ่งให้ความช่วยเหลือผู้คนในชุมชน คือ ท่านได้จัดตั้ง ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก จัดตั้งมูลนิธิวิสุทธิโสภณ เพื่อช่วยเหลือด้านการศึกษาแก่เยาวชน บำรุง การศึกษาพระปริยัติธรรม การจัดกิจกรรมฟื้นฟูอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น เป็นต้น ซึ่ง บทบาทของท่านมีมากมายและได้รับความเคารพศรัทธาจากชาวบ้านในชุมชนเป็นอย่างมาก และท่านก็ได้เล็งเห็นความสำคัญของสภาพความเสื่อมโทรมของป่าสาครที่เพิ่มมากขึ้น ทุกขณะ ท่านได้เข้าร่วมเป็นที่ปรึกษาของชมรมอนุรักษ์ป่าสาคร อำเภอนาโยง จังหวัดตรัง นอกจากนี้ท่านก็เข้าร่วมในการถ่ายทอดภูมิปัญญาความรู้ในเรื่องของประโยชน์จากป่า สาครให้แก่ผู้คนที่มาร่วมทำบุญที่วัด โดยการเทศนาให้คำสอน การเทศนาแก่เด็กนักเรียน

ของโรงเรียนทั้งในชุมชนและนอกชุมชน เพื่อให้ผู้คนหันมาตระหนักเห็นคุณค่าของป่า
สาธิตมากขึ้น

นางจิต ชุ่มเชื้อ เป็นอีกบุคคลหนึ่งที่ได้รับการถ่ายทอดลักษณะความเป็นผู้นำมา
จากบิดาคือ นายเม่า ชุ่มเชื้อ ซึ่งในสมัยก่อน นายเม่า ชุ่มเชื้อ ซึ่งเคยเป็นผู้นำชุมชนที่ได้รับการ
เคารพยกย่องมากคนหนึ่ง ในสมัยก่อนนายเม่าเป็นคนใหญ่คนโตในชุมชน เมื่อ
ชาวบ้านเกิดปัญหาความขัดแย้งขึ้นมาก็จะให้นายเม่า ตัดสินความ เพราะนายเม่าเป็นบุคคล
ที่มีความเป็นธรรม มีคุณธรรมในตัว มีจิตใจที่ดี มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ และในช่วงของทาง
ราชการมาขุดลอกลำคลอง นายเม่าก็เป็นอีกผู้หนึ่งที่ได้มีการขุดขวางและยังมีการชักชวน
บ้านบ้านให้คัดค้านโครงการด้วย แต่ปัจจุบันด้วยอายุที่มาก ทำให้นายเม่าไม่สามารถเข้า
มาร่วมดำเนินการเคลื่อนไหวกได้ แต่ก็ได้มีการถ่ายทอดความคิด ความเป็นผู้นำผ่านนางจิต
ซึ่งก็ได้เข้ามาทำงานการเคลื่อนไหวย่างจริงจัง เป็นประธานของกลุ่มผู้หญิงร่วมใจป่าสาธิต
ในตำบลโคกสะบ้า

นายวิระพล เกิดผล ซึ่งถือได้ว่าเป็นผู้นำที่เป็นทางการ โดยนายวิระพล ได้เป็น
สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลโคกสะบ้า ได้เข้ามาทำงานการเคลื่อนไหวกับทางกลุ่ม
เครือข่ายในการจัดตั้ง กลุ่ม อ.บ.ต สีเขียวและความหลากหลายทางชีวภาพ และเป็นอีก
บุคคลหนึ่งซึ่งชาวบ้านในชุมชนให้การยอมรับ ไว้วางใจ นายวิระพลได้รับการเรียกจาก
ชาวบ้านว่า อ.บ.ต.โชค ซึ่งเป็นที่รู้จักทั่วกันทั้งในชุมชนและต่างชุมชน โดยเข้ามาทำงาน
อย่างจริงจังและมีผลงานเกิดขึ้นมากมาย ไม่ว่าจะเป็นการจัดกิจกรรมการเพาะพันธุ์ปลาใน
บ้านไสขัน ทำให้ชาวบ้านได้เพาะเลี้ยงปลาเพื่อเป็นอาชีพ การร่วมเป็นวิทยากร ในงาน
สัมมนาวิชาการต่างๆ มากมาย เนื่องจากเป็นผู้ที่ขวนขวายหาความรู้ มีความคิดริเริ่ม เป็นผู้
ที่มีธรรมาศยดีทำให้เกิดการเชื่อมโยงกับเครือข่ายและบุคคลอื่นๆ ได้ดี

นอกจากนี้ยังมีผู้นำที่เกิดขึ้นมามากมายในชุมชนทั้งที่เป็นผู้นำทางธรรมชาติและ
ผู้นำที่เป็นทางการ อาทิเช่น นายปรีชา จันทร์เริก, นางละม้าย นวลน้อม, นางโสภา สุขคุ้ม,
นายชวน เกตุคำ, นายบุญรัตน์ รัตนะ เป็นต้น

ปัจจัยภายนอก

นักวิชาการและมหาวิทยาลัย

การเข้ามาของเครือข่ายนี้ได้รับการเชื่อมโยงและสร้างเครือข่ายขึ้นมาจากกรณี
ต่างๆ คือประการแรก การที่ทางสมาคมหยาดฝนได้ทำหน้าที่ในการประสานกับ

นักวิชาการ อาจารย์ นักศึกษาจากมหาวิทยาลัยให้เข้าร่วมในโครงการต่างๆ และการสนับสนุนงานต่างๆ ของชุมชน

ประการที่สอง การที่นักศึกษาได้รับทราบข่าวการเคลื่อนไหวทางด้านงานอนุรักษ์ของสมาคมหยาดหยาดฝนและทางเครือข่ายการเคลื่อนไหวเพื่ออนุรักษ์ป่าสาธุ จากสื่อต่างๆ อาทิเช่น โทรทัศน์ วิทยุ วารสารหนังสือพิมพ์ต่างๆ อินเทอร์เน็ต รวมถึงการจัดงานสัมมนาต่างๆ ที่ทางมหาวิทยาลัย สถาบันการศึกษาต่างๆ ได้จัดขึ้นและทางเครือข่ายพร้อมด้วยสมาคมหยาดฝนก็เข้าไปร่วมด้วย

ประการที่สาม การได้รับข่าวการเคลื่อนไหวของเครือข่าย ทำให้มีนักวิชาการ อาจารย์จากมหาวิทยาลัย นักศึกษาได้เข้ามาศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่องที่ตนเองมีความถนัดหรือมีความสนใจอยู่

องค์กรต่างประเทศ

การเข้ามาของเครือข่ายนี้เกิดขึ้นมาจากการที่สมาคมหยาดฝนเข้าไปประสานงานเพื่อขอทุนมาสนับสนุนในการดำเนินงานเคลื่อนไหว และการเข้ามาศึกษาพื้นที่ของชาวต่างชาติที่ทำงานด้านการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมโดยได้รับทราบเรื่องราวจากสื่อที่เผยแพร่ออกไป และองค์กรต่างประเทศก็เข้ามาสนับสนุนในเรื่องของทุนที่จะใช้ในงานเคลื่อนไหวต่างๆ เพื่ออนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และแม้ว่าทางสมาคมหยาดฝนจะเป็นผู้ประสานงานต่างๆ แต่ก็มีชาวบ้านที่จะนำเสนอให้เห็นถึงสิ่งที่พวกเขากำลังเคลื่อนไหวอยู่ เพราะเมื่อชาวต่างชาติที่เข้มานั้นก็ลงพื้นที่ไปเพื่อศึกษาข้อมูลต่างๆ เพื่อที่จะให้เงินมาสนับสนุนชาวบ้าน

สื่อสารมวลชน

การเข้ามาของเครือข่ายนี้ได้มีการสร้างขึ้นมาจาก 2 กรณี คือ จากกลุ่มการเคลื่อนไหวโดยการทำทางสมาคมหยาดฝนได้ประสานงานให้มาเข้าร่วมและจากกรณีที่องค์กร หน่วยงานอื่นๆ ได้เข้ามาจัดทำรายการเอง การประสานงานของสมาคมหยาดฝนคือ ได้เชิญสื่อสารมวลชนในแขนงต่างๆ ให้เข้าร่วมในการประชุมของเวทีต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นการเสนองานที่ทางสมาคมหยาดฝนได้จัดขึ้นเอง หรือการเข้าร่วมในเวทีต่างๆ จากการจัดขึ้นของเครือข่ายพันธมิตรอื่นๆ ซึ่งได้ร่วมกับทางสมาคมหยาดฝนด้วย การเสนอเรื่องราวโดยผ่านสื่อทางเครือข่าย NGO ด้วยกัน การเชิญมาเพื่อเผยแพร่ข่าวสารงาน

เคลื่อนไหวต่างๆ ในชุมชน การเชิญสื่อโทรทัศน์ที่จัดทำเกี่ยวกับการเสนองานทางด้าน สิ่งแวดล้อม เช่น รายการทุ่งแสงตะวันที่ได้รับความนิยมจากผู้คนทั่วประเทศในเรื่องเนื้อหา สารที่นำเสนอ เมื่อมีการนำเรื่องราวเผยแพร่ทางสื่อต่างๆ ออกไปก็ทำให้หลายรายการเข้ามาจัดทำรายการของตนเอง อาทิเช่น หนังสือพิมพ์จากสำนักต่างๆ ที่มีคอลัมน์ ซึ่งเขียนในเรื่องสิ่งแวดล้อมเข้ามาทำข่าวและนำไปเขียนข่าวด้วย สื่อจาก สสวท. ที่ได้จัดทำสื่อการเรียนรู้อให้แก่นักเรียนก็มีการจัดทำและเผยแพร่เรื่องราวของหลักสูตรท้องถิ่นด้วย

การลงทุนทางสังคมของเครือข่ายอนุรักษ์ป่าสาकु

การลงทุนเครือข่าย

ทุนทางสังคม (social capital) ที่เคยมีอยู่ในชุมชนตำบลนาข้าวเสียและตำบลโลกสะบ้าได้ลดน้อยลงไป เนื่องจากปัจจัยต่างๆ เช่น ความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีสมัยใหม่ กระแสโลกาภิวัตน์ที่เข้ามา ทำให้บทบาทของทุนที่เป็นลักษณะของตัวเงินเข้ามาแทนที่ความสัมพันธ์ต่างๆ ที่ชาวบ้านในชุมชนเคยมี คือทุนทางสังคม ซึ่งได้แก่ ความเอื้ออาทรกัน การช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ความไว้วางใจกัน ความสามัคคีกัน สามารถที่จะพึ่งพาตัวเอง พึ่งพาภูมิปัญญาของท้องถิ่นแต่เมื่อความเจริญทางด้านวัตถุ ความทันสมัยที่เข้ามาทำให้ชุมชนได้ละทิ้งทุนทางสังคมเดิมที่เคยมีอยู่ไปและลดน้อยลงไปเรื่อยๆ ส่งผลให้ชุมชนขาดความเข้มแข็งไม่สามารถพึ่งพิงตนเองได้อย่างเช่นแต่ก่อน จนก่อให้เกิดปัญหาต่างๆ ตามมาทั้งในด้านสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจและทรัพยากรในชุมชน จนกระทั่งได้เกิดความคิดของกลุ่มคนในชุมชนได้หันกลับไปคิดถึงจุดที่จะทำให้ตัวเองอยู่รอดได้และเกิดกลุ่มการเคลื่อนไหวของชาวบ้านขึ้นในชุมชนเพื่อหาทางออกและแก้ไขปัญหาที่ชุมชนประสบอยู่ ในการเกิดกลุ่มการเคลื่อนไหวนั้นทำให้มีการกลับไปดึงเอาทุนทางสังคมที่เคยมีอยู่มาใช้ และนอกจากนี้ก็ยังได้มีการสร้างทุนทางสังคมเพิ่มขึ้นมาด้วย เพื่อใช้สร้างกลุ่มเครือข่ายการเคลื่อนไหว ทุนทางสังคมที่เกิดขึ้นมานั้นตั้งแต่การเริ่มต้นสร้างกลุ่มเครือข่ายขนาดเล็กของชาวบ้านขึ้นมาและได้มีการขยายเครือข่ายออกไปจนเกิดเป็นทุนทางสังคมที่เพิ่มมากขึ้นด้วย จาก การสร้างเครือข่ายและกลุ่มต่างๆ ของชุมชน ได้แก่ กลุ่มผู้หญิงรวมใจป่าสาकु ชมรมอนุรักษ์ป่าสาकु อ.บ.ต.สีเขียว คณะกรรมการคลอง คณะกรรมการสิ่งแวดล้อมตำบลโลกสะบ้า กลุ่มผู้สูงอายุ กลุ่มโรงเรียนและเยาวชน และนอกจากนี้ก็ยังมีการเชื่อมโยงและสร้างกลุ่มเครือข่ายภายนอกขึ้นอีกด้วย

เช่น มหาวิทยาลัย กลุ่มคนชั้นกลางในเมือง กลุ่มเครือข่ายต่างระบบนิเวศ ข้าราชการ สื่อสารมวลชน องค์กรต่างประเทศ การเชื่อมโยงและการสร้างกลุ่มต่างๆ ขึ้นมานั้น ได้อาศัยทุนต่างๆ ที่มีอยู่ในชุมชนและการสร้างขึ้นมาใหม่ด้วยกระบวนการต่างๆ โดยอาศัยทุนทางสังคมทั้งที่มีอยู่เดิมในชุมชนและมีการต่อยอดจากทุนทางสังคมที่มีอยู่เดิม รวมถึงการสร้างทุนทางสังคมขึ้นมาใหม่ โดยขบวนการเคลื่อนไหวได้สร้างทุนทางสังคมในลักษณะเครือข่ายขึ้นมา เพราะว่าทุนทางสังคมนั้นจะถูกสร้างและสะสมขึ้นมาจากการทำงานร่วมกันของกลุ่มคน การเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ ซึ่งก่อให้เกิดทุนทางสังคมในลักษณะต่างๆ ขึ้นมา รวมถึงทุนประเภทต่างๆ ที่เกิดขึ้นจากการสร้างเครือข่ายการเคลื่อนไหวของกลุ่มต่างๆ มีดังต่อไปนี้

1) กลุ่มผู้หญิงป่าสาครร่วมใจ

กลุ่มนี้เกิดขึ้นมาจากการสร้างทุนทางสังคมในลักษณะแบบพันธะผูกพัน (Bonding Social Capital) ซึ่งได้ร้อยรัด ผู้คนในชุมชนในหมู่บ้านเข้าด้วยกัน โดยเป็นทุนทางสังคมที่เป็นแนวราบโดยอยู่บนพื้นฐานของบริบททางสังคม และวัฒนธรรมของชุมชนชนบท ซึ่งได้แก่ ระบบครอบครัว ระบบความสัมพันธ์ทางเครือญาติ ระบบความสัมพันธ์ของเพื่อนบ้าน การแลกเปลี่ยนแรงงานกัน ซึ่งได้ก่อให้เกิดความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิด เอื้อเพื่อเอื้อแก่ ความสามัคคี ความรู้จักไว้เนื้อเชื่อใจซึ่งกันและกัน มีความคาดหวังต่อกัน ซึ่งเห็นได้จากการรวมกลุ่ม การชักชวนเครือญาติ เพื่อนบ้านเข้ามารวมกลุ่มกัน เพื่อแก้ปัญหาที่ตนเองเผชิญอยู่นั้นก็คือ เรื่องรายได้ของครอบครัวและก็ได้เชื่อมโยงไปโดยเห็นความสำคัญของทรัพยากรป่าสาครที่เคยพึ่งพาอาศัยมา ตั้งแต่ในอดีตครั้งบรรพบุรุษ กลุ่มผู้หญิงที่เกิดขึ้นมานี้แม้จะเกิดการสร้างทุนทางสังคมในลักษณะที่ก่อให้เกิดความแนบแน่นกลมเกลียวกันและมีความเข้มแข็งในตัวเองสูง แต่ก็ยังมีข้อจำกัดในการสร้างศักยภาพในการดำเนินงานและการเชื่อมโยงยังเครือข่ายหรือกลุ่มคนภายนอกอื่นๆ ที่จะก่อให้เกิดทุนทางด้านอื่นๆ เช่น ทุนเครือข่าย ทุนการเงินเพื่อเข้ามาสนับสนุนยังกลุ่มเครือข่ายนั้นไม่สามารถกระทำได้ อย่างเช่น ทางกลุ่มผู้หญิงไม่สามารถที่จะทำการเผยแพร่ข้อมูลให้ชาวบ้านรับรู้ว่าพวกตนเองนั้นได้ทำอะไร และมีวัตถุประสงค์ที่ชัดเจนได้อย่างไร การหาเงินทุนเพื่อมาสนับสนุนบริหารจัดการกลุ่ม ในส่วนของประสบการณ์ความรู้ ความชำนาญต่างๆ ซึ่ง

เห็นได้ชัดเจนเมื่อกลุ่มผู้หญิงไม่สามารถดำเนินงานต่อไปได้ และทางกลุ่มก็ได้ยุติบทบาทลงไปจนกระทั่งการเข้ามาประสานงานจากสมาคมหยาดฝน ซึ่งเป็นองค์กรพัฒนาเอกชน ทำงานด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติในจังหวัดตรัง โดยทำงานด้านการอนุรักษ์พื้นที่ป่าชายเลนอยู่และมองเห็นว่าพื้นที่ป่าสาธิตที่เป็นชุมชนน้ำก็อยู่ในระบบนิเวศซึ่งมีความสัมพันธ์กัน ทางสมาคมหยาดฝนมีความต้องการจะขยายพื้นที่การทำงานและหาแกนนำในชุมชน เมื่อทางสมาคมหยาดฝนได้ทราบข่าวเรื่องราวของกลุ่มผู้หญิงที่เคยมีความเข้มแข็งและข้อจำกัดต่างๆ จึงได้เข้ามาประสานโดยสร้างความสัมพันธ์กับทางอดีตผู้นำกลุ่มผู้หญิง มีการเชิญเข้าร่วมประชุมแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับแกนนำกลุ่มผู้หญิง จนได้ทราบถึงปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชนไม่ว่าจะเป็นเรื่องของปัญหาเรื่องรายได้ ปัญหาหนี้สิน การขาดแคลนน้ำสำหรับการทำนา การเข้ามาของระบบชลประทาน ทางสมาคมหยาดฝนจึงมองเห็นปัญหาว่าเนื่องจากทฤษฎีการป่าสาธิตได้ถูกทำลายลงป่าสาธิตมีความคิดที่จะเชื่อมโยงกลุ่มผู้หญิงเข้ากับการอนุรักษ์และการฟื้นฟูป่าสาธิตจัดการทรัพยากรและมีแนวความคิดที่จะจัดตั้งกลุ่มผู้หญิงขึ้นมาใหม่ ทางสมาคมหยาดฝนได้มีการเคลื่อนไหวเพื่อจัดตั้งกลุ่มผู้หญิงขึ้นมา ด้วยการเชิญตัวแทนและอดีตสมาชิกจากกลุ่มผู้หญิง ผู้ใหญ่บ้าน กำนัน อ.บ.ต และผู้อาวุโสในชุมชนเข้าร่วมรับฟังการประชุมถึงปัญหาความเสื่อมโทรมของป่าสาธิตในชุมชน และมีแลกเปลี่ยนข้อคิดเห็นกัน และในที่สุดก็มีการจัดตั้งกลุ่มผู้หญิงป่าสาธิตร่วมใจขึ้นมาอีกครั้ง

2) ชมรมอนุรักษ์ป่าสาธิต

การสร้างการเชื่อมโยงเพื่อให้เกิดชมรมอนุรักษ์ป่าสาธิตขึ้นมาใหม่ เนื่องจากแนวความคิดของทางกลุ่มผู้หญิงและสมาคมหยาดฝนซึ่งทำงานร่วมกันและมีความต้องการที่ขยายเครือข่ายให้กว้างออกไป จึงคิดว่าน่าจะมีกลุ่มที่มารองรับหรือเป็นตัวแทนในการเคลื่อนไหวกับทางภายนอกได้ ทางสมาคมหยาดฝนจึงได้สร้างเวทีการเรียนรู้ขึ้นมาในการให้ความรู้แก่ผู้คนในชุมชนเกี่ยวกับการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าสาธิต เริ่มต้นด้วยการหาแกนนำจากกลุ่มผู้หญิง ผู้นำทางศาสนา ผู้นำชุมชนทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ผู้อาวุโส ครู เด็กและ

เยาวชน โดยมีสมาชิกในกลุ่มผู้หญิงและเจ้าหน้าที่จากสมาคมหยาดฝนเป็นผู้ประสานงาน การเชิญเข้าร่วมประชุมระดมความคิดเห็นแลกเปลี่ยนเรียนรู้กัน เพื่อหาแนวทางแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นร่วมกันและเพื่อแจ้งให้ผู้คนได้รับรู้ถึงการทำงานการเคลื่อนไหวอยู่ในขณะนั้นด้วย ทำให้ไม่เป็นที่เคลือบแคลงสงสัยจากชาวบ้านในชุมชน จนในที่สุดก็ได้มีการจัดตั้งกลุ่มชมรมอนุรักษ์ป่าสาคร อำเภอนาโยง จังหวัดตรังขึ้นมา อย่างเป็นทางการ

3) กลุ่ม อ.บ.ต.สีเขียวและความหลากหลายทางชีวภาพ

กลุ่มนี้เป็นอีกกลุ่มที่ทางเครือข่ายมองว่าน่าจะมีศักยภาพและเป็นองค์กรภาครัฐ อาจจะมีส่วนในการเชื่อมต่อกับองค์กรของรัฐได้ในนโยบายต่างๆ ในการเคลื่อนไหว การเคลื่อนไหวเพื่อสร้างกลุ่มนี้ขึ้นมา นั้น ก็มีการพยายามเชิญแกนนำ องค์กรบริหารส่วนตำบลในแต่ละหมู่บ้านเข้าร่วมพูดคุยและหาแนวร่วมในการจะเข้ามาอนุรักษ์ป่าสาครด้วย โดยจัดทำโครงการอ.บ.ต.สีเขียวและความหลากหลายทางชีวภาพและเสนอโครงการต่อ กรมส่งเสริมสิ่งแวดล้อม และได้การอนุมัติงบประมาณ และได้จัดตั้งกลุ่มอ.บ.ต.สีเขียวและความหลากหลายทางชีวภาพขึ้นมา โดยสมาชิกก็จะป็นสมาชิกจากองค์การบริหารส่วนตำบลในแต่ละหมู่บ้านของตำบลนาข้าวเสียและตำบลโคกสะบ้า แต่ก็ไม่สามารถมีสมาชิกได้จากทุกหมู่บ้านเพราะบางหมู่บ้านอ.บ.ต.ก็ยังคงนิ่งเฉยไม่เข้าร่วมด้วย แต่ทางเครือข่ายก็ไม่ได้มีการต่อว่าแต่อย่างใด

4) คณะกรรมการคลอง

การเชื่อมโยงเครือข่ายเพื่อให้เกิดกลุ่มนี้ขึ้นมา นั้น เกิดจากแนวคิดจากกลุ่มอ.บ.ต.สีเขียวและความหลากหลายทางชีวภาพ ที่จะจัดกิจกรรมขึ้นมาเพื่อดูแลรักษาลำคลองที่ได้รับการฟื้นฟูและอนุรักษ์ไว้ โดยทางเครือข่ายก็จะให้ตัวแทนอ.บ.ต.แต่ละหมู่บ้าน ไปร่วมพูดคุยในเวทีของชาวบ้านแต่ละหมู่บ้าน เสนอแนะให้ความรู้และแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับชาวบ้าน พร้อมทั้งได้คัดเลือกตัวแทนอาสาสมัครจากแต่ละหมู่บ้านที่เข้าร่วมโครงการเพื่อมาเป็นคณะกรรมการคลอง ดูแลรักษาเรื่องลำคลอง การใช้น้ำ การจับสัตว์น้ำ ใน

หมู่บ้านที่ตนเองอาศัยอยู่ การคัดเลือกคณะกรรมการคลองโดยอาศัยโครงการจาก อ.บ.ต. เพราะต้องอาศัยอำนาจทางกฎหมายเข้ามาใช้ในการดูแลคลองสาธารณะที่อาจจะมิบุคคลบางกลุ่มบางพวกเข้าไปใช้ประโยชน์

5) กลุ่มผู้สูงอายุ

การสร้างกลุ่มนี้ขึ้นมาขึ้นทางเครือข่ายต้องการให้มีความเชื่อมโยงกับกรมส่งเสริมสุขภาพ ซึ่งเป็นองค์กรของทางภาครัฐ โดยการจัดตั้งกลุ่มผู้สูงอายุขึ้นมาเพื่อให้เข้ากับนโยบายของทางกรมส่งเสริมสุขภาพ (ส.ส.ส.) เพื่อลดปัญหาทางด้านสังคม การเคลื่อนไหวเพื่อให้เกิดกลุ่มนี้ขึ้นทางเครือข่ายโดยมีประธานของชมรมเข้าไปร่วมพูดคุยกับชาวบ้านในชุมชน โดยเฉพาะกลุ่มผู้สูงอายุซึ่งมาทำบุญที่วัดเป็นประจำอยู่แล้ว เครือข่ายและทางสมาคมขาดฝนก็ใช้วัดเป็นเวทีการพูดคุยกับชาวบ้าน และรับสมัครสมาชิกในการจัดตั้งกลุ่มผู้สูงอายุขึ้น

6) กลุ่มเกษตรอินทรีย์คลองลำชาน

การเคลื่อนไหวเพื่อให้เกิดกลุ่มนี้นั้นเนื่องจากการเคลื่อนไหวทางด้านต่างๆ ทำให้ทรัพยากรป่าสาธุของชุมชนได้ฟื้นคืนกลับมาในระดับหนึ่ง และสามารถสร้างจิตสำนึกของผู้คนในชุมชนได้พอสมควร แต่ชุมชนก็ยังประสบปัญหาทางด้านการทำงานที่ได้ผลผลิตน้อย ที่นารกร้างในชุมชนก็ยังมียู่จำนวนมาก ประกอบกับผู้คนในชุมชนก็มีความต้องการที่จะทำนา เครือข่ายได้จัดเวทีให้ความรู้และกระตุ้นให้ชาวบ้านหันมาทำนา ซึ่งเป็นรูปแบบการทำนาแบบใหม่โดยไม่ใช้ปุ๋ยและสารเคมี และมีการเชิญวิทยากรจากมูลนิธิข้าวขวัญ จังหวัดสุพรรณบุรีมาให้ความรู้ นอกจากนี้ก็ยังมีทำให้ชาวบ้านผู้ที่มีความสนใจในด้านการทำนาเกษตรอินทรีย์ได้ไปศึกษาดูงานยังพื้นที่จริงอีกด้วย

7) เครือข่ายข้าราชการ

การสร้างเครือข่ายนี้ขึ้นมาโดยที่ทางกลุ่มการเคลื่อนไหวได้มีการติดต่อประสานงานกับหน่วยราชการในเรื่องต่างๆ อาทิเช่น การเชิญเข้าร่วมประชุม

ปรึกษาหารือการจัดตั้งกลุ่มชมรมอนุรักษ์ป่าสาคร อำเภอนาโยง การขอคำปรึกษาหารือในส่วนของการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน ได้แก่ การส่งเสริมการประกอบอาชีพ การขอความร่วมมือในการจัดทำป้ายรณรงค์ต่างๆ เกี่ยวกับการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าสาคร ได้แก่ ป้ายอนุรักษ์ป่าสาครเฉลิมพระเกียรติ ป้ายโครงการน้ำใสใจจริงน้ำพระทัยพระราชินี เป็นต้น การเชิญเข้ามาร่วมในการ ของบประมาณมาสนับสนุนตามแผนของการพัฒนาชุมชน ได้แก่ นายอำเภอ สำนักงานเกษตรจังหวัด สำนักงานประมงจังหวัด หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ หลังจากที่หน่วยงานราชการเริ่มมีความคุ้นเคยกับเครือข่ายก็ได้มีการขยายความร่วมมือด้านต่างๆ มากขึ้น เช่น การเข้าร่วมเวทีเสวนา การจัดประชุมทางวิชาการ ใดๆก็ตามก็มีการสร้างปฏิสัมพันธ์ในทางลบ เช่น การยื่นหนังสือคัดค้านโครงการของส่วนราชการที่เข้ามาและส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมในชุมชน เช่น การคัดค้านการขุดลอกลำคลองเพื่อสร้างระบบชลประทาน ผลที่เกิดจากการที่ขบวนการเคลื่อนไหวเข้าไปปฏิสัมพันธ์กับทางหน่วยงานราชการต่างๆ ได้ก่อให้เกิดการสร้างความเข้าใจ ความร่วม การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ตลอดจนหาแนวทางปฏิบัติร่วมกันในการหาทางออกถึงปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชนเพิ่มขึ้นเป็นลำดับ ผลของการร่วมมือนอกจากจะทำให้ชุมชนได้รับประโยชน์แล้ว หน่วยงานราชการเองจะได้ประโยชน์จากการเข้ามามีส่วนร่วมคือ การจัดโครงการต่างๆ ของเครือข่ายการเคลื่อนไหวเพื่ออนุรักษ์และฟื้นฟูป่าสาคร เข้าไปในแผนการดำเนินงานที่เกี่ยวข้องกับหน่วยราชการนั้นๆ และทำให้งานโครงการของภาครัฐที่เข้ามาสู่ชุมชนสามารถดำเนินงานบรรลุเป้าหมายด้วยดี เนื่องจากชุมชนให้ความร่วมมือและมีส่วนร่วม

8) เครือข่ายลุ่มน้ำประเหลียน

เครือข่ายนี้เกิดขึ้นมาจากดำเนินงานเคลื่อนไหวที่เครือข่ายการเคลื่อนไหวได้เล็งเห็นความสำคัญของระบบนิเวศน้ำ ซึ่งมองว่าหากทำงานด้านการอนุรักษ์ป่าสาคร ซึ่งป่าสาครจะเป็นพื้นที่ชุ่มน้ำซึ่งอยู่ถัดจากป่าต้นน้ำและถัดไปก็จะเป็นป่าชายเลน หากทั้ง 3 ระบบนิเวศน์ไม่มีความสัมพันธ์กันก็จะทำให้ระบบใดระบบหนึ่งเสียไปด้วย การเชื่อมโยงเครือข่ายนั้นทางสมาคมหยาดฝนซึ่งได้

ทำงานทางด้านการอนุรักษ์ในพื้นที่ป่าชายเลนอยู่ก่อนแล้วจึงได้เชื่อมโยงให้แต่ละเครือข่ายที่เกิดขึ้นไม่ว่าจะเป็นเครือข่ายป่าต้นน้ำ เครือข่ายป่าชายเลน เครือข่ายการอนุรักษ์ป่าสาธุ ได้มีความสัมพันธ์กัน โดยการเชิญแกนนำ และสมาชิกในแต่ละเครือข่ายเข้ามาร่วมในเวทีการเรียนรู้ พบปะพูดคุยสร้างสายสัมพันธ์กัน และร่วมกันคิดหาแนวทางในการเคลื่อนไหวร่วมกัน

ทุนทางสังคมกับการก่อเกิดทุนประเภทต่างๆ

การสร้างทุนมนุษย์ (human capital)

ทุนมนุษย์ (human capital) คือทักษะความรู้ ความสามารถ ความคิด ทักษะฝีมือ มีความเป็นผู้นำ ความมีสุขภาพดี ซึ่งบุคคลสามารถที่จะพัฒนาให้เกิดขึ้นได้ เมื่อทางขบวนการเคลื่อนไหวเพื่ออนุรักษ์และฟื้นฟูป่าสาธุได้มีการสร้างทุนทางสังคมขึ้นมาแล้วยังส่งผลให้เกิดการสร้างความเป็นผู้นำ สร้างทุนภูมิปัญญาขึ้นมาอีกด้วย ได้แก่ สร้างผู้นำ การเคลื่อนไหวของเครือข่ายต่างๆ โดยมีกิจกรรมการเคลื่อนไหว เช่น การได้ร่วมฝึกแสดงความคิดเห็น การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของชาวบ้าน ในเวทีสัมมนาของวงวิชาการต่างๆ การเข้าร่วมอบรมและศึกษาดูงานยังพื้นที่ต่างๆ การได้มีโอกาสเป็นวิทยากรถ่ายทอดความรู้แก่เด็กนักเรียน การถ่ายทอดความรู้แก่ผู้มาเยี่ยมชมและศึกษาดูงาน สิ่งเหล่านี้ได้ก่อให้เกิดประสบการณ์และการเรียนรู้ขึ้นมา ทำให้ชาวบ้านในชุมชนหลายคนได้เกิดทักษะและมีความเป็นผู้นำ ที่มีความสามารถ มีประสิทธิภาพมากขึ้น หลายคนจากเดิมซึ่งไม่กล้าพูดแสดงความคิดเห็นก็มีความกล้าแสดงออกมากขึ้น หลายคนมีความรู้เพิ่มเติมในเรื่องราวของงานวิชาการ และบางคนก็มีความสามารถจนพัฒนาถึงขั้นเป็นตัวแทนของกลุ่มเพื่อไปเป็นวิทยากรให้ความรู้ แลกเปลี่ยนความคิดเห็นเป็นตัวแทนในการเจรจา ตกลงกับทางราชการ ซึ่งเป็นปากเป็นเสียงแทนชาวบ้านในชุมชนได้

การสร้างทุนทางด้านภูมิปัญญาในการรวมกลุ่มผู้หญิงป่าสาธุ ซึ่งก็เช่นเดียวกันความสามารถในด้านการประกอบอาหารของครัวเรือนที่ผู้หญิงต้องทำหน้าที่ในการประกอบอาหาร ประสบการณ์ความรู้ ความชำนาญได้ถูกนำขึ้นมาใช้

ในการรวมกลุ่มขึ้นมา คือ กลุ่มผู้หญิงร่วมใจป่าสาคร การนำความรู้ทางด้านอาหารมาใช้ คือ การรู้จักที่จะปรับเปลี่ยนและประยุกต์ ความรู้ ความสามารถที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษมาใช้แก้ไขปัญหาในครัวเรือน กลุ่มผู้หญิงได้มีการนำเอา แป้งสาครที่ในอดีตสามารถทำเป็นขนม อาหารได้ไม่กึ่งชนิดมาประยุกต์ใช้ โดยการลองผิดลองถูกจนสามารถทำอาหารทั้งคาวหวานได้หลายชนิด รวมถึงอาหารที่มีความแปลกใหม่ ซึ่งไม่เพียงเป็นอาหารของไทยเท่านั้นยังรวมถึงอาหารที่เป็นของต่างประเทศอีกด้วย การนำทุนทางสังคมในเรื่องภูมิปัญญาขึ้นมาใช้นี้ เป็นการต่อยอดทุนทางสังคมที่สมาชิกกลุ่มผู้หญิงแต่ละคนได้มีพื้นฐานประสบการณ์ในด้านนี้มาก่อนแล้วและปรับใช้ให้เข้ากับสถานการณ์ในปัจจุบันได้

การสร้างทุนปัญญา ในชุมชนอำเภอนาโงกก็เป็นอีกชุมชนชนบทซึ่งมีลักษณะคล้ายคลึงกับชุมชนอื่นๆ ที่ผู้คนในชุมชนมีการอาศัย ดำรงชีวิตอยู่โดยการพึ่งพาฐานทรัพยากรทางธรรมชาติของชุมชน วิธีการดำรงชีวิตที่อาศัยประสบการณ์การเรียนรู้ การเอาตัวรอด ในการเผชิญกับปัญหาต่างๆ ทั้งที่ได้รับ การถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษและการเรียนรู้ขึ้นมาจากประสบการณ์ด้วยตนเอง ไม่ว่าจะเป็นการลองผิดลองถูก การรู้จักวิเคราะห์แก้ปัญหาต่างๆ ซึ่งสามารถทำให้ตนเองสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ ได้แก่ การนำทุนทางด้านภูมิปัญญามาใช้ ในเรื่องของการรวมกลุ่มผู้สูงอายุ ซึ่งกลุ่มนี้จะมีการการใช้ประสบการณ์ ความรู้ ในอดีตที่มีความสัมพันธ์กับการใช้ประโยชน์จากป่าสาคร ทั้งในแง่ของการนำเอาส่วนต่างๆ ของต้นสาครมาใช้ในการจักสานเป็นวัสดุและอุปกรณ์ต่างๆ ในครัวเรือน กลุ่มนี้ได้ร่วมตัวโดยเอาผู้สูงอายุในชุมชนที่มีความรู้ ความสามารถที่จะถ่ายทอดองค์ความรู้ในเรื่องของการผลิตวัสดุอุปกรณ์เครื่องมือเครื่องใช้แก่คนรุ่นหลัง โดยเฉพาะเด็กเยาวชนในชุมชน และยังมี การนำภูมิปัญญาในเรื่องอื่นๆ ถ่ายทอดอีกด้วย อาทิเช่น การทำนาโดยอาศัยการสร้างระบบชลประทานแบบชาวบ้านที่บรรพบุรุษได้ ยึดถือมา แต่ปัจจุบันที่มีวิถีคิดแบบใหม่เข้ามาเพื่อพัฒนาชุมชนจนเกิดผลกระทบต่อชาวนาไม่สามารถทำนาได้ ก็มีการรื้อฟื้นภูมิปัญญาการทำนาด้วยการอาศัยเหมืองดินของชาวบ้านขึ้นมา เพื่อให้ชุมชนได้เห็นคุณค่าของภูมิปัญญาของบรรพบุรุษ เห็นผลดีของการทำนาด้วยการอาศัยเหมืองดิน จนทำให้ชาวบ้านเกิดการรับรู้และเกิดการสำนึกขึ้นมา และมีการต่อรองกับทางราชการขึ้นมาเพื่อไม่ให้โค่นทำลายป่าสาครเพื่อสร้างระบบชลประทานคอนกรีตได้สำเร็จ

การสร้างทุนการเงิน (financial capital)

เมื่อเกิดการเคลื่อนไหวของเครือข่ายขบวนการเคลื่อนไหวเพื่ออนุรักษ์ และฟื้นฟูป่าสาธิต ได้ก่อให้เกิดทุนการเงินขึ้นมาทั้งในเรื่องของรายได้ของครัวเรือน การจัดการเงินในครัวเรือนและการเกิดกิจกรรมการเคลื่อนไหวต่างๆ ที่จะสร้างความมั่นคงของทุนการเงินให้แก่ครัวเรือนในชุมชน และรายได้ที่ครัวเรือนได้รับเพิ่มขึ้น จากกิจกรรมการเคลื่อนไหว

- การเกิดกลุ่มผู้หญิงป่าสาธิตร่วมใจ ในการดำเนินกิจกรรมการผลิตอาหารจากแปรงสาธิต การผลิตแปรงจากต้นสาธิต เพื่อนำมาจำหน่ายในท้องตลาด ทำให้สมาชิกในกลุ่มสามารถมีรายได้เสริมที่นอกเหนือจากการทำนาและการทำสวนยางพารา เพราะนอกจากกลุ่มผู้หญิงจะผลิตอาหาร ขนมาเพื่อจำหน่ายในชุมชน และผู้ที่มาเยี่ยมชมศึกษาดูงานในพื้นที่แล้ว เมื่อทางกลุ่มได้เดินทางไปร่วมกิจกรรมต่างๆ ยังพื้นที่อื่นๆ หรือการเข้าร่วมเวทีสัมมนาการประชุมต่างๆ ทางกลุ่มผู้หญิงและเครือข่ายไม่เพียงไปร่วมงานเท่านั้น ยังได้นำผลิตภัณฑ์ต่างๆ ที่ผลิตจากสาธิตไปร่วมวางจำหน่ายอีกด้วย และในเขตพื้นที่อำเภอนาโยงเมื่อมีกิจกรรมต่างๆ ของทางอำเภอหรือจังหวัด ทางกลุ่มก็ไปเข้าร่วมกิจกรรมและวางผลิตภัณฑ์จำหน่ายด้วย
- การที่ทรัพยากรป่าสาธิตสมบูรณ์มากขึ้น ระบบนิเวศนั้นก็เริ่มมีความสมดุลมากขึ้น ทำให้แม่น้ำลำคลอง มีสัตว์น้ำต่างๆ เข้ามาอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก ในป่าสาธิตก็เช่นเดียวกันมีสัตว์ป่ามาอาศัยอยู่เพิ่มมากขึ้น มีพืชผักสมุนไพรต่างๆ ขึ้นอย่างอุดมสมบูรณ์ ซึ่งชาวบ้านนอกจากจะพึ่งพาอาศัยสัตว์ป่า สัตว์น้ำและพืชผักต่างๆ ไปประกอบอาหารกันในครัวเรือนช่วยลดค่าใช้จ่ายในเรื่องการซื้ออาหารเพื่อมาบริโภคในครัวเรือนแล้วยังก่อให้เกิดอาชีพเสริม ในการหาผักหาปลาเพื่อไปขายในท้องตลาด มีรายได้มาจุนเจือครอบครัวได้อีกทาง และที่พบว่ามีชาวบ้านหลายรายที่ได้ใช้พื้นที่ป่าสาธิตในการปลูกพืชไว้เพื่อขาย เช่น ผักกูด โหระพา ผักหวาน ซึ่งผักต่างๆ เหล่านี้ก็ขึ้นได้ดีและสมบูรณ์มากในป่าสาธิต
- การเข้ามาเยี่ยมชมหรือเข้ามาท่องเที่ยวของผู้คนที่ชื่นชอบธรรมชาติ เข้ามาพักผ่อนหย่อนใจหรือเข้ามาท่องเที่ยวเชิงนิเวศน์แม้จะยังคงมีรูปแบบที่ไม่ชัดเจน และไม่เป็นรูปเป็นร่างเท่าไรนัก แต่ทางเครือข่ายก็ได้มีการดำเนินกิจกรรมที่

พอให้เห็นบ้าง เช่น การสร้างทางเดินเท้าแบบคอนกรีตขึ้นมาเพื่อให้ผู้ที่เข้ามาดูงานหรือเข้ามาท่องเที่ยวได้มีความสะดวกที่จะเดินชมลำ-คลอง ป่าสาธุและสัตว์ป่าต่างๆ การเข้ามาเยี่ยมชมนั้นทำให้ชาวบ้านก็มีรายได้จากการนำไปท่องเที่ยวหรือการจำหน่ายผลิตภัณฑ์ต่างๆ จากต้นสาธุเช่นกัน

- นอกจากนี้ชาวบ้านจะมีรายได้เพิ่มขึ้นจากการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ของเครือข่ายแล้วด้วยความไว้เนื้อเชื่อใจกันและความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นมานั้นทำให้มีการจัดตั้งกลุ่มกองทุนต่างๆ ขึ้นมา โดยชาวบ้านในชุมชนและเครือข่ายสมาชิกจากหมู่บ้านต่างๆ ที่เชื่อใจไว้ใจกัน อย่างเช่น กลุ่มธนาคารผู้หญิงป่าสาธุร่วมใจ กลุ่มกองทุนขอ(แชร่พี่น้อง) ซึ่งสมาชิกที่มาเข้าร่วมกับกลุ่มต่างๆ นี้จะมีการรู้จักและมีความสัมพันธ์ผ่านการเข้ามาเป็นเครือข่ายการอนุรักษ์ โดยจะมีสมาชิกในหลายหมู่บ้านเช่น บ้านหนองพาน้ำ บ้านทุ่งแกเจีย บ้านเกาะเป็ยะ บ้านหนองกินตา เป็นต้น ซึ่งจะมีการนำเงินมาฝากไว้ มีดอกเบี้ยให้สำหรับผู้ที่ฝากเงินและผู้ที่มากู้เงิน พร้อมกันยังได้มีการกำหนดกฎระเบียบข้อบังคับต่างๆ ไว้อย่างชัดเจนอีกด้วย

การเกิดขึ้นมาของกองทุนนี้สามารถช่วยเหลือทางด้านเศรษฐกิจรอบครัวของชุมชนได้เป็นอย่างดี อย่างเช่นกรณีที่ครอบครัวประสบกับปัญหาต่างๆ เช่น เงินไม่พอที่จะส่งเป็นค่าเล่าเรียนให้ลูก เพราะอยู่ในช่วงหน้าฝนไม่สามารถกรีดยางได้ การทำนาก็ได้ผลไม่ดี กรณีการเจ็บป่วยฉุกเฉินก็สามารถกู้เงินได้ โดยกลุ่มกองทุนต่างๆ ที่จัดตั้งขึ้นมานั้นมีความเข้มแข็งและสามารถช่วยเหลือชาวบ้านได้เป็นอย่างดี ซึ่งในปัจจุบันมีสมาชิกประมาณ 30 คน

การสร้างทุนทรัพยากรธรรมชาติ

ทุนทรัพยากรธรรมชาติถือเป็นลักษณะของทุนที่มีอยู่ตามธรรมชาติ ไม่ว่าจะเป็นที่ดิน ป่าไม้ แม่น้ำลำคลอง พืช สัตว์ป่าต่างๆ ชุมชนในอำเภอนาโยงก็เช่นเดียวกัน ผู้คนได้พึ่งพาอาศัยฐานทรัพยากรธรรมชาติเป็นทุนในการดำรงชีวิตในอดีตทุนเหล่านี้เคยมีความอุดมสมบูรณ์ ชาวบ้านในชุมชนมีระบบการใช้และจัดการทรัพยากรโดยชุมชนเอง แต่การพัฒนาตามกระแสหลักที่เข้ามายังชุมชนส่งผลกระทบต่อทำให้ทุนทรัพยากรของชุมชน อาทิเช่น ป่าไม้ ลำคลอง สัตว์ป่า ฯลฯ ได้เกิดความเสื่อมโทรมลง เพราะมีการใช้ทรัพยากรอย่างขูดรีด เพื่อผลประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจ ป่าสาธุถูกขุดโค่นทำลายเพื่อลอกคลองสำหรับสร้างชลประทานในการส่งเสริมการทำเกษตรกรรมแผนใหม่ การเร่งใช้สารเคมีปราบ

ศัตรูพืช ปุ๋ยเคมีและเทคโนโลยีต่างๆ ที่ส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศ ลำคลอง ป่าสาकुในชุมชน การรับค่านิยมในแบบใหม่ มองว่าป่าสาकुไม่ได้ก่อให้เกิดประโยชน์ต่อการสร้างรายได้ ความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจเท่ากับพืชอย่างอื่นจึงเลยไม่เห็นความสำคัญ จนมาถึงจุดหนึ่งซึ่งชาวบ้านต้องประสบกับปัญหาต่างๆ ชุมชนเกิดความอ่อนแอขาดความเข้มแข็งอย่างเช่นในอดีตเนื่องจากการพัฒนาดังกล่าว เป็นไปอย่างไร้ทิศทางและขาดความยั่งยืน ทำให้ผู้คนได้หันกลับไม่มองถึงสิ่งที่พวกเขาเคยอยู่รอดได้และได้เห็นความสำคัญของทรัพยากรในชุมชน นำมาซึ่งการรวมตัวขึ้นมาเพื่อสร้างกลุ่มในการเคลื่อนไหว จนสามารถพลิกฟื้นทรัพยากรป่าสาकुของชุมชนขึ้นมาได้ประมาณ 60% นำในลำคลองได้กลับคืนความอุดมสมบูรณ์มา ชาวบ้านสามารถพึ่งพาอาศัยระบบนิเวศป่าสาकुเพื่อเป็นฐานในการดำรงชีวิตและความมั่นคงทางด้านอาหาร สามารถสร้างอาชีพจากการใช้ประโยชน์จากต้นสาकु เช่น การทำขนมจากแป้งสาकुขาย การเพาะเลี้ยงด้วยสาकु การทำนาแบบชีวภาพ การอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำต่างๆ เป็นต้น

การสร้างทุนการเมือง

ในการเคลื่อนไหวเพื่อสร้างทุนทางสังคมในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรของชุมชนนั้น พบว่าในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ของเครือข่าย โดยอาศัยการสร้างทุนทางสังคมเข้ามาเป็นพลังในการขับเคลื่อน จนได้รับความร่วมมือ การสนับสนุนจากผู้คนในชุมชน จากเครือข่ายต่างๆ ทั้งในชุมชนและนอกชุมชน และสามารถสร้างอำนาจในการต่อรองกับทางรัฐในการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรของชุมชนได้ในระดับหนึ่ง เนื่องจากในการเคลื่อนไหวดังกล่าวนี้ต้องเผชิญกับปัญหาอุปสรรคต่างๆ ที่เป็นคู่แข่งต่อการดำเนินงานของเครือข่าย การเคลื่อนไหวของเครือข่ายพบว่าไม่สามารถที่จะดำเนินกิจกรรมการเคลื่อนไหวโดยปราศจากการมีส่วนร่วมของรัฐได้ เพราะในบางครั้งต้องอาศัยอำนาจทางด้านกฎหมายเข้ามาในการสนับสนุนในการจัดการทรัพยากรของชุมชนที่ไม่สามารถใช้วิธีการพูดจาตกลงกันได้ การอาศัยอำนาจรัฐในการสนับสนุน โครงการต่างๆ เพื่อให้สอดคล้องกับแผนนโยบายของทางภาครัฐ การให้อำนาจแก่ชุมชนในการจัดการทรัพยากรของชุมชน อย่างเช่นกรณีของ

การรื้อกล้าพื้นที่ลำคลองที่ต้องอาศัยอำนาจตามกฎหมายเข้ามาใช้ในการจัดการปัญหาที่เกิดขึ้น การจัดทำป่าสาकुชุมชน การจัดทำนโยบายสาธารณะในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน การตรวจสอบความโปร่งใสในการดำเนินโครงการของทางภาครัฐ ดังเช่นกรณี การคัดค้านการสร้างคลองชลประทาน การเข้าร้องเรียนของชาวบ้านต่อผู้ว่าราชการจังหวัดตรงในการจัดจ้างผู้รับเหมาเพื่อทำการสร้างทางเท้า การสร้างสะพานในป่าสาकु การแต่งตั้งลำคลองป่าสาकुเพื่อการอนุรักษ์ ของสำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เป็นต้น ซึ่งทำให้ชาวบ้านในชุมชนนั้นสามารถที่จะรู้จักใช้กระบวนการของสิทธิตามหลักประชาธิปไตยเข้ามาจัดการกับปัญหาในการดำรงชีวิตของตนเอง ชาวบ้านหลายคนได้หันมาสนใจในเรื่องเกี่ยวกับการเมืองมากขึ้น โดยเริ่มตั้งแต่การเมืองท้องถิ่น การเลือกตั้ง สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล การเลือกตั้งผู้ใหญ่บ้านในหมู่บ้านต่างๆ เป็นต้น

ทุนทางสังคมกับความสามารถในการจัดการปัญหาสังคม การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและการสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชน

ทุนทางสังคมกับความสามารถในการจัดการปัญหาสังคม

ปัญหาการความขัดแย้งในชุมชน

เนื่องจากชุมชนมีแหล่งน้ำธรรมชาติน้อยมีน้ำจำกัด คือ ลำคลองป่าสาकुที่ไหลทอดยาวผ่านหมู่บ้านต่างๆ ที่มีทั้งพื้นที่ทำนา แปลงปลูกผัก พื้นที่สวนยางพารา แปลงเกษตรเพื่อการค้าของนายทุนรายใหญ่คือแปลงเพาะกล้ายาง ซึ่งส่วนที่ต้องใช้น้ำมากคือ แปลงผัก แปลงนา แปลงเพาะกล้ายาง ส่วนแปลงสวนยางมีการใช้น้ำน้อย ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นจากน้ำคือแปลงเกษตรของนายทุนจะสูบน้ำไปใช้ในปริมาณที่มาก จนไม่เพียงพอกับการปลูกพืชแปลงอื่นของชาวบ้านจึงทำให้เกิดกรณีพิพาทเรื่องการใช้น้ำขึ้นมา นอกจากนั้นยังพบว่ามีชาวบ้านบางส่วนทำการสูบน้ำจากลำคลองเพื่อจับปลาเป็นเหตุให้น้ำหมดไปจากลำคลอง กรณีดังกล่าวได้รับการแก้ไขโดยอาศัยกลุ่มและเครือข่าย กล่าวคือ กลุ่ม อ.บ.ต.สีเสียว ได้มีการจัดตั้งคณะกรรมการคลองขึ้นมา เพื่อดูแลรักษาคลอง โดยมีการคัดเลือกสมาชิกในทุก

หมู่บ้านที่มีคลองป่าสาอยู่ เพื่อทำหน้าที่คือดูแลปัญหาการเข้ามาใช้น้ำของชาวบ้าน รวมทั้งออกกฎระเบียบห้ามการลักลอบสูบน้ำทิ้งเพื่อจับปลา หรือการขโมยสูบน้ำเพื่อรดคล้ายของนายทุนให้ลู่วงไปได้ในระดับหนึ่ง

ปัญหาเศรษฐกิจ

ท่ามกลางการบีบคั้นของสภาพทางเศรษฐกิจที่คนต้องใช้จ่ายสูงทั้งค่าสิ่งจำเป็นตามปัจจัยสี่ ค่าการศึกษาลูก ค่าภาษีสังคม สิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ ทำให้ชาวบ้านมีรายได้ไม่พอรายจ่ายจนเกิดภาวะหนี้สินนอกระบบและในระบบจำนวนมาก ปัญหานี้ชุมชนดำเนินการจัดการแก้ไขด้วยการจัดตั้งกองทุนออมทรัพย์ และธนาคารหมู่บ้านขึ้นมา โดยรับสมัครชาวบ้านที่สนใจเป็นสมาชิก และคัดเลือกบุคคลขึ้นมาจำนวนหนึ่งเป็นกรรมการบริหารเงิน พร้อมกำหนดระเบียบการออมเงินและการกู้เงินขึ้นมาปัจจุบันได้เกิดกองทุนออมทรัพย์ขึ้นมาหลายชุมชน มีการดำเนินกิจกรรมการออมเงินและให้สมาชิกกู้เงินดอกเบี้ยถูกเพื่อนำไปใช้จ่ายแก้ปัญหาขาดแคลนเงิน

ปัญหาเยาวชนและยาเสพติด

ชุมชนมีปัญหาเยาวชนเกี่ยวกับการใช้เวลาว่างและการยุ่งเกี่ยวกับยาเสพติดเช่นเดียวกับชุมชนอื่นๆ ที่มีพื้นที่อยู่ใกล้เมือง การแก้ปัญหาของชุมชนโดยการชักนำเชื่อมโยงให้เยาวชนเข้าร่วมเครือข่ายโรงเรียน และทำกิจกรรมในกลุ่มเยาวชน ซึ่งมีการปลูกฝังความคิดให้เห็นคุณค่าของการดำเนินชีวิต การให้เห็นคุณค่าของการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าสาและร่วมกิจกรรมกับเครือข่ายอื่นๆ ตลอดจนได้รับการสอดส่องดูแลจากผู้หลักผู้ใหญ่หรือแกนนำจากกลุ่มต่างๆ ในชุมชนด้วย เช่น จากสมาชิกในชมรมอนุรักษ์ป่าสา หรือ จากสมาชิกกลุ่ม อ.บ.ต. สีเขียว จึงทำให้ปัจจุบันสามารถลดปัญหาที่เกิดขึ้นได้

ปัญหาผู้สูงอายุ

เดิมผู้สูงอายุไม่ค่อยได้รับการสนใจจากครอบครัวเนื่องจากไม่สามารถช่วยเหลือในการทำงานได้ จึงกลายเป็นปัญหาทางครอบครัวที่คนสูงอายุดูเหมือนไม่มีคุณค่าและเป็นภาระ การดำเนินการแก้ปัญหาผู้สูงอายุของชุมชนได้ใช้กระบวนการกลุ่มเข้ามาแก้ไข โดย

ชมรมอนุรักษ์ป่าสาธิต กลุ่มผู้หญิงป่าสาธิตร่วมใจ และสมาคมหยาดฝน ได้เล็งเห็นความสำคัญของแหล่งภูมิปัญญาท้องถิ่นจากคนกลุ่มนี้ และตั้งกลุ่มสูงอายุขึ้นมา ผู้สูงอายุจึงมีเวทีของการมารวมตัวกันทุกวันแรม 15 ค่ำ ของเดือน ที่วัดไทรทอง ตำบลโคกสะบ้า จะมีการนำข้าวปลาอาหารมาร่วมทำบุญ มีการพูดคุยเล่าเรื่องราวในอดีต ทำงานหัตถกรรมจากส่วนต่างๆ ของต้นสาธิต พร้อมกับการถ่ายทอดให้เด็กๆ เยาวชนมาศึกษาดูวิธีการทำ

อย่างไรก็ตามชุมชนก็พบปัญหาที่ยังไม่สามารถจัดการได้อย่างเบ็ดเสร็จ โดยเฉพาะเรื่องการใช้ประโยชน์พื้นที่ทำการเกษตรที่มีการทำสวนยางเพิ่มขึ้นในพื้นที่นา แม้หลายฝ่ายเป็นห่วงว่าต่อไปในอนาคตพื้นที่ปลูกข้าวจะลดลง ชาวนาอาจต้องซื้อข้าวกิน ปัญหานี้เกิดจากการปรับตัวด้านอาชีพของเกษตรกรที่เห็นว่าขณะที่ราคาข้าวไม่สูงขึ้น การปลูกข้าวด้วยความเหน็ดเหนื่อยและยากลำบาก ขณะที่ราคาอาหารเพิ่มสูงขึ้นจาก 20 บาท เป็น 70-90 บาทต่อกิโลกรัม จึงเป็นแรงจูงใจให้ชาวนาหันมาขายการปลูกยางเพิ่มขึ้น ปัจจุบันสนับสนุนนอกจากราคาแล้วปัจจุบันสภาพความอุดมสมบูรณ์ของน้ำลดน้อยลงจากผลการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมโลกทำให้ฝนตกน้อยหรือบางปีตกมากจนท่วม ทำให้พื้นที่ที่เคยมีน้ำขังเหมาะกับการทำนา กลายเป็นพื้นที่ดอน มีช่วงน้ำขังน้อยลงการทำนาจึงไม่ได้ผลดีมีปัญหากับแล้งหรือน้ำท่วมเสียหายอยู่เสมอ ชาวนาจึงจำเป็นต้องเลือกพืชที่ความเสี่ยงน้อยและมีโอกาสสร้างรายได้ให้มากกว่า แต่ด้วยมีพื้นที่เฉพาะแปลงนาไม่มีพื้นที่ดอนอื่นๆ ให้ใช้ประโยชน์ จึงจำเป็นต้องขยายการปลูกยางลงในพื้นที่นาแม้รู้ว่าอาจไม่เหมาะสมต่อการเจริญเติบโตของยาง ปัญหาดังกล่าวมีความสลับซับซ้อนของหลายปัจจัยเกินที่จะใช้ทุนทางสังคมมาแก้ปัญหา และที่สำคัญไม่มีใครบอกได้ว่าการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจะเป็นทางออกที่ถูกหรือผิด

โดยภาพรวมบทบาทของการนำทุนทางสังคมมาช่วยแก้ปัญหาในชุมชนหากมองภายนอก จะเห็นว่ามีการใช้กระบวนการกลุ่มเครือข่ายมาเป็นตัวขับเคลื่อนในการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้น แต่ภายในลึกๆ ของความสำเร็จในการแก้ปัญหาต่างๆ ที่สามารถดำเนินการให้ลุล่วงไปได้เนื่องจากชุมชนมีทุนทางสังคมด้านอื่นๆ อยู่ภายใน ได้แก่ ความร่วมมือ การรู้จัก ความไว้วางใจและพันธะผูกพันระหว่างกัน กิจกรรมร่วม และมีระบบคุณค่าที่ยึดถือร่วมกันอย่างเข้มข้น วัฒนธรรมชุมชน ที่ผูกพันแนบแน่นกับวิถีชีวิตของคนในชุมชน ความเชื่อ จิตสำนึกที่รักต่อชุมชน ภูมิปัญญาท้องถิ่น ทรัพยากรบุคคล ที่มีคุณภาพ มีความรู้ สติปัญญา และทักษะ ความมีคุณธรรม ความรับผิดชอบ และระบบความสัมพันธ์ของครอบครัว เครือญาติ

ทวนทางสังคมกับความสามารถในการจัดการทรัพยากรและป่าสาธุ

ประการแรก พื้นที่ลุ่มน้ำป่าสาธุ แม้ว่าทรัพยากรป่าสาธุมีเสื่อมโทรมมากเพราะถูกโค่นทำลาย ลุ่มน้ำสาธุถูกบุกรุกและถมเป็นพื้นที่ทางการเกษตร แม้ว่าการฟื้นฟูพื้นที่นั้นยากที่จะให้กลับมาเป็นเช่นดังเดิม แต่การเคลื่อนไหวของเครือข่ายสามารถทำให้พลังของการฟื้นฟูมีความเข้มแข็ง เนื่องจากไม่ใช่ทำเพียงลักษณะของการพัฒนา แต่เป็นการเคลื่อนไหวที่เริ่มตั้งแต่การช่วงชิงความหมายซึ่งหมายถึงเป็นการเคลื่อนไหวด้วยระบบความรู้ความเข้าใจและอุดมการณ์ ทำให้การเคลื่อนไหวเชิงปฏิบัติการมีความจริงจัง ต่อเนื่อง และใช้ความรู้ที่มีพัฒนาการตลอด ดังนั้นถึงแม้จะยากแต่ก็พบว่ามีการฟื้นฟูกลับมาได้มากพอสมควร เช่น สามารถเพิ่มพื้นที่ป่าสาธุได้มากขึ้น พื้นที่ลุ่มน้ำสาธุมีน้ำและมีเส้นทางไหลได้ดีขึ้น พื้นที่ลุ่มน้ำในคลองให้อุดมสมบูรณ์ขึ้น กระทั่งพยายามฟื้นฟูระบบชลประทานแบบเดิมไปพร้อมๆ กับการทำนาแบบยั่งยืน ซึ่ง ณ วันนี้ในพื้นที่ปฏิบัติการของเครือข่ายจะเห็นภาพการฟื้นฟูสิ่งดังกล่าวอย่างชัดเจน แม้ว่าจะพอรับรู้ได้ว่าการฟื้นฟูดังกล่าวยังทำได้เพียงบางส่วนก็ตาม

พร้อมๆ กับการฟื้นฟูทรัพยากรทางเครือข่ายสามารถสร้างระบบการจัดการทรัพยากรของชุมชนด้วย โดยเฉพาะการจัดการป่าสาธุ ลุ่มน้ำ และได้แก่ การกำหนดกฎเกณฑ์จับสัตว์น้ำในลุ่มน้ำสาธุขึ้น เนื่องจากมีบุคคลบางกลุ่มได้ใช้วิธีการจับสัตว์น้ำซึ่งก่อให้เกิดผลในการทำลายพันธุ์สัตว์น้ำและทำลายลุ่มน้ำสาธุและป่าสาธุ เช่น ผู้ที่ใช้วิธีการจับสัตว์น้ำโดยใช้ไฟฟ้าช็อต การใช้ยาเบื่อ การสูบน้ำจากคลองทิ้งเพื่อจับปลา นอกจากนี้จะส่งผลกระทบต่อชาวบ้านซึ่งทำให้ชาวบ้านในพื้นที่ขาดน้ำในการอุปโภคบริโภคและทำการเกษตรแล้วยังส่งผลกระทบต่อชาวบ้านที่อยู่บริเวณปลายน้ำถัดไปทำให้เกิดน้ำเข้าท่วมขังพื้นที่บ้านเรือนและพื้นที่ทำการเกษตรทำให้เกิดปัญหาความเดือดร้อนขึ้นและเป็นปัญหาความขัดแย้งกัน ในการแก้ไขปัญหาดังกล่าวที่เกิดขึ้นนี้ทางคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมตำบลโคกสะบ้า ซึ่งมีการจัดทำโครงการอนุรักษ์ลุ่มน้ำสาธุ โดยเสนอของบประมาณสนับสนุนจากผู้ว่าซีอีโอ และมีการจัดตั้งคณะกรรมการลุ่มน้ำสาธุ โดยสมาชิกคณะกรรมการลุ่มน้ำสาธุมาจากบุคคลซึ่งทำงานอยู่ในกลุ่มขององค์การบริหารส่วนตำบลโคกสะบ้าในหมู่บ้านต่างๆ และได้รับคัดเลือกเข้ามาเป็นคณะกรรมการลุ่มน้ำสาธุเพื่อดูแลรักษาการใช้ลุ่มน้ำสาธุของชุมชน ทั้งนี้ได้มีการกำหนดกฎเกณฑ์การใช้ลุ่มน้ำสาธุ คือ การกำหนดเครื่องมือในการจับสัตว์น้ำ ซึ่งเครื่องมือที่สามารถจะจับสัตว์น้ำได้เป็นเครื่องมือพื้นบ้านและไม่ทำลายพันธุ์สัตว์น้ำ คือ แห เบ็ด ลอบ ไซ ซั้ง เป็นต้น และห้ามไม่ให้มีการ

สูบน้ำจากลำคลองทิ้งโดยประสานกับทางราชการและมีการนำข้อกฎหมายเข้ามาใช้ มีการปักป้ายห้ามอย่างชัดเจน

นอกจากนี้ยังมีการกำหนดการใช้คลองและป่าสาธุ โดยการจัดการป่าสาธุ นั้นหากเป็นในส่วนพื้นที่สาธารณะทางเครือข่ายก็ออกกฎระเบียบ กฎเกณฑ์การเข้าถึงและการใช้ประโยชน์อย่างชัดเจน ทั้งการใช้ส่วนต่างๆ ของต้นสาธุ การเก็บพืชผักในป่าสาธุ ส่วนป่าสาธุในพื้นที่ส่วนตัวก็มีแนวทางปฏิบัติที่ถือเป็นข้อตกลงร่วมกันของผู้คนในชุมชนอย่างชัดเจน เช่น ชาวบ้านจะไม่ตัดต้นสาธุโดยทิ้งส่วนต่างๆ ลงในลำคลองทำให้กีดขวางทางเดินของน้ำ ไม่ตัดต้นสาธุที่ยังไม่สามารถที่จะใช้แบ่งจากลำต้นได้ ต้องรอให้ (แตกหูกว้าง) ก่อน ส่วนลำคลองก็มีแนวปฏิบัติร่วมกันจากการเข้าร่วมประชุมในเวทีของชุมชน ในหมู่บ้านต่าง โดยการจัดประชาสัมพันธ์และการชี้แจง โดยผู้นำชุมชน อ.บ.ต. ในชุมชน พร้อมทำข้อตกลงร่วมกันในการร่วมกันดูแลรักษาคองและไม่ทำให้คลองสกปรก เป็นต้น รวมถึงการกำหนดแหล่งเพาะพันธุ์สัตว์น้ำขึ้นในชุมชนต่างๆ ซึ่งทางคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมตำบลโลกสะบ้าได้ประสานงานกับทางกรมประมงในการขออนุญาตพันธุ์สัตว์น้ำต่างๆ มาปล่อยในแหล่งน้ำลำคลองในชุมชน เช่น แหล่งเพาะพันธุ์ปลา ในหมู่ที่ 6 บ้านไสขันธ์ ตำบลโลกสะบ้า เขตอภัยทานแหล่งเพาะพันธุ์ปลาและน้ำจืดหนองวังหีบ ตำบลนาข้าวเสีย การปักป้ายป่าสาธุชุมชน บ้านไสขันธ์ ตำบลนาข้าวเสีย

ประการที่สอง ระบบชลประทานของชุมชน การฟื้นฟูที่เกิดขึ้นโดยทำให้ผู้คนได้เห็นความสำคัญของระบบชลประทานแบบชาวบ้านที่มีมาแต่ดั้งเดิมแล้ว ทางเครือข่ายฯ ยังได้มีการหันกลับไปรณรงค์ให้ชาวบ้านใช้พื้นที่หรือระบบชลประทานแบบเดิมที่ยังหลงเหลือและไม่ได้ปรับเปลี่ยนเป็นระบบชลประทานแบบเหมืองซีเมนต์โดย มีโครงการขุดลอกและรื้อฟื้นการสร้างระบบชลประทานแบบชาวบ้านให้สามารถใช้ได้อย่างเดิม

ทุนทางสังคมกับการสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชน

ชุมชนป่าสาธุ มีลักษณะของความเป็นชุมชนเข้มแข็ง คือมีการแสดงออกของประชาชนในชุมชนรวมตัวกันด้วยความสมัครใจเป็น “กลุ่ม/องค์กร” ซึ่งกลุ่มคนเหล่านี้จะมีวัตถุประสงค์และอุดมคติร่วมกัน มีมิตรภาพและความเอื้ออาทรต่อกัน มีการเรียนรู้กันอย่างต่อเนื่องในการทำงานเพื่อแก้ไขปัญหาและพัฒนาเศรษฐกิจ จิตใจ สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม มีผู้นำตามธรรมชาติเกิดขึ้นโดยผ่านกระบวนการทำงานร่วมกัน โดยมีการ

เรียนรู้ การจัดการและการแก้ไขปัญหาพร้อมกันของชุมชน ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงหรือการพัฒนาทั้งทางด้านเศรษฐกิจสังคมวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมภายในชุมชน ตลอดจนมีผลกระทบต่อภายนอกชุมชนที่ดีขึ้น โดยจะชุมชนมีการรวมตัวกันในความหมายที่แสดงถึงการร่วมมือช่วยเหลือกันเพื่อผลประโยชน์ร่วมกัน และด้วยความเอื้ออาทรต่อชุมชนอื่น ๆ ในสังคมด้วย

1) ลักษณะที่สำคัญที่แสดงออกถึงความเป็นชุมชนเข้มแข็งของชุมชนป่าสาธุ

ตามหลักการพิจารณาชุมชนเข้มแข็ง 8 ลักษณะ ของคณะอนุกรมส่งเสริมสร้างเสริมเข้มแข็งของชุมชน ภายใต้คณะกรรมการนโยบายสังคมแห่งชาติ พบว่าชุมชนป่าสาธุมีลักษณะที่แสดงออกตรงตามหลักเกณฑ์ ดังนี้คือ

- i. สมาชิก ร่วมคิด ตัดสินใจ ดำเนินงาน ติดตามและประเมินผลการแก้ปัญหาและการพัฒนาของชุมชนผ่านกระบวนการชุมชน
- ii. สมาชิกชุมชนเกิดการเรียนรู้ผ่านการเข้าร่วมในกระบวนการของชุมชน
- iii. มีกระบวนการของชุมชนที่มีการเคลื่อนไหวอย่างต่อเนื่องจน เป็นวิถีของชุมชน ภายใต้การสนับสนุนของผู้นำองค์กรชุมชน ในลักษณะเปิดโอกาสให้กับสมาชิกทั้งหมดเข้ามามีส่วนร่วม
- iv. สมาชิกของชุมชนมีความเชื่อมั่นในศักยภาพของตนและชุมชนที่จะแก้ไขปัญหาและพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ของตนเอง
- v. สมาชิกของชุมชนพร้อมที่จะร่วมกันจัดการกับปัญหาของตนและชุมชน
- vi. มีแผนของชุมชนที่ประกอบด้วยการพัฒนาทุก ๆ ด้านของชุมชน ที่มุ่งการพึ่งตนเองเอื้อประโยชน์ต่อสมาชิกชุมชนทุก ๆ คนและมุ่งหวังการพัฒนาชุมชนที่ยั่งยืน
- vii. การพึ่งความช่วยเหลือจากภายนอก เป็นการพึ่งเพื่อให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้ในที่สุดไม่ใช่การพึ่งพาตลอดไป
- viii. มีเครือข่ายความร่วมมือกับภาคีการพัฒนา เป็นหมู่บ้านชุมชนอื่น ๆ ท้องถิ่น ภาคราชการ องค์กรเอกชน นักธุรกิจ นักวิชาการ และอื่น ๆ

ลักษณะต่างๆ ที่กล่าวมาข้างต้น ชุมชนป่าสาธุได้แสดงออกผ่านกระบวนการของกลุ่มและเครือข่าย ที่เกิดขึ้นนับตั้งแต่ การร่วมคิด ร่วมตัดสินใจร่วมดำเนินงาน ร่วมติดตามผลในกิจกรรมและกำหนดบทบาทหน้าที่ของกลุ่มต่างๆ ที่เกิดขึ้นเป็นเครือข่าย มีการเรียนรู้ผ่านการเข้าร่วมในกระบวนการของชุมชน เช่น การสร้างผลิตภัณฑ์อาหาร

งานใหม่จากแปงสาธุหรือจากต้นสาธุ มีการเคลื่อนไหวอย่างต่อเนื่องจนเป็นวิถีและเอกลักษณ์ของชุมชนที่ทำให้คนทั่วไปรู้จักความสำคัญของสาธุ คนในชุมชนมีความเชื่อมั่นในศักยภาพชุมชนที่จะแก้ไขปัญหาป่าสาธุ มีความพร้อมที่จะร่วมกันจัดการกับปัญหา มีแผนพัฒนาของชุมชน การพึ่งความช่วยเหลือจากภายนอกในช่วงเริ่มต้นจนนำไปสู่การเคลื่อนไหวกันเองและมีเครือข่ายความร่วมมือกับภาคีการพัฒนาจากภายนอกอย่างกว้างขวาง

องค์ประกอบของความเข้มแข็งในชุมชนป่าสาธุ พบว่าชุมชนมีองค์ประกอบความเข้มแข็งเป็นตามหลักการคณะกรรมการนโยบายสังคมแห่งชาติ ดังนี้ มีบุคคลหลากหลายที่รวมตัวกันเป็นองค์กรชุมชนอย่างเป็นทางการหรือไม่ก็ตาม เห็นได้จากการรวมตัวของชาวบ้านธรรมดา พ่อบ้าน แม่บ้าน เด็ก คนชรา ผู้นำ ครู ข้าราชการท้องถิ่น นักการเมือง พระสงฆ์ และอื่นๆ มีเป้าหมายร่วมกันและยึดโยงเกาะเกี่ยวกันด้วยประโยชน์สาธารณะและของสมาชิก เห็นได้จากเป้าหมายร่วมกันคือการอนุรักษ์ป่าสาธุ และช่วยเหลือซึ่งกันและกันด้านเศรษฐกิจ

1. มีจิตสำนึกของการพึ่งตนเอง เอื้ออาทรต่อกัน และมีความรักท้องถิ่น รักชุมชน เห็นได้จากช่วยเหลือซึ่งกันและกันในเรื่องกองทุน การลงแรงช่วยงาน การพัฒนาคลองและป่าสาธุ
2. มีอิสระในการร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมทำ และร่วมรับผิดชอบ เห็นได้จากเข้าไปมีส่วนร่วมในโครงการอนุรักษ์ต่างๆที่กลุ่มคิดขึ้น เช่น บทบาทของกรรมการคลองที่ร่วมกันดูแลคลอง
3. มีการระดมใช้ทรัพยากรในชุมชนอย่างเต็มที่และมีประสิทธิภาพ และมีการจัดทำกิจกรรมที่เป็นสาธารณะของชุมชนอย่างต่อเนื่อง เช่น การพัฒนาป่าสาธุ การแปรรูปอาหาร และการทำหัตถกรรม เป็นต้น
4. มีการจัดการบริหารกลุ่มที่หลากหลายและเครือข่ายที่ดี มีการเรียนรู้ เชื่อมโยงกัน เป็นเครือข่ายและติดต่อสื่อสารกันหลายรูปแบบ เห็นได้จากการจัดตั้งที่หลากหลายบุคคลและหน้าที่เช่น กลุ่มผู้หญิง กลุ่มผู้สูงอายุ กลุ่มอบต. กลุ่มคลอง เครือข่ายโรงเรียน วัด ชมรม ซึ่งทุกกลุ่มมีการเชื่อมโยงเครือข่ายการทำงานร่วมกัน
5. มีการเสริมสร้างผู้นำการเปลี่ยนแปลงที่หลากหลายของชุมชนสืบทอดกันตลอดไป เห็นได้จากสร้างผู้นำกลุ่มใหม่ๆที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง

2) การเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนป่าสาธุ

ชุมชนป่าสาธุนอกจากจะมีลักษณะความเข้มแข็งในชุมชนแล้ว ชุมชนยังมีการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนเพิ่มเติมอยู่เสมอ เพื่อเป็นฐานรองรับการแก้ไขปัญหา สามารถเผชิญปัญหาวิกฤตต่างๆ และการพัฒนาทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม

และทรัพยากรธรรมชาติในอนาคต ความสำเร็จในการเสริมสร้างความเข้มแข็งนี้ชุมชนได้อาศัยทุนทางสังคมมาช่วยขับเคลื่อนอย่างผสมผสานกัน กล่าวคือ

- ความร่วมมือ ความไว้วางใจ พันธะผูกพันระหว่างกัน กิจกรรมร่วม และระบบคุณค่าที่ยึดถือร่วมกัน ได้เกิดกิจกรรมให้คนในชุมชนรวมกลุ่มกัน ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมรับผิดชอบ และร่วมรักษาผลประโยชน์ของชุมชนด้วยตนเอง

- ทรัพยากรบุคคล ทุนมนุษย์ วัฒนธรรมชุมชน วิถีชีวิตของคนในชุมชน ความเชื่อ จิตสำนึก พิธีกรรม และประเพณีต่าง ๆ ที่หล่อหลอมจากประสบการณ์ของคนรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง ส่งเสริมการปรับวิถีคิดของคนในชุมชน ปรับวิถีคิดของบุคลากรภาครัฐให้เป็นผู้สนับสนุนแทนการสั่งการ และการจัดทำแผนความต้องการของชุมชน

- ระบบความสัมพันธ์ที่มีลักษณะของการเป็นสถาบัน เช่น ครอบครัวเครือญาติ โดยมีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กัน ช่วยเหลือเกื้อกูลกันในยามตกทุกข์ได้ยาก ซึ่งเป็นโครงสร้างสำคัญที่จะยึดโยงชุมชนให้เข้มแข็ง ร่วมกันส่งเสริมและสนับสนุนชุมชนได้มีการเรียนรู้ แลกเปลี่ยนประสบการณ์ เพื่อการพัฒนาอาชีพและเศรษฐกิจชุมชน การพัฒนาสวัสดิการสังคม การฟื้นฟูอนุรักษ์ และจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน

- ภูมิปัญญาท้องถิ่น มีการค้นหาศักยภาพและการพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่นจากคนสูงอายุ ผู้นำชาวบ้าน ผู้นำอาสา ผู้นำเกษตรกร และปราชญ์ชาวบ้าน ช่วยกันสร้างสรรค์ให้เกิดองค์ความรู้และผลิตภัณฑ์ใหม่

- กลุ่มเครือข่ายของชุมชน มีการสร้าง ขยายแนวร่วมทั้งจากภายในและภายนอกกลุ่มและเครือข่าย ทุนทางสังคมด้านกลุ่มและเครือข่ายถือว่าเป็นทุนที่มีบทบาทที่สุดต่อการจัดการป่าสาละ เนื่องจากองค์ประกอบทั้งสองส่วนนี้มีความสัมพันธ์กันที่ต่างก็เป็นส่วนที่ช่วยสร้างกันและกัน กล่าวคือสาละเป็นทรัพยากรที่มีคุณค่าที่อยู่คู่วิถีชีวิตชุมชนตั้งแต่คนรุ่นดั้งเดิม และป่าสาละที่ยังสามารถดำรงอยู่ได้ในปัจจุบันก็ด้วยการรวมตัวเพื่อการรักษาไว้ของคนรุ่นปัจจุบัน เมื่อรวมจำนวนกลุ่มเครือข่ายทั้งหมดที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ป่าสาละพบว่ามีจำนวนไม่น้อยกว่า 13 กลุ่มแม้จะเป็นพื้นที่เพียงสองตำบลก็ตาม แต่การเคลื่อนไหวของกลุ่มได้ขยายพลังจากภายในออกสู่ภายนอกให้รับรู้ถึงความสำคัญ และนำไปสู่การเป็นบทเรียนให้กับพื้นที่อื่นๆ ได้อย่างกว้างขวาง ดังเห็นได้จากบทบาทแต่ละกลุ่มที่ได้ดำเนินการเช่น

- กลุ่มที่เป็นสถาบันทางสังคมภายในชุมชน มีการสั่งสอน ให้ความรู้ หรือการถ่ายทอดเจตนารมณ์ทำได้ด้วยกุศโลบายที่แนบเนียนจากรุ่นปู่สู่รุ่นพ่อจากรุ่นพ่อสู่รุ่น

-กลุ่มผู้หญิงป่าสาคร่วมใจ ดำเนินกิจกรรมในการช่วยเหลือในเรื่องของเศรษฐกิจของครอบครัว โดยการแปรรูปผลิตภัณฑ์ต่างๆ จากส่วนต่างๆ ของต้นสาครเพื่อนำไปจำหน่าย ควบคู่กับการอนุรักษ์ฟื้นฟูป่าสาคร เผยแพร่เรื่องราวความรู้เกี่ยวกับป่าสาคร และรวมถึงการชักชวนให้ผู้คนเห็นความสำคัญของป่าสาครและร่วมกันอนุรักษ์ป่าสาครของชุมชน

-ชมรมอนุรักษ์ป่าสาคร ทำหน้าที่ส่งเสริมให้ชุมชนเรียนรู้ ตระหนักถึงคุณค่าของป่าสาคร เพื่อที่จะเกิดการอนุรักษ์ฟื้นฟูและจัดการอย่างยั่งยืน จัดการป่าสาครให้อุดมสมบูรณ์ มีความหลากหลายทางชีวภาพเป็นแหล่งน้ำธรรมชาติและเกิดความมั่นคงทางอาหารของชุมชน ส่งเสริมให้เกิดอาชีพที่เกี่ยวข้องกับป่าสาคร ส่งเสริมให้เกิดหลักสูตรท้องถิ่นในเรื่อง “สิ่งแวดล้อม” ในโรงเรียน และสนับสนุนองค์กรให้เข้มแข็งมีความสามัคคี ความร่วมมือระหว่างสมาชิก เพื่อปกป้องป่าสาคร

-กลุ่มผู้สูงอายุ จะมารวมตัวกันที่วัด และถ่ายทอดด้านหัตถกรรมต่าง ๆ จากส่วนต่างๆ ของต้นสาคร

-กลุ่มองค์กรบริหารส่วนตำบล(กลุ่มอบต.สี่เขียวและความหลากหลายทางชีวภาพ) ทำหน้าที่ประสานงานกับหน่วยงานต่างๆ และจัดทำโครงการผ่านองค์กรบริหารส่วนตำบลในการดำเนินกิจกรรมอนุรักษ์ป่าสาคร

-คณะกรรมการคลอง คูแลร์รักษา ลำคลองและป่าสาคร ทั้งการปลูกเสริมต้นสาคร การแต่งสาข ป่าสาคร ปลูกพืชอย่างอื่นแซม คูแลร์การเข้ามาใช้ของชาวบ้านในพื้นที่คลอง จำกัดเครื่องมือสำหรับการจับสัตว์น้ำในลำคลอง การปักป่าอนุรักษ์ป่าสาคร คูแลร์การบูรณกรรมที่ล่องล้ามาในลำคลอง การลักลอบสูบน้ำทิ้งเพื่อจับปลา หรือการขโมยสูบน้ำเพื่อรดกล้าของนายทุน

-เครือข่ายโรงเรียนและหลักสูตรท้องถิ่น ให้ความรู้กับนักเรียนซึ่งเป็นคนรุ่นใหม่ ของชุมชนได้เข้าใจและตระหนักถึงความสำคัญของป่าสาครอันจะนำไปสู่การช่วยกันดูแลรักษาแล้ว นักเรียนยังจะมีส่วนสำคัญในการกระตุ้นให้พ่อแม่ร่วมกิจกรรมอนุรักษ์ฟื้นฟูป่าสาคร ซึ่งจะช่วยให้ขบวนการเคลื่อนไหวเรื่องนี้ทำงานได้ประสบผลสำเร็จมากยิ่งขึ้นและกว้างขวางขึ้น

-หน่วยงานราชการต่างๆ ให้การสนับสนุนการงบประมาณจากราชการสู่ท้องถิ่น

-เครือข่ายมหาวิทยาลัย ออกให้ความรู้หลักวิชาการที่เชื่อถือได้ กระตุ้นชาวบ้านตระหนักถึงภูมิปัญญาของคนในชุมชน เช่น การอธิบายภูมิปัญญาการรักษาโรคโดยอาศัย

สมุนไพรรักษาปัสสาวะ การรู้เรื่องของตนเองได้ลึกซึ้งทำให้ชาวบ้านเกิดกำลังใจและมี ความหวังที่จะทำงานต่อไป อาจารย์ นักวิชาการ และนักศึกษาที่เข้ามาศึกษางาน ฝึกงาน หรือทำวิจัยในพื้นที่ได้นำเรื่องราวจากพื้นที่ไปเสนอมากมายทั้งผ่านงานวิจัย รายงานทาง วิชาการ บทความทางวิชาการ การประชุมสัมมนา ทำให้เรื่องราวของปัสสาวะและการ เคลื่อนไหวของเครือข่ายเป็นที่รับรู้ ได้รับความเข้าใจ และได้รับการสนับสนุนตามมาอย่าง ต่อเนื่อง

-เครือข่ายลุ่มน้ำปะเหลียน ร่วมเคลื่อนไหวในการจัดทำโครงการร่วมกันของ ระบบนิเวศทั้งสาม คือ เขา นานาและเล

-กลุ่มนักวิชาการและคนชั้นกลางในเมืองเข้าร่วมเวทีประชุมสัมมนาของเครือข่าย ได้เสนอแนวความคิดในการแก้ไขปัญหา หรือร่วมรับฟังแลกเปลี่ยนแนวความคิดในเวที ประชุมและนำเรื่องราวการเคลื่อนไหวของเครือข่ายไปเผยแพร่

-สื่อสารมวลชนต่างๆ สร้างและเผยแพร่สื่อในวงที่กว้างออกไป

-องค์กรต่างประเทศ เข้ามาเยี่ยมชมและศึกษาดูงานในพื้นที่ ให้การสนับสนุน เงินทุนผ่านเครือข่าย ในพื้นที่ เป็นต้น

เงื่อนไขที่มีผลต่อการสร้างและพัฒนาทุนทางสังคม

ถึงแม้ว่าโดยภาพรวมแล้วขบวนการเคลื่อนไหวของเครือข่ายอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าสาฎจะประสบผลสำเร็จ ต่างๆ อย่างมาก ทั้งในเรื่องของการจัดการปัญหาทางสังคม การจัดการทรัพยากรและป่าสาฎ การสร้างความเข้มแข็ง ให้แก่ชุมชนดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้นนั้น แต่ในความเป็นจริงแล้วนั้น การเคลื่อนไหวดังกล่าวได้พบอุปสรรค มากมายที่ส่งผลให้เครือข่ายสร้างการเคลื่อนไหวในบางสิ่งได้ล่าช้า และในบางที่เคลื่อนไหวได้ในบางที่เคลื่อนไหว ไม่ได้ ก็เพราะมีทั้งเงื่อนไขที่สนับสนุนการเคลื่อนไหวและเงื่อนไขที่เป็นอุปสรรค

เงื่อนไขที่สนับสนุน

- การมีปัญหาปรากฏอยู่จริงในชุมชน

การที่ชาวบ้านในชุมชนดำรงชีวิตอยู่ด้วยการพึ่งพาฐานทรัพยากรของชุมชน แต่เมื่อชุมชน ต้องประสบปัญหาต่างๆ อาทิเช่น การเห็นความสำคัญของป่าสาฎลดน้อยลง การแย่งชิง ทรัพยากรน้ำในชุมชน การบุกรุกพื้นที่ล่าคลอง การทำนาที่ได้ผลน้อยลงและบางรายก็ไม่ สามารถทำได้เลย การขาดแคลนน้ำและอาหารสำหรับครัวเรือน เป็นต้น ปัญหาต่างๆ

เหล่านี้ล้วนมีความเชื่อมโยงกับความเสื่อมโทรมของป่าสาธูด้วยกันทั้งนั้น คือ เมื่อผู้คนในชุมชนเห็นความสำคัญของป่าสาธูดน้อยลง ก็มีการทำลายป่าสาธูดมพื้นที่ล่าคลองเพื่อปลูกพืชเศรษฐกิจอย่างอื่น เช่น ยางพารา ปาล์ม น้ำมัน ส่วนนาข้าวก็ปรับเปลี่ยนไปปลูกยางพาราเพราะเห็นว่ายางพาราราคาคือข้าว ส่วนผู้ที่ยังคงทำนาอยู่ก็ไม่สามารถทำนาได้ผลผลิตอย่างแต่ก่อน เพราะเมื่อต้นยางโตทำให้ร่มเงาไปบดบังต้นข้าว ทำให้ข้าวไม่สามารถออกรวงได้ ทำให้เกิดปัญหาความขัดแย้งระหว่างผู้คนในชุมชนขึ้น ในกรณีที่ทางราชการมาเสนอให้มีการสร้างระบบชลประทานเพื่อให้เกิดความสะดวกในการทำ การเกษตร ชาวบ้านก็ยอมรับจนกระทั่งเมื่อเกิดปัญหาขึ้นเพราะระบบชลประทานของรัฐไม่สามารถใช้งานได้ตามที่ทางภาครัฐเสนอ เมื่อขาดน้ำชาวนาก็ไม่สามารถทำนาได้ ต้องทิ้งนาให้รกร้าง บางรายมีเงินทุนก็ไปลงทุนปลูกยางพาราแทน ส่วนในพื้นที่ที่ยังเป็นล่าคลองพอน้ำสำหรับทำนาได้ก็ถูกนายทุนสูบน้ำเพื่อไปรดกล้ายาง ทำให้น้ำไม่เพียงพอที่จะให้ชาวนาทำนา และไม่เพียงแต่น้ำสำหรับการทำเกษตรกรรมเท่านั้นในชุมชนต้องประสบปัญหาภัยแล้งอีกด้วย เพราะไม่มีน้ำใช้ในการอุปโภคบริโภค เนื่องจากแต่ละครัวเรือนได้ขุดบ่อน้ำไว้เพื่อใช้โดยน้ำที่ซึมมาจากลำคลองป่าสาธูดแต่เมื่อ ป่าสาธูดน้อยก็ไม่สามารถรักษาน้ำทั้งในระดับผิวดินและใต้ดินไว้ได้ จึงทำให้บ่อน้ำที่เคยมีน้ำใช้ได้ตลอดทั้งปีอย่างในอดีตก็แห้งเหือดไม่มีน้ำ จะเห็นได้ว่าปัญหาต่างๆที่ชาวบ้านประสบนี้เมื่อมีการร่วมพูดคุยให้ตระหนักถึงความสำคัญของป่าสาธูด จากแกนนำชุมชน ผู้นำในชุมชนและองค์กรที่เข้ามาช่วยเหลือทำให้ชาวบ้านส่วนใหญ่ได้หันกลับไปคิดและเห็นความสำคัญของป่าสาธูด จนเข้าร่วมในการสร้างเครือข่ายจนเกิดเป็นขบวนการเคลื่อนไหวเพื่ออนุรักษ์ป่าสาธูดอำเภอหนองบัว จังหวัดตรังอย่างในปัจจุบัน

- การที่ชุมชนยังอยู่ในชนบทห่างไกลเมือง

ด้วยชุมชนซึ่งมีความห่างไกลจากเมืองพอสสมควร ทำให้ วัฒนธรรมจากกระแสโลกาภิวัตน์ การบริโภคนิยมได้เข้ามาครอบงำชุมชนได้ไม่เต็มทีเท่าที่ควร ดังจะเห็นได้จาก การที่ชาวบ้านในชุมชนยังต้องพึ่งพาอาศัยตนเองในการดำรงชีวิตอยู่ ไม่ว่าจะเป็นการเก็บพืชผักในป่าสาธูด การจับสัตว์น้ำต่างๆ เช่น กุ้ง หอย ปู ปลา ในลำคลองป่าสาธูดนำมาประกอบอาหารในครัวเรือน และบางรายก็ยึดเป็นอาชีพเสริมในการจับสัตว์น้ำเพื่อไปขาย ทำให้เกิดการเห็นถึงคุณค่า ประโยชน์ที่พวกเขาจะได้รับจากป่าสาธูด

- วัฒนธรรมชุมชนยังมีหลงเหลืออยู่

ทำให้เครือข่ายสามารถเกิดขึ้นได้และขยายตัวได้อย่างมั่นคงโดยการอาศัยฐานวัฒนธรรมเดิมบางประการของชุมชนเป็นตัวขับเคลื่อน ดังจะเห็นได้จากการเลือกผู้นำที่เหมาะสมทำให้ชมรมอนุรักษ์ป่าสาकुที่เกิดขึ้นสามารถสร้างและขยายเครือข่ายได้มาก โดยบุคคลดังกล่าวอดีตเป็นครูที่คนเคารพนับถือมาก และเป็นคนที่มีความเชื่ออยู่ในชุมชนต่างๆมาก เมื่อขอความร่วมมือจากใครก็มักได้รับความเกรงใจ งานต่างๆจึงดำเนินไปได้ดี เป็นต้น หรือการนำพระภิกษุเข้ามาร่วมให้ความรู้และสร้างความสำนึกเชิงอนุรักษ์ก็ได้ผลมาก เพราะชาวบ้านในชุมชนยังคงเคารพนับถือพระภิกษุมาก

- ความสามารถเชื่อมต่อกับองค์กรสนับสนุนต่างๆ

องค์กรแรกที่เข้าสนับสนุนในการเคลื่อนไหวของชาวบ้านในชุมชน คือ องค์กรพัฒนาเอกชน แม้ว่าผู้คนในชุมชนจะมีการเคลื่อนไหวด้วยตัวเองแต่ก็ไม่สามารถดำเนินการเคลื่อนไหวได้เต็มที่ กล่าวได้ว่าจุดหัวเลี้ยวหัวต่อสำคัญของการเคลื่อนไหวของเครือข่ายชาวบ้านคือการติดต่อสัมพันธ์กับเครือข่ายสนับสนุนได้ เนื่องจากชาวบ้านมีประสบการณ์จำกัด ถึงจะมีปัญหาารุมเร้าตนเองเท่าใดก็สามารถสร้างการเคลื่อนไหวทางสังคมได้ในวงจำกัด เมื่อเครือข่ายชาวบ้านสามารถเชื่อมต่อกับสมาคมหยาดฝนซึ่งเป็นองค์กรพัฒนาเอกชนที่ทำงานด้านสิ่งแวดล้อมอยู่ในจังหวัดตรงและเป็นองค์กรที่มีเครือข่ายกว้างขวาง ก็ทำให้เครือข่ายของชาวบ้านสามารถสร้างเครือข่ายที่กว้างขวางและกลายเป็นทุนทางสังคมที่เข้มแข็ง ก่อให้เกิดการเคลื่อนไหวที่สร้างความสำเร็จให้แก่วงานการอย่างมาก ทั้งการสร้างประสบการณ์ให้แก่วงานการเคลื่อนไหวและการแก้ปัญหาบางอย่างของชุมชน

เงื่อนไขที่เป็นอุปสรรค

- การขยายตัวของระบบลัทธิแบบปัจเจกมากขึ้น

ทำให้มีคนในชุมชนบางกลุ่มพยายามรุกเข้าไปในพื้นที่คลองและป่าสาकुเพื่อประโยชน์ส่วนตน เช่น การถมดินเข้าไปในคลอง การขุดเจาะคลองเพื่อให้ปลาเข้าไปในที่นาของตน เป็นต้น การเกิดปัญหาเช่นนี้ทำให้การเคลื่อนไหวของเครือข่ายมีปัญหาพอสมควร เช่น การฟื้นฟูป่าสาकुและลำคลองในบางที่ทำได้ยาก ชาวบ้านบางส่วนรู้สึกท้อใจในการเคลื่อนไหว เพราะเห็นว่าบางคนได้ประโยชน์จากที่ดินสาธารณะโดยไม่มีใครทำอะไรได้

- ปัญหาจากนโยบายของรัฐบาลและการปฏิบัติการของทางราชการ

โดยรัฐบาลจะสนับสนุนการปลูกพืชเศรษฐกิจที่สามารถสร้างรายได้เฉพาะหน้าขึ้นได้ แต่เดิมก็สนับสนุนการปลูกยาง ปัจจุบันก็มีการสนับสนุนการทำสวนปาล์มเพิ่มขึ้น ซึ่งนโยบายลักษณะดังกล่าวทำให้การเคลื่อนไหวของชาวบ้านเพื่อฟันฟูป่าสาครทำได้ไม่ง่ายขึ้น เพราะเป็นวิธีคิดที่ขัดแย้งกัน นอกจากนี้ นโยบายของรัฐบาลยังส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงระหว่างความสัมพันธ์ของข้าราชการในท้องถิ่นกับเครือข่ายของชาวบ้าน เช่น แต่เดิมเครือข่ายสามารถเคลื่อนไหวต่อรองให้ทางราชการสนับสนุนการพัฒนาการทำนาพร้อมกับการฟันฟูป่าสาคร แต่เมื่อรัฐบาลมีนโยบายส่งเสริมการปลูกปาล์ม ทางราชการก็เปลี่ยนท่าทีไปโดยทันที โดยหันมาสนับสนุนการปลูกปาล์มแทนการทำนาเป็นต้น

- โครงสร้างสังคมของชุมชนแบบเดิมบางประการ

ในการเคลื่อนไหวของเครือข่ายนี้แม้ส่วนสำคัญจะอาศัยวัฒนธรรมเดิมของชุมชนเป็นฐานสนับสนุนการเคลื่อนไหว อาทิเช่น สถาบันทางเครือญาติ ที่มีการใช้ในการดึงผู้คนเข้ามาร่วมในการเคลื่อนไหวซึ่งจะอาศัยความใกล้ชิดลักษณะเครือญาติในการชักชวน โน้มน้าวเข้ามาร่วมกิจกรรม วัฒนธรรมของชุมชนชนบทที่ให้ความเคารพนับถือผู้อาวุโสกว่า แต่ก็มีวัฒนธรรมในลักษณะที่เป็นโครงสร้างสังคมแบบเดิมที่เป็นอุปสรรคการเคลื่อนไหวเช่นกัน เช่น ระบบอุปถัมภ์ สถาบันครอบครัว อย่างกรณีที่พบว่ามีคนบุกรุกถมที่ดินเข้าไปบริเวณในคลองและโค่นต้นสาครทิ้ง โดยบริเวณลำคลองซึ่งเป็นที่สาธารณะและทางเครือข่ายก็ไม่สามารถขอให้ผู้นั้นยุติการบุกรุกถมที่ลำคลองดังกล่าวนี้ได้ วิธีการสำหรับที่จะแก้ปัญหานี้ได้จึงมีอยู่ทางเดียวคืออาศัยการดำเนินการตามกฎหมาย แต่ในความเป็นจริงแล้วนั้นในทางปฏิบัติเครือข่ายก็ไม่สามารถดำเนินการเช่นนั้นได้ เนื่องจากผู้ที่บุกรุกดังกล่าวล้วนเป็นเครือญาติของคนที่เคลื่อนไหวอยู่ในเครือข่ายนี้ด้วย เพราะในชุมชนชนบทนี้ผู้คนส่วนใหญ่มักจะเกี่ยวข้อและมีความสัมพันธ์กันในลักษณะของเครือญาติพี่น้อง หรือไม่กี่เพื่อนบ้าน ด้วยลักษณะเช่นนี้ทำให้การเคลื่อนไหวหลายอย่างของเครือข่ายไม่ก้าวหน้าเท่าที่ควร กรณีของแม่บ้านที่เข้ามาร่วมกลุ่มผู้หญิงและการเคลื่อนไหวของเครือข่าย ซึ่งมีบางรายที่สามียังคงนั่งเฉยอยู่กับปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน เมื่อฝ่ายภรรยาออกมาทำงานด้านการเคลื่อนไหวจึงไม่ยอมรับเพราะมองว่าเป็นเรื่อง

เปล่าประโยชน์ และเสียเวลา เพราะตนเองนั้นมีจิตใจที่คับแคบ เห็นแก่ตัว ทำให้ฝ่ายภรรยา
ทำงานการเคลื่อนไหวได้ไม่เต็มที่เท่าที่ควร

- การพึ่งพิงองค์กรพันธมิตรมากเกินไป

ถึงแม้ว่าองค์กรเครือข่ายจะเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้เครือข่ายของชาวบ้านสามารถ
เชื่อมต่อกับเครือข่ายอื่นๆ ได้อย่างกว้างขวางและเกิดพลังในการขับเคลื่อน แต่ในบาง
โอกาส องค์กรเครือข่ายซึ่งมีบทบาทสูงต่อเครือข่ายของชาวบ้านนี้ ได้ก่อให้เกิดอุปสรรคที่
จะสามารถก่อให้เกิดทุนทางสังคมขึ้นมาได้ด้วยเช่นกัน ในลักษณะดังนี้เช่น การเกิดขึ้นมา
ของโครงการต่างๆ เพื่อเคลื่อนไหวและอนุรักษ์ป่าสาธิตส่วนหนึ่งเกิดจากองค์กรเครือข่าย
อาทิเช่น เมื่อองค์กรเครือข่ายมีโครงการที่ได้รับการเสนอให้ทุนมาก็จะหาโครงการหรือ
จัดทำโครงการต่างๆ เพื่อให้เชื่อมโยงกับแหล่งทุนนั้นๆ ซึ่งบางครั้งนั้นโครงการได้เกิดขึ้น
แล้วและสิ้นสุดโครงการผลที่ได้รับนั้นจะเป็นเพียงแค่ระยะเวลาสั้นๆ ไม่มีความต่อเนื่อง
และก็มีโครงการอื่นเข้ามาอีกทำให้กลุ่มเครือข่ายก็หันไปจับโครงการอื่นๆ ซึ่งเป็นความไม่
ยั่งยืนของโครงการ และบางครั้งโครงการต่างๆ มีลักษณะเป็นอุดมคติมากเกินไป การปลูก
จิตสำนึกให้ชาวบ้านเห็นความสำคัญของป่าสาธิต การเคลื่อนไหวเพื่ออนุรักษ์ป่าสาธิต เมื่อมี
ความสมบูรณ์ขึ้นมาของระบบนิเวศน์ มีการสนับสนุนให้ชาวบ้านหันไปทำนา มีการ
รณรงค์การทำนาแบบชีวภาพ แม้จะมีการศึกษาอย่างจริงจัง แต่ในความเป็นจริงชาวบ้านไม่
สามารถกลับไปปลูกข้าวเพื่อให้ได้ผลดีตามที่ตั้งเป้าหมายไว้ เพราะอีกด้านหนึ่งปัญหา
ระหว่างชาวบ้านและการทำสวนยางที่รุกกล้าเข้ามายังพื้นที่นาอันไม่ได้รับการแก้ไข ยังคงมี
การทำสวนยางพาราเพิ่มมากขึ้นรุมเงาจากต้นยางเมื่อโตขึ้นก็บดบังแสงแดด ข้าวไม่
สามารถออกรวงได้ แม้ชาวบ้านบางรายยังมีความต้องการจะทำนาอยู่แต่ก็ไม่สามารถทำได้
เพราะชาวบ้านก็ต้องเลือกให้ครอบครัวอยู่รอดก่อนแม้จะซื้อข้าวสารก็ตาม

ความขัดแย้งอันเนื่องมาจากการเคลื่อนไหวเพื่อสร้างทุนทางสังคม

การสร้างกระบวนการเคลื่อนไหวของเครือข่ายถึงแม้จะมีผลในเชิงสร้างสรรค์วิถีชีวิตของชาวบ้านดังที่กล่าวมาแล้ว แต่ว่าในขณะที่เดียวกันก็สร้างความขัดแย้งบางประการกับคนบางกลุ่มขึ้นมาด้วย ทั้งนี้เพราะคนในหมู่บ้านที่ไม่มีกลุ่มเดียวที่กลมกลืนเหมือนกัน แต่มีแตกต่างกันไปหลายกลุ่ม กลุ่มคนที่ชาวบ้านติดต่อกันด้วยก็ไม่ได้มีกลุ่มเดียวเช่นกัน

ความขัดแย้งสำคัญที่เกิดขึ้นคือความขัดแย้งในแต่ละชุมชน โดยเงื่อนไขสำคัญอยู่ที่ว่าแต่เดิมการพัฒนาแบบใหม่ของรัฐได้สร้างความไม่เท่าเทียมกันให้เกิดขึ้นแล้วในชุมชน โดยมีคนบางส่วนมีฐานะดีกว่าคนอื่น โดยฐานะดีดังกล่าวมักจะได้มาจากการเข้าถึงทรัพยากรได้มากกว่าคนอื่นหรือเข้าถึงอำนาจรัฐมากกว่าคนอื่น ซึ่งทั้งสองส่วนนี้จะสัมพันธ์กันในทางบวก คือผู้เข้าถึงทรัพยากรได้มากก็จะเข้าถึงอำนาจรัฐได้มาก หรือผู้ที่เข้าถึงอำนาจรัฐได้มากก็จะเข้าถึงทรัพยากรได้มากเช่นเดียวกัน ดังจะเห็นว่าคนกลุ่มนี้มักจะสามารถบุกรุกที่ดินสาธารณะ ทั้งคลอง หนอง บึง และต่อมาได้รับเอกสารสิทธิ์ด้วยหรือไม่ก็เป็นกลุ่มที่ประกอบอาชีพในเชิงธุรกิจขนาดที่ค่อนข้างใหญ่ เช่น เพาะพันธุ์กล้วยขาย หรือ ไม่ก็เป็นกลุ่มที่มีประโยชน์จากการเป็นพ่อค้าคนกลางหรือนายทุนเงินกู้ เมื่อเกิดการเคลื่อนไหวของเครือข่ายไม่ว่าจะเป็นการฟื้นฟูระบบนิเวศหรือการสร้างระบบเศรษฐกิจบนพื้นฐานของการพึ่งตนเอง คนกลุ่มต่างๆเหล่านี้ก็เสียประโยชน์ จึงไม่ให้ความร่วมมือ รวมถึงบางส่วนเคลื่อนไหวต่อต้านด้วย เช่น การไปกล่าวโจมตีในบางที่ ทำให้การดำเนินงานของชาวบ้านมีความติดขัดอยู่พอสมควรเช่น คลองบางแห่งฟื้นฟูไม่ได้เต็มที่ เพราะมีผู้ถมดินบุกรุกเข้าไปมาก และผู้บุกรุกดังกล่าวไม่ให้ความร่วมมือกับการเคลื่อนไหวของชาวบ้าน ชาวบ้านฝ่ายเคลื่อนไหวบางส่วนรู้สึกท้อแท้เพราะเห็นว่าจะเคลื่อนไหวอย่างไรก็คงสำเร็จยากเพราะผู้มีอิทธิพลในท้องถิ่นไม่ให้ความร่วมมือ

อย่างไรก็ตามทางเครือข่ายก็พยายามแก้ปัญหานี้ แต่ตั้งใจอย่างยิ่งที่จะใช้สันติวิธี ผลจึงยังเห็นไม่ชัดเจน โดยใช้วิธีใช้กระบวนการเรียนรู้ไปส่งผลกระทบต่อคนเหล่านี้ ถึงแม้ไม่สามารถสร้างการพูดคุยได้โดยตรงแต่ก็หวังว่าข้อมูลจะส่งผ่านคนอื่นไปถึงได้ เช่น ใช้กระบวนการเรียนรู้ของนักเรียนนำข้อมูลไปสู่ผู้ปกครอง หรือการเรียนรู้ของเครือข่าย

อาจจะนำข้อมูล ไปสู่ญาติพี่น้องที่ยังไม่ให้ความร่วมมือได้ อีกทั้งหวังว่าหากคนในชุมชน ให้ความร่วมมือกันมากขึ้นในที่สุดคนกลุ่มนี้ก็จะฝ่าฝืนไม่ได้

ความขัดแย้งอีกประการหนึ่งที่ยังเกิดอยู่ในบางชุมชน คือความขัดแย้งระหว่าง เครือข่ายกับสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล ซึ่งในกรณีนี้พบว่าถึงแม้ในหลายหมู่บ้าน สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลจะให้ความร่วมมือดี แต่ในบ้างหมู่บ้านกลับไม่สนับสนุน ซึ่งมีตั้งแต่วางตัวเฉยและต่อต้าน การต่อต้านก็คือการไม่ยอมสนับสนุน โครงการต่างและการพูดให้เสียหาย ซึ่งในปีที่ผ่านมาทางเครือข่ายพยายามแก้ปัญหาด้วยการส่งคนใน เครือข่ายลงสมัครเป็นสมาชิก อบต. ซึ่งก็ประสบผลสำเร็จในบางพื้นที่แต่บางพื้นที่ไม่ ประสบผลสำเร็จ ซึ่งในกรณีหลังนี้ความขัดแย้งยิ่งมากขึ้น แต่ทางเครือข่ายก็พยายามแก้ โดยการไม่ไปยุ่งเกี่ยวกับในลักษณะต่างคนต่างทำงานของตน แต่หวังว่าเมื่องานของ เครือข่ายเกิดรูปธรรมมากขึ้นสมาชิก อบต.กลุ่มนี้ก็คงจะฝืนความจริงไปไม่ได้ เพราะ จะต้องฟังเสียงของประชาชนเป็นสำคัญ

ความขัดแย้งที่เคยขึ้นมากแต่ในปัจจุบันเบาบางมากแล้วคือความขัดแย้งกับทาง ราชการ ทั้งนี้แต่เดิมทางราชการจะมองว่าชาวบ้านไม่รู้เรื่องอะไร ทางราชการคือผู้ที่จะนำ ความทันสมัยไปให้ การดำเนินงานของข้าราชการจึงเป็นไปในลักษณะของการไม่ฟัง ชาวบ้าน เช่น กรณีของการขุดลอกคลองและโค่นป่าสาธุ และการประชุมร่วมกันไม่ว่าจะ เรื่องอะไรก็มักจะมีลักษณะนี้ แต่สถานการณ์เหล่านี้ก็คลี่คลายลงเรื่อยๆเมื่อชาวบ้านพยายาม สร้างความรู้ของตนเองขึ้นอย่างชัดเจนและใช้ความรู้ดังกล่าวในเวทีการประชุมร่วมกัน หรือการยื่นข้อเสนอต่อรองต่างๆ ประกอบกับเครือข่ายสามารถสร้างพื้นที่ทางสังคม ได้มาก การเคลื่อนไหวของเครือข่ายเป็นที่รับรู้และยอมรับโดยทั่วไป ในที่สุดทางราชการก็ เปลี่ยนท่าทีไปมากโดยทำงานในลักษณะร่วมมือกันมากขึ้น มีเรื่องอยู่ 2 ลักษณะที่มักจะ ยังคงความขัดแย้งอยู่ คือเรื่องที่จะทำให้ข้าราชการสูญเสียผลประโยชน์ เช่นจะไม่ได้ ความคุ้มครองค่าใช้จ่ายงบประมาณ หรือจะไม่ได้รับงบประมาณลงมาในหน่วยงานของตน และ ในกรณีที่ส่วนกลางมีนโยบายเฉพาะเรื่องกำหนดลงมาถึงจะเป็นนโยบายที่ขัดแย้งกับการ เคลื่อนไหวของชาวบ้าน ข้าราชการก็จะปฏิบัติตามนโยบายของรัฐบาล ดังนั้นความขัดแย้ง ในส่วนนี้จึงยังคงมีอยู่บ้างในบางโอกาสและบางเรื่อง

